

ระบบและองค์ประกอบของช่วง

พื้นที่โล่งว่างของเมือง หรือ "ช่วง" เป็นชื่อเรียกพื้นที่และสถานที่ต่างๆ ในเมืองใหญ่ ของชนเผ่าไต - ลาว ในดินแดนล้านนา ทั้งในที่เชิงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา เชียงตุง ยอง เชียงรุ่ง โดยการแบ่งลำดับขั้นของช่วงออกเป็น 4 ระดับ คือ ช่วงบ้าน ช่วงวัด ช่วงวัง ช่วงเมือง โดยในอดีตช่วงมีบทบาทและหน้าที่ในการรองรับการใช้สอยของกิจกรรมทางด้านการเมืองการปกครอง ด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมประเพณี ที่ผูกพันกับวิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคมชุมชนชั้น ตามพจนานุกรมล้านนา - ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง (2536: 139) ช่วงหมายถึง บริเวณสถานที่โล่งหรือที่ประชุม ช่วงสนามหลวง หรือเจ้าสนามหลวง หมายถึงที่ประชุมเสนาบดี

พื้นที่นครเชียงใหม่ในอดีต มีช่วงที่มีความสำคัญของเมืองอยู่หลายแห่งโดยที่เกี่ยวกับการบริหารปกครองเมือง คือ ช่วงกลางเวียง หรือเจ้าสนามหลวงเป็นศูนย์บริหารแห่งล้านนา ช่วงสิงห์ "สิททาแห่งเมือง" ที่ชุมชนกัณฑ์ และช่วงที่เกี่ยวข้องกับสังคมวัฒนธรรม เช่น ช่วงแก้ว (สนามกีฬา) ช่วงเรียน (โรงเรียน) ช่วงลูกกุย (สนามมวย) ช่วงเมรุ (บริเวณหน้าเมรุ) ช่วงบ้าน (สนามบ้าน) ซึ่งจากลักษณะพิเศษของพื้นที่ช่วงในอดีตเกี่ยวข้องกับกิจกรรม วิถีชีวิตคนล้านนา ยุคเกษตรกรรมอันมีเอกลักษณ์เฉพาะต่อการตอบสนองการใช้สอยต่อช่วงเวลาในอดีต ที่คงความมีชีวิตและกิจกรรมเมืองของนครเชียงใหม่มีการปะทะสัมพันธ์ของระดับนครรัฐ และระดับชุมชน ย่อยลงมาถึงระดับสถาบันครอบครัว ซึ่งนับว่าน่าสนใจยิ่งในการศึกษาถึงความสำคัญของพื้นที่และระบบรูปแบบต่อคุณค่าทางสังคมวัฒนธรรมที่ก่อเกิดและพัฒนาการของชุมชนที่เกี่ยวข้องทางด้านกายภาพและผังเมือง

การศึกษาในบทนี้จะเริ่มต้นจากภาพรวมใหญ่ก่อน ซึ่งเรียงลำดับจากระดับเมือง ได้แก่ ช่วงหลวง ช่วงสิงห์ ช่วงเมรุและสุสาน ช่วงวัง ช่วงวัดและช่วงบ้าน ช่วงเรียน ซึ่งเป็นหน่วยเล็กที่สุด ซึ่งตัวเวียงเชียงใหม่สามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน อันสัมพันธ์กับระบบช่วงในรูปแบบต่างๆ ดังนี้ พื้นที่เขตกำแพงสี่เหลี่ยมรูปจตุรัสชั้นใน พื้นที่เขตกำแพงดินชั้นนอกและพื้นที่นอกเขตกำแพงเวียงโดยรอบ ประกอบด้วย พื้นที่พักอาศัยของไพร่เมืองกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ พื้นที่เพาะปลูกเกษตรกรรม และป่าเขา ซึ่งช่วงหลวงเป็นพื้นที่โล่งระดับใหญ่สุดในระบบช่วงตั้งอยู่ในเขตกำแพงสี่เหลี่ยมรูปจตุรัสชั้นในมีพื้นที่รองรับจุดศูนย์รวมจิตใจของเมือง อันได้แก่ ตำแหน่งสัญลักษณ์ระตือเมือง และหอคำอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้พื้นที่ช่วงหลวงกับช่วงวังอาจทับซ้อนและสัมพันธ์กัน ส่วนช่วงสิงห์ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือแยกตัวเวียงออกไป ซึ่งสร้างขึ้นในยุคหลังคราวฟื้นฟูเวียง "ยุคแก้วฟ้าใสกั กับ้านกัไลเมือง" ของราชวงศ์เชื้อเจ็ดตน มีบทบาทเป็นสิททาแห่งเมืองเพื่อเป็นขวัญกำลังใจของไพร่พลก่อนออกศึกสงคราม ส่วนช่วงเมรุตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกนอกตัวเวียงทิศริมแม่น้ำปิง เป็นสถานที่ถวายเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์และราชวงศ์ สันนิษฐานว่ามีขึ้นในยุคราชวงศ์เชื้อเจ็ดตน ปัจจุบันพื้นที่เปลี่ยนสภาพเป็นตลาดวโรรส สุสานที่เก่าแก่ของเมือง ได้แก่ สุสานหายยา ตั้งอยู่นอกเวียง ด้านทิศใต้ตรง

กับประจักษ์วิทยา เป็นสถานที่สำหรับไพร่เมืองที่สัมพันธ์กับคติเรื่องทิศโหราศาสตร์ที่อุปมาคือประจักษ์วิทยา ช่วงวัดคือพื้นที่บริเวณริมฝั่ง ด้านนอกกำแพงแก้ว เป็นพื้นที่เอนาประสงคของคนในชุมชนที่รองรับกิจกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา และกิจกรรมในวิถีชีวิตสังคมเกษตรกรรม ซึ่งวัดในเมืองเชียงใหม่ในอดีตกระจายตัวอยู่ทั่วเมือง ทั้งนี้การจัดตั้งของวัดอาจจะสัมพันธ์กับระบบภูมิจักรวาลและตั้งเพื่อเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและเพื่อผลบุญในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในภพชาติหน้าของบรรดาขุนนางและคหบดี ส่วนช่วงบ้านเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิตและเพาะปลูกกิจกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับตัวแทนของสัญลักษณ์ทางรูปธรรม อันได้แก่ หอผีเสื้อบ้าน เสาโอบบ้านหรือเสาสะกั้ง เป็นต้น ซึ่งจะสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อันหลากหลายด้วยมีบทบาทเป็นพื้นที่สาธารณะส่วนกลางที่เป็นจุดรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณีและจุดศูนย์รวมจิตใจของกลุ่มชนช่วงเรือนเป็นพื้นที่โล่งระดับเล็กที่สุดเป็นพื้นที่โล่งในขอบเขตของตัวบ้าน อันมีองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันสามส่วนได้แก่ ตัวเรือนเป็นจุดศูนย์กลางบ้าน พื้นที่ช่วงเรือน พื้นที่เพาะปลูกและสวนไม้ผล ซึ่งกลุ่มอาคารต่างๆ อันเป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อันได้แก่ ยุ้งข้าว โรงเก็บฟาง คอกเลี้ยงสัตว์ ล้าวม ต่อมัก (ที่อบน้ำ) บ่อน้ำ เหล่านี้เป็นต้น จะกระจายสอดคล้องตามแนวไม้ผล ซึ่งตำแหน่งของตัวเรือนและอาคารองค์ประกอบต่างๆ มีการกำหนดที่ซึ่งสัมพันธ์กับจารีตประเพณีและคติความเชื่อทั้งทางโหราศาสตร์และพระพุทธศาสนาที่ผสมผสานกันอย่างมีแบบแผน ซึ่งระบบพื้นที่โล่งหรือช่วงทางลัดนั้นจะสัมพันธ์กันอย่างเป็นระเบียบ อันรองรับต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและผีบรรพบุรุษ กิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันและสังคมเกษตรกรรม

4.1 ช่วงหลวง

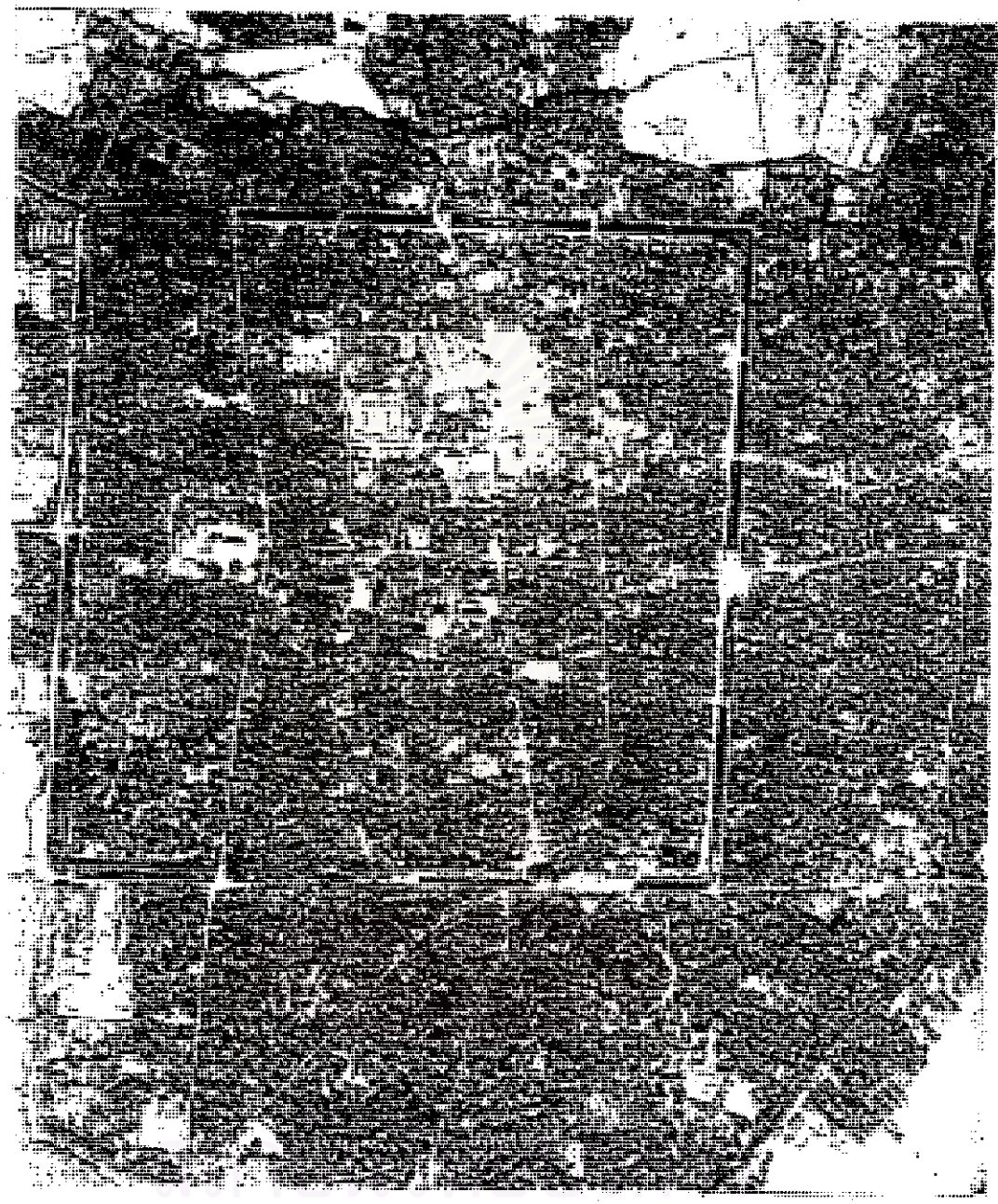
การก่อเกิดช่วงหลวงในยุคสมัยพญามังราย สามารถแบ่งประเด็นออกได้เป็น 4 ประการดังนี้

ก) เหตุผลทางด้านการเมืองการปกครองจากการศึกษาวิจัยในเขตภาคเหนือของอิตาลี สารยา (2537: 79) ได้กล่าวถึงเหตุผลในการตั้งเวียงเพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนตัวของคนในสังคมที่รวมตัวกันอยู่ในที่ราบลุ่มตามภูเขา มีแบบแผนและรูปแบบที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและสังคม ซึ่งในขณะนั้นชุมชนแต่ละแห่งแยกกันอยู่อย่างโดดๆ และค่อนข้างมีความเป็นอิสระต่อกันในขณะเดียวกันก็อาจขัดแย้งและสู้รบกันเมื่อยามมีภัยพิบัติมาจู่โจมคือจุดเริ่มต้นของการรวมตัวของกลุ่มชนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน คนในชุมชนเหล่านั้นคงมีหลายเผ่าพันธุ์มาสังสรรค์และอยู่ร่วมกัน ซึ่งในอดีตผู้นำกลุ่มชนหรือหัวหน้าโคตร ได้พัฒนาการขึ้นมาสู่เป็นผู้นำสังคมหรือกษัตริย์ มีอำนาจเหนือกลุ่มคนทั้งปวงโดยมีกลุ่มเครือญาติและขุนนางข้าราชการเป็นผู้รับใช้ มีฐานเผ่ากำลังหลักอยู่ที่กลุ่มไพร่เมืองและทาส ซึ่งถือว่าเป็นแรงงานสำคัญในเมืองเชียงใหม่สมัยพญามังรายทรงออกกฎหมายมังรายศาสตร์ขึ้นมาเพื่อให้ปกครองและควบคุมกำลังไพร่พลและการค้าพาณิชย์ ซึ่งในขณะนั้นพระองค์ทรงขยายอำนาจเข้ามาในเขตล้านนาตะวันออก ได้แก่ เมืองลำปางเมืองแพร่ เมืองน่าน จึงจำเป็นต้องตระเตรียมกำลังไพร่พลในการรบ ซึ่งช่วงหลวงจะเป็นพื้นที่รองรับกำลังไพร่พลในการชุมนุมทัพ สันนิษฐานว่าพื้นที่ช่วงหลวงอยู่ติดกับเขตพระราชฐานเวียงแก้วมาก ซึ่งสะดวกต่อการดูแลบัญชาการรบและเตรียมกำลัง

พล ในอดีตจำนวนไพร่พลที่ออกรบมีจำนวนนับหมื่น รวมทั้งช้างศึก มักศึกจำนวนมากและคาราวานหัวต่างแกวียนต่างๆ ที่บรรทุกเสบียงอาหารในการออกรบนั้นเป็นแรมเดือน ซึ่งทำให้ช่วงหลังต้องการพื้นที่กว้างขวางเป็นอย่างมากในการรองรับกิจกรรมในด้านศึกสงคราม ซึ่งจะสัมพันธ์กับตำแหน่งของตัวเมืองที่ตั้งอยู่จุดศูนย์กลาง ที่สามารถควบคุมเส้นทางการคมนาคมจากที่ราบลุ่มเชียงใหม่ผ่านดอยสะเก็ดไปยังที่ราบลุ่มเชียงใหม่และลำปาง ทั้งยังควบคุมเมืองหริภุญชัยและเส้นทางการติดต่อตามลำน้ำปิงลงไปทางใต้และทางตะวันตกไปเกี่ยวข้องกับบรรดาเมืองมอญ-พม่า ที่เคยมีความสัมพันธ์กับหริภุญชัยมาก่อน ทำให้สามารถสร้างระบบผู้นำที่เฝ้าทางควบคุมสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจสังคม ซึ่งการเติบโตของชุมชนและอำนาจของระบบผู้นำในเมืองเชียงใหม่พัฒนาการจนเป็นเมืองศูนย์กลางที่เฝ้าอำนาจครอบคลุมรัฐแคว้นต่างๆ ในล้านนาต่อมา

ข) เหตุผลด้านเศรษฐกิจ การค้าในทางแพทยย์อำนาจและมาตั้งศูนย์กลางการปกครองแห่งใหม่ของพญามังรายเนื่องมาจากทรงทราบถึงความอุดมสมบูรณ์และความเจริญรุ่งเรืองในการค้าขายของเมืองหริภุญชัยที่ติดต่อกับเมืองท่าทางตอนล่าง เมื่อสามารถผนวกหริภุญชัยมาเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจได้แล้ว ทรงกำหนดบทบาทให้หริภุญชัยเป็นเมืองพุทธศาสนาและได้ย้ายศูนย์กลางทางเศรษฐกิจมาไว้ที่เมืองเชียงใหม่แทน ซึ่งการติดต่อกับชายแดนเปลี่ยนสินค้าได้ติดต่อกับรัฐแคว้นแคว้นทั้งจากตอนบนและตอนล่างของอาณาจักร โดยคาราวานพ่อค้าเหล่านี้มีทั้งสัญจรเส้นทางบกและทางน้ำซึ่งได้แก่แม่น้ำปิงที่เชื่อมไปยังเขตมอญและอาณาจักรทางตอนใต้ในขณะนั้นระบบการค้าเป็นแบบผูกขาดอยู่ในการควบคุมดูแลของกษัตริย์และชนชั้นปกครองที่รายได้จากการค้าขายและเก็บภาษีจะนำมสู่ความมั่งคั่งของกษัตริย์และราชสำนักส่งผลสู่ความมั่นคงของอาณาจักรจึงทำให้มีการเกิดตลาดขึ้น ในสมัยพญามังรายมีตลาดอยู่ในพื้นที่ช่วงหลวมเรียกว่า "ทาดกลางเวียง" เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนสินค้ากัน ซึ่งพบว่าการชุมนุมแลกเปลี่ยนสินค้านั้นต้องการพื้นที่พักสินค้าของป่าต่างๆ ทั้งจากการชักลากโดยขบวนเรือจากที่นำมสู่พื้นที่ที่ช่วงหรือขบวนคาราวานจากทางบกมาพักไว้เพื่อรอการซื้อขายแลกเปลี่ยนในทางกลับกันสินค้าของเชียงใหม่ที่เป็นของกษัตริย์ก็จะนำมพักไว้บนช่วงหลวมเพื่อรอการขายและขนถ่ายไปยังอาณาจักรต่างๆ ซึ่งทำให้ตำแหน่งตลาดที่อยู่บนช่วงหลวมอยู่ใกล้ติดต่อกับเขตเวียงแก้ว เพื่อให้ง่ายแก่การควบคุมดูแลให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างหลักของอำนาจกษัตริย์มีความสำคัญอย่างมกต่อความมั่นคงของอาณาจักร

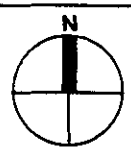
ค) เหตุผลด้านคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีบรรพบุรุษ กลุ่มชนที่อพยพติดตามพญามังรายมาจากแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำกกนั้นเป็นกลุ่มชนที่มีคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอยู่เป็นพื้นฐานในจิตใจได้แก่การนับถือผีฟ้าผีแดน ผีงจดีผีเมืองผีดัก ฯลฯ ซึ่งต่อมาได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาหล่อหลอมทัศนคติใหม่ในภายหลัง แต่ยังคงมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่โดยการผสมกลมกลืนกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมใหม่ทำให้ผีกับพุทธศาสนาอยู่ร่วมกันได้ ซึ่งพบว่าในการตั้งเมืองยังคงมีแบบแผนและคติความเชื่อเดิมอยู่โดยปรากฏออกมาในระบบแบบทิศทางเมืองที่ประกอบกับอิทธิพลของฮินดู ที่เชื่อในสวรรค์ชั้นในธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวว่ามีความเป็นตัวตนอยู่มีชีวิตและวิญญาณ มีร่างกายเหมือนมนุษย์ โดยแบ่งพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมืองเป็นทั้งมงคลและอัปมงคล มีส่วนหัวเมือง กลางเมือง และท้ายเมือง โดยส่วนพื้นที่กลางเมือง

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่าง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ภาพถ่ายทางอากาศเวียงเชียงใหม่ พ.ศ. 2495

สัญลักษณ์ :

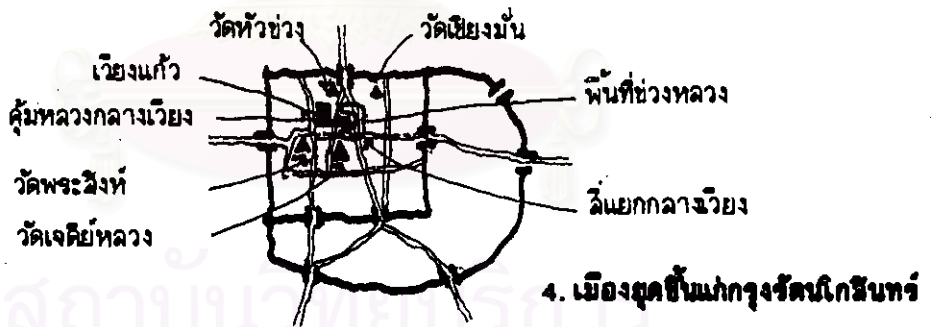
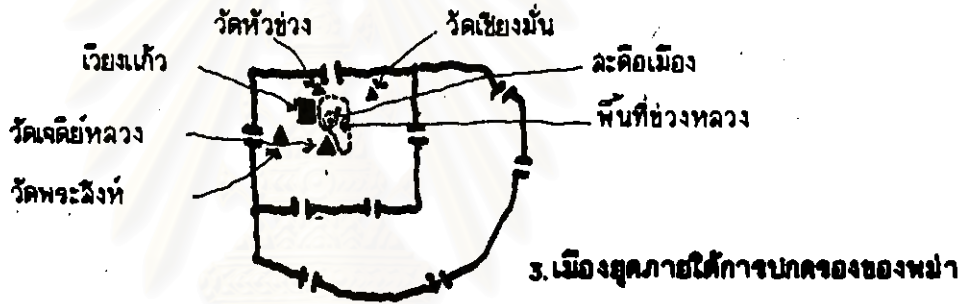
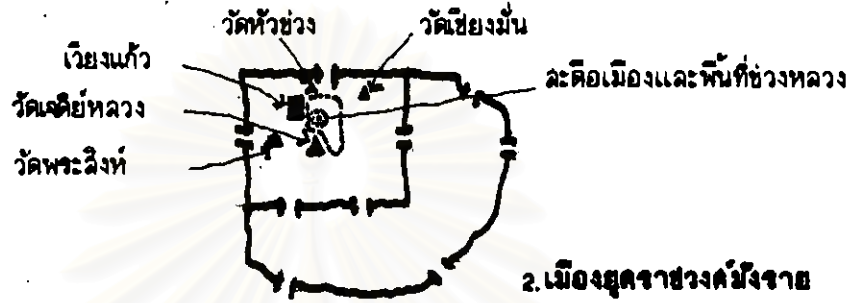
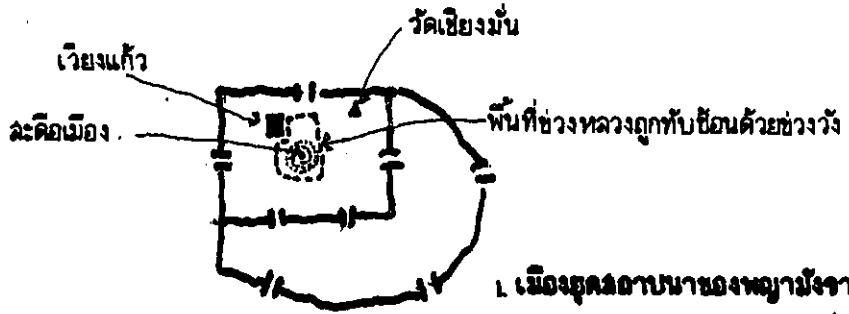

แผนผังที่
ภาพที่ 4.1

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา : ลจรัลวดี อ่องลกุล

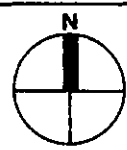
การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่วง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : พัฒนาการของพื้นที่ช่วงหลวงในแต่ละยุคสมัย

สัญลักษณ์ :

○ พื้นที่ช่วงหลวงที่สืบนิษฐานจากการศึกษา

ที่มา :

แผนผังที่
4.3

ภาควิชาการวางผังเมืองและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

เป็นจุดสำคัญจุดศูนย์กลางของเมือง พบว่าในเมืองเชียงใหม่ในสมัยแรกสร้างสันนิษฐานกันว่า มีสะดือเมืองเป็นจุดศูนย์กลางเมือง อยู่บริเวณศาลากลางหลังเก่าพบหลักฐานคือเจดีย์วัดสะดือเมือง ตอขางใหญ่และบ่อน้ำ ซึ่งเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากการนับถือผีบรรพบุรุษ ที่มีพัฒนาการมาจาก "หินตั้ง" คติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชนจากลุ่มน้ำโขงที่มีความเชื่อว่า วิญญาณของบรรพบุรุษและวิญญาณของสัตว์ที่นำมกเช่นลิงเวียงจะสิงสถิตย์อยู่บริเวณนี้ เพื่อคุ้มครองดูแลบรรดาลูกหลานและชาวเมือง ซึ่งบริเวณที่กำหนดเป็นจุดสะดือเมืองนั้นถึงช่วงเวลาประกอบพิธีกรรมเช่นสังเวียงบวงสรวงตามประเพณีนั้น สันนิษฐานว่าคงมีจำนวนผู้คนทั้งเมืองมาร่วมในงานพิธีซึ่งจำเป็นต้องมีพื้นที่ที่กว้างขวางเพื่อรองรับจำนวนผู้คนและพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมเช่น การเช่นสังเวียงขยั้น โด กระบือ หรือการกระทำพื้อมตามประเพณีซึ่งมีมาแต่โบราณซึ่งเป็นเหตุผลด้านความเชื่อที่ส่งผลต่อขวัญกำลังใจของกษัตริย์และชาวเมืองต่อการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ทำให้เห็นความสัมพันธ์ถึงการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองเชียงใหม่นอกจากที่ได้ทำเลที่ถือว่าเป็นสะดือเมือง 7 ประการแล้วยังสัมพันธ์กับพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมือง ซึ่งมีการกำหนดพื้นที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบที่ถือเอาส่วนหัวเมืองเป็นที่ตั้งของเขตพระราชฐานเวียงแก้ว กลางเมืองเป็นสะดือเมืองเป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของชาวเมือง ท้ายเมืองเป็นสถานที่อุปถัมภ์เป็นสุสาน (ป่าเหี่ยว) ซึ่งตำแหน่งสะดือเมืองทั้งเป็นจุดศูนย์กลางของช่วงหลวงและของเมืองอีกด้วยเป็น การแสดงให้เห็นถึงทัศนคติที่สัมพันธ์กับแบบแผนจนกลายเป็นจารีตประเพณีที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบนิเวศของเมือง

ง) เหตุผลการได้รับอิทธิพลจากศาสนาฮินดูที่ส่งผ่านมายังอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรใกล้เคียงจาก ตำนานกล่าวถึงการสร้างเมืองของพญามังรายนั้นเมื่อพระสหายมาร่วมวางแผนปรึกษาคือ พ่อขุนรามคำแหงแห่งสุโขทัยกับพ่อขุนผาเมืองแห่งพะเยา โดยภูมิหลังแล้วกษัตริย์ทั้งสามพระองค์ต่างเคยได้รับการศึกษาเล่าเรียนมาจากสำนักเดียวกันที่สุโขทัยและมีการมีประสบการณ์ในการสร้างเมืองมาแล้วทั้งสิ้น เมื่อทำการสร้างเมืองเชียงใหม่ ความคิดของกษัตริย์ทั้งสามพระองค์คงจะมีอิทธิพลต่อรูปแบบผังเมืองเชียงใหม่อยู่ไม่น้อย โดยตัวอย่างที่ส่งผ่านเป็นรูปแบบเมืองเชียงใหม่ที่คาดว่าจะเป็นอิทธิพล ได้แก่ เมืองทริภูมัย ที่พญามังรายยึดได้ก่อนสถาปนาเมืองเชียงใหม่ เมืองพะเยาของพ่อขุนผาเมือง เมืองสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหง

โดยมีการคลี่คลายจากคติขอมส่งผ่านมายังอาณาจักรใกล้เคียงกับเมืองเชียงใหม่ ได้รับรูปแบบจากการเลือกทำเลที่ตั้งเมืองทั้งจากอยู่บนเส้นทางคมนาคมทางบก และทางน้ำ ที่นิยมสร้างศาสนสถานไว้ในบริเวณกลางเมืองตามคติขอม ที่ศาสนสถานเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนิกนิกายมหายานที่มีการสร้างปราสาทหินต่อมบ้านเมืองเปลี่ยนมานับถือ พุทธศาสนิกนิกายลังกาวงศ์ศาสนสถานจึงเปลี่ยนจากปราสาทหินมาเป็นพระปรางค์หรือพระเจดีย์ เพื่อบวรจุพระบรมธาตุประจำเมือง

ดังนั้น ศาสนสถานที่สำคัญของเมืองคือ "วัดมหาธาตุ" ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางกายภาพ (landmark) และเป็นศูนย์กลางการเคารพบูชา (pilgrimage site) และแหล่งประกอบพิธีกรรม นอกจากนี้ก็ยังนิยมสร้างวัดในเมืองอีกหลายแห่งที่เรียกว่า "นครวาสี, กามวาสี" วัดนอกเมืองเรียกว่า "อรัญวาสี" (อิสวา กั้นแดง, 2535: 435) ซึ่งลักษณะทาง

กายภาพของผังเมืองพระนครหลวง (Angkor Thom) และผังเมืองสุโขทัยพบพื้นที่ที่เป็นลานโล่งข้างเคียงกับจุดศูนย์กลางเมืองที่เป็นศูนย์รวมศรัทธาและจิตใจของชาวเมืองเหมือนกับผังเมืองเชียงใหม่ในบริเวณใกล้จุดศูนย์กลางเมืองทางด้านทิศตะวันออกก่อนไปทางทิศเหนือเขื่อนน้ำัน

ต้นกษยภาพ

ช่วงหลวงมีพื้นที่ที่อยู่ภายในเขตกำแพงเมืองสี่เหลี่ยมชั้นใน จากการศึกษาค้นคว้ามีขอบเขตพื้นที่ที่ไม่ชัดเจนนัก เพราะไม่มีหลักฐานอ้างอิงได้สมบูรณ์มากพอ ซึ่งจากการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2537) พบว่า ช่วงหลวงมีพื้นที่อยู่เคียงข้างเขตพระราชฐานเวียงแก้ว โดยอ้างอิงกับระบบทิศทางเมืองว่าอยู่ในพื้นที่เป็นบริการเมือง อายุเมือง เดิมเมือง โดยพบว่า เมืองในล้านนาและรัฐชนจะปรากฏหลักฐานของช่วงหลวงทุกเมือง ส่วนการศึกษาของสงวน โชติสุวรรณ์ (2538) อ้างอิงขอบเขตพื้นที่ช่วงหลวงด้านทิศเหนือจากตำแหน่งวัดหัวข่วงหรือวัดหัวข่วงแสนเมืองมาหลวงที่อยู่ติดกับประตูข้างนอกโดยใช้ความเห็นที่ว่าวัดหัวข่วงมีบทบาทคล้ายกับวัดพระศรีสรรเพชญ์และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2537: 209) ในเรื่องพื้นที่ช่วงหลวงกับเขตพระราชฐาน และยังให้ความเห็นว่าเมืองต่างๆ ในล้านนาที่มีองค์ประกอบช่วงหลวงอยู่ในเมือง เพราะจะได้รับอิทธิพลและแบบแผนทางวัฒนธรรมต่างๆ จากเมืองเชียงใหม่ไปในฐานะเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา

ส่วนการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล (2539: 129) สันนิษฐานว่า พื้นที่ศูนย์กลางช่วงหลวงอยู่แถวบริเวณที่แนวแกนถนนพระปกเกล้ากับถนนราชดำเนินตัดกันคือ สี่แยกกลางเวียงในปัจจุบัน มีหลักฐานปรากฏคู่อ้อมมั่งรายและอาคารข้อม้อมมั่งราย ส่วนพื้นที่ด้านทิศตะวันออกอยู่แถวหน้าวัดพระสิงห์ พื้นที่ด้านทิศตะวันออกกับด้านทิศใต้ยังเป็นข้อถกเถียงแย้งกันอยู่ว่าด้านตะวันออกไปถึงประตูเชียงใหม่หรือโดยอ้างอิงการมือผู้ของกตประยูรเชียงใหม่และด้านทิศใต้ถึงประตูเชียงใหม่กับข้อสันนิษฐานหนึ่งที่ทำให้ความเห็นที่ว่าด้านทิศตะวันออกอยู่แถวบริเวณและอาคารข้อม้อมมั่งรายไป ส่วนด้านทิศใต้ที่อยู่แถวบริเวณหน้าวัดเจดีย์หลวง ซึ่งการก่อเกิดความเป็นเมืองตั้งแต่สมัยข้อม้อมมั่งรายจนถึงปัจจุบันไม่พบหลักฐานที่กล่าวอ้างอิงถึงพื้นที่ช่วงหลวงได้ครอบคลุมชัดเจนในเชิงกายภาพมากนัก

จากการศึกษาลักษณะกายภาพของช่วงหลวงยังไม่สามารถอธิบายลักษณะสภาพพื้นที่ได้ชัดเจนมีข้อสังเกตถึงลักษณะเฉพาะของช่วงหลวง 2 สมมติฐาน คือ เป็นพื้นที่โล่งกว้างมีลักษณะเป็นลานดินและทุกชั้นปกคลุมมีต้นไม้ใหญ่อยู่ชายขอบให้ร่มเงาคล้ายสนามหลวงของรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันกับเป็นพื้นที่โล่งกว้างผสมกับพื้นที่โล่งของเมืองที่สมัยก่อนภายในเขตกำแพงเมืองชั้นในเป็นเขตที่อยู่ของบรรดาข้าราชการและชนชั้นปกครอง โดยมีกลุ่มต้นไม้ใหญ่แทรกปะปนไปบนพื้นที่ช่วงหลวงในลักษณะคล้ายวนานครที่มีร่มเงาไปด้วยแมกไม้ขนาดพันธุ์ โดยใช้ประโยชน์จากลานดินใต้เงาของต้นไม้ใหญ่ผสมกับพื้นที่โล่งเป็นบางจุดแล้วแต่การรองรับตามลักษณะกิจกรรมเมือง

ผู้ศึกษาประมวลขอบเขตพื้นที่ช่วงหลวงดังนี้ พื้นที่ช่วงหลวงยุคราชวงศ์มั่งรายอยู่บริเวณด้านหน้าเวียงแก้วพื้นที่ ด้านทิศเหนือถึงวัดหัวข่วงและอาจถึงประตูข้างนอก ด้านทิศตะวันตกติดกับเวียงแก้ว ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ถึงบริเวณหน้าวัดพระสิงห์ ส่วนด้านทิศใต้คงอยู่แถวบริเวณหน้าวัดเจดีย์หลวง ด้านทิศตะวันออกอยู่บริเวณต้นโพธิ์อันเป็น

ที่ตั้งของอารักษ์พญามังราย โดยมีจุดศูนย์กลางของช่วงหลวงอยู่ที่ละแวกเมือง ส่วนยุคสมัยพมกปกครองเมืองเชียงใหม่ ที่ตั้งช่วงหลวงรอบเขตคงใกล้เคียงกับสมัยราชวงศ์มังรายเพราะนโยบายและรูปแบบการปกครองไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจึงไม่ส่งอิทธิพลต่อลักษณะกิจกรรมงานเมืองและลักษณะทางกายภาพพื้นที่ช่วงหลวงยุคราชวงศ์เชื้อเจ็ดคน สันนิษฐานว่าในยุคพระยากากีละพื้นที่ช่วงหลวงคงลดลงเมื่อเทียบกับสองยุคก่อนหน้านี้ ทั้งนี้เมืองเชียงใหม่ได้ร้างไปเกือบ 20 ปี ตามตำนานกล่าวว่าเมืองเดิมไปด้วยสัตว์ป่าและต้นไม้ขึ้นปกคลุมไปทั่ว การรื้อฟื้นเมืองขึ้นใหม่คงไม่ยึดถือตามหลักคติและไวยากรณ์ดั้งเดิมเหมือนอดีตมากนัก ดังจะพบหลักฐานว่ามีกรปลูกสร้างคุ้มและที่พักอาศัยของเชื้อพระวงศ์และผู้ติดตามขึ้นในพื้นที่เขตกำแพงเมืองชั้นในและบริเวณช่วงหลวงเดิม ศูนย์กลางช่วงย้ายไปยังวัดเจดีย์หลวง ตามคติการนับถือผีของแผ่นดินและพระพุทธศาสนาแบบใหม่ พบว่าในยุคนี้มีเสาหลักเมืองหรือเสาอินทขิล กุมภัณฑ์ เจดีย์หลวงเป็นจุดศูนย์กลางจิตใจพื้นที่ช่วงหลวงคงอยู่แถวหน้าวัดเจดีย์หลวงกินพื้นที่ด้านทิศตะวันตกถึงหน้าวัดพระสิงห์ ทิศตะวันออก ทิศใต้พื้นที่คงอยู่ละแวกหน้าวัดเจดีย์หลวงอันทับซ้อนกับช่วงวัด ส่วนทิศเหนือคงอยู่แถวบริเวณวัดละแวกเมืองเก่า ทั้งนี้พื้นที่อาจจะไม่ถึงวัดหัวข่วงแล้วเพราะยุคนี้มีคุ้มเจ้านายบุตรหลานเป็นจำนวนมาก ดังทับปิดการเชื่อมโยงพื้นที่จนหมดมาจนถึงยุครวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลางพื้นที่ช่วงหลวงจึงหมดสิ้นลง

ซึ่งหากวิเคราะห์ตามหลักฐานเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน อันได้แก่ ข้อมูลและบทความวิชาการด้านประวัติศาสตร์ นั้นยังคงคลุมเครือไม่ชัดเจนนักในเรื่องขอบเขตของพื้นที่ช่วงหลวงเพราะไม่สามารถชี้ชัดลงไปถึงขอบเขตตำแหน่งในแต่ละยุคสมัยได้ หากเปรียบเทียบตำแหน่งสถานที่สำคัญที่ยังอิงในพงศาวดารและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่นำมาปะติดปะต่อกันนั้น เมื่อเปรียบเทียบและตรวจเช็คกับรูปแบบผังเมืองของนครที่นครวม หรือรูปแบบผังเมืองของสุโขทัยก็มีพื้นที่โล่งเมืองทางวัฒนธรรมที่มีขนาดและสัดส่วนพอเหมาะที่สัมพันธ์กับจำนวนประชากรและขนาดของเมืองในการรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรมต่างๆ ทั่วไปของเมือง

ส่วนการตรวจเช็คหลักฐานทางโบราณคดีนั้นยังไม่ปรากฏการสำรวจขุดค้น เมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศสที่สามารถตรวจเช็คชั้นดินทางวัฒนธรรม โดยการใช้ภาพถ่ายดาวเทียมตรวจเช็คพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ย้อนหลังลงไปได้ ส่วนหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศก็ไม่มากพอที่จะนำมาใช้ตรวจหาหลักฐานพื้นที่โล่งที่ชัดเจน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากยุคสมัยที่เมืองเชียงใหม่เริ่มมีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมในเขตพื้นที่ช่วงหลวง ต่อมาเมื่อยุคฟื้นฟูบูรณะเมืองมีการปลูกสร้างคุ้มและบ้านเรือนลงไปทับซ้อนอีกพร้อมทั้งปลูกไม้ผลยืนต้นต่างๆ ลงไปทำให้พื้นที่โล่งเมืองไม่ปรากฏหลักฐาน

ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

ช่วงหลวงมีพื้นที่อยู่ติดกับเขตพระราชฐานเวียงแก้ว ซึ่งเป็นที่ตั้งของหอคำเป็นที่ราชการงานเมืองในสมัยพญามังรายและบางรัชกาล ซึ่งทำให้เห็นถึงความสำคัญของช่วงหลวงที่มีบทบาทในการรับใช้กิจกรรมของราชสำนัก เมื่อมีงานพิธีกรรมที่สำคัญ เช่น พิธีราชาภิเษกหรือเป็นที่ชุมนุมทัพ โดยช่วงหลวงจะสัมพันธ์กับขบวนสิ่งทอในยุคนั้นปักใส่ผ้าเก็บเข้าใส่เมือง โดยเป็นสถานที่ชุมนุมทัพและเคลื่อนย้ายไปสู่ขบวนสิ่งทอในการประกอบพิธีกรรมปลุกขวัญกำลังใจยามออกศึกสงคราม และในสมัยเจ้าผู้ครองนครช่วงหลวงถือเป็นศูนย์กลางการปกครองของเชียงใหม่และอาณาจักรล้านนา (สมโชติ อ๋องสกุล, 2536: 2) โดยเป็นที่ตั้งเจ้าสมณหลวงหรือเป็นที่ทำการประชุมว่าราชการของเจ้าผู้ครองนครและเจ้าชายเชื้อ

พระวงศ์ ที่เรียกว่ากัน 5 ใบ ซึ่งในพื้นที่ยังหลงเหลือนี้มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ต่างๆ ที่เริ่มขยายตัวออกจากเขตพระราชฐาน เวียงแก้วเดิมและตั้งกระจายตัวอยู่บนช่วงหลวง ในสมัยที่เมืองเชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของกรุงเก่า มีบทบาท เป็นศูนย์กลางภาคเหนือตอนบน มีการใช้ระบบเทศาภิบาล ในระยะแรกยังคงรูปแบบการปกครองแบบเดิม มีเจ้ากัน 5 ใบ ให้เจ้าสามหลวงเป็นหลักในการบริหารงานใช้บริเวณช่วงหลวงเป็นที่ตั้งเจ้าสามหลวงโดยมีการสร้างศาลากลางขึ้น ณ บริเวณนั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2443 มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองโดยบริเวณอำนาจท้องถิ่นลงไปแล้วมีการ เข้ามาแทนที่จากอำนาจส่วนกลาง แต่ยังคงใช้ชื่อและสถานที่เดิมในการปกครอง แต่บทบาทความเป็นช่วงหลวงเดิมของ อาณาจักรล้านนาได้ล่มสลายลงไปหมดสิ้นแล้ว ซึ่งมีการเข้ามาของหน่วยงานราชการจากกรุงเทพฯ เข้ามาควบคุมและ กำกับอำนาจแบบเด็ดเดี่ยวส่วนหนึ่งได้ลงมาตั้งสถานที่ทำการในคุ้มเก่าและตั้งที่ทำการใหม่บนพื้นที่ช่วงหลวงเดิม

ในยุคนี้ถือว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางสังคมอย่างมาก มีการปะทะสัมพันธ์ระหว่างคนท้องถิ่นกับคนต่างถิ่นทั้งในแง่บวกและลบที่ส่งผลกระทบมาถึงสังคมเชียงใหม่ในปัจจุบัน อีกด้านหนึ่งที่ส่งผลถึง ความสัมพันธ์ระหว่างคน วัด บ้านเปลี่ยนแปลงไปคือ การปฏิรูปการศึกษาจากส่วนกลางที่ต้องการรวมประเทศโดยการ หล่อหลอมความเป็นรัฐชาติ มีการตั้งโรงเรียนประจำจังหวัดขึ้นมหลายโรงทั้งจากรัฐบาลกลางและฝ่ายคริสตจักรมีการ กำหนดใช้ภาษาไทยกลางเข้ามาแทนภาษาธรรมของล้านน่ายุคศูนย์กลางการศึกษาจากวัดที่เคยเป็นแหล่งรวบรวมความรู้ ท้องถิ่นไปสู่สถานที่เรียนแห่งใหม่คือโรงเรียนแทน เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาให้เจริญตามแผนการขยายประเทศใน สมัยนั้นพื้นที่ช่วงหลวงยังคงเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ที่รองรับกิจกรรมงานเมืองอยู่ถึงแม้พื้นที่บางส่วนจะสูญเสียไปจาก การขยายตัวของเมืองและการเข้ามาตั้งของสถานีราชการในแง่ของบทบาทการรับใช้และรองรับกิจกรรมงานเมืองเปลี่ยน มาเป็นรับใช้ตามกิจกรรมของข้าราชการจากส่วนกลางเปลี่ยนบทบาทไปจากเดิมที่สัมพันธ์กับระบบการปกครองของ อาณาจักรล้านนาสู่บทบาทใหม่ที่สัมพันธ์กับนโยบายจากกรุงเทพฯ จนมีพัฒนาการที่เปลี่ยนไปตามการขยายตัวของ เมือง ช่วงหลวงเริ่มลดความสำคัญลงเพราะไม่สอดคล้องกับกิจกรรมเมืองในสมัยนั้นพื้นที่ช่วงถูกสิ่งปลูกสร้างและ สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเข้ามาแทนที่ ได้แก่ โครงข่ายถนน และสถานที่ทำการของหน่วยงานราชการ หากเปรียบเทียบกับสามหลวงในกรุงเทพฯ ที่ยังคงรักษาสถานที่โล่งกว้างไว้ได้ก็เพราะมีบทบาทหน้าที่สัมพันธ์อยู่กับระบบกษัตริย์และคติ แบบแผนของรัตนโกสินทร์อยู่ด้วยการเป็นองค์ประกอบของเขตพระราชฐาน ส่วนช่วงหลวงในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ได้สูญเสีย บทบาทความเป็น "ช่วงหลวง" ตามอำนาจการปกครองของกษัตริย์ท้องถิ่นเหลือเพียงลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาเท่านั้น

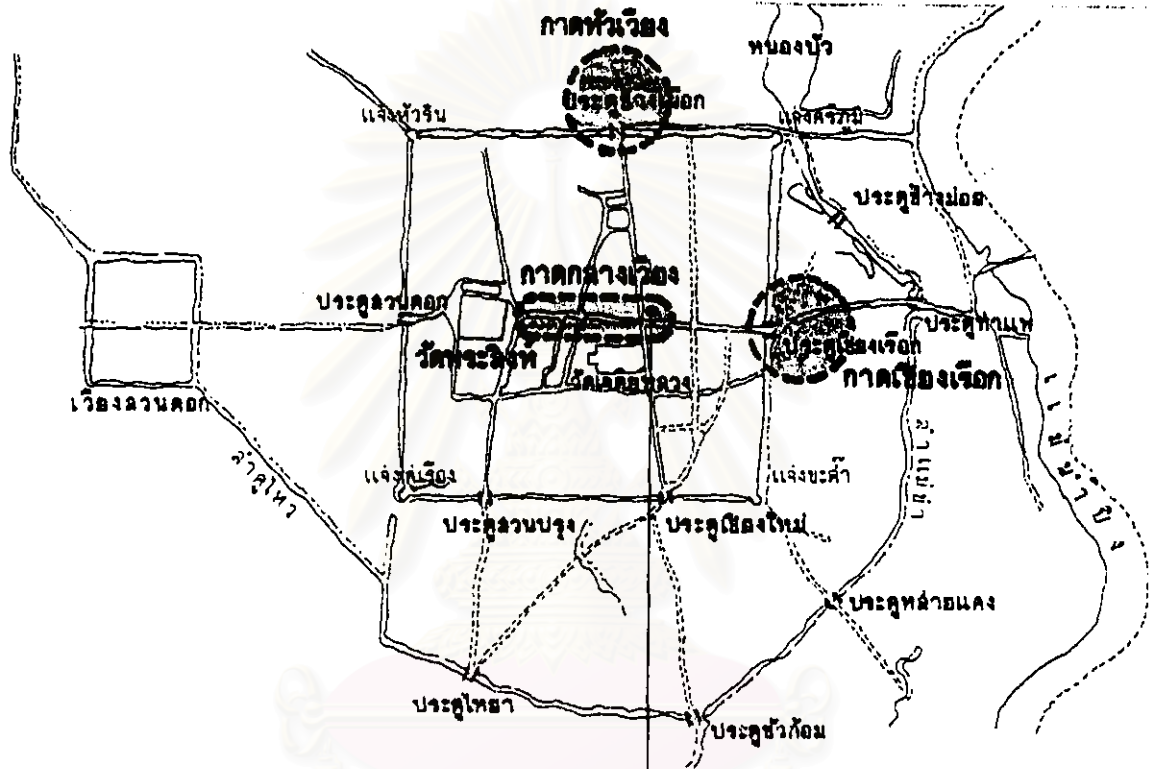
ด้านเศรษฐกิจ

เมืองเชียงใหม่ในฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางของอาณาจักรทำให้เป็นศูนย์รวมทางเศรษฐกิจและความมั่งคั่ง ด้วยซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางสังคมจะเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจของเมืองจากการศึกษาของวิฑูระ ลินทุประมา (2536) กล่าวถึงระบบสังคมของล้านนาที่มีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ โดยมีตัวบทกฎหมายที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคม และการปกครอง อันได้แก่ มังรายศาสตร์ ซึ่งใช้ปิดกั้นมาตั้งแต่สมัยตั้งเมืองที่สะท้อนให้เห็นการจัดระเบียบแบบ แผนทางสังคมที่เชื่อมโยงไปถึงสภาพทางเศรษฐกิจด้วยเนื้อหาครอบคลุมแบบแผนทางเศรษฐกิจ เช่น หลักว่าด้วย ทรัพย์สิน หนี้สิน มรดก ที่นา ปัจจัยการผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ

ในอดีตกษัตริย์เป็นผู้ปกครองสังคม มีฐานะสูงกว่าบุคคลทั้งปวงตามหลักการกษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของทรัพยากรของอาณาจักร มีกลุ่มเจ้านายและขุนนางเป็นผู้ควบคุมดูแลการเก็บผลตอบแทนในรูปของภาษีหรือแรงงานจากไพร่ โดยในอดีตแรงงานถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญจึงมีการควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด ภายในอาณาจักรอำนาจการบริหารการเมือง การปกครองทางสังคมมีส่วนควบคุมและให้ส่วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งลักษณะการค้าขายของเมืองเชียงใหม่มีการค้าขายภายในอาณาจักรล้านนากับการค้าขายภายนอกอาณาจักรที่อยู่ใกล้เคียงทั้งอาณาจักรทอนบนและทอนล่าง ซึ่งพ่อค้าที่เข้ามาค้าขายในเมืองเชียงใหม่มีหลากหลายชาติพันธุ์การค้าขายสินค้าทั้งจากผลิตผลจากป่า เช่น น้ำรัก น้ำผึ้ง งาช้าง นอแรด ครั่ง ไม้ฝาง หนังสัตว์ หรืออาหาร ได้แก่ ข้าว กล้วย รวมทั้งสินค้าฟุ่มเฟือยอื่นๆ เช่น ผ้า กระจกแก เป็นต้น

ระบบการค้าขายทางชั้นชนปกครองจะเป็นผู้ควบคุมดูแลและอำนวยความสะดวก สินค้าบางประเภท เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เรือ ทองคำจะมีการควบคุมเป็นพิเศษ ซึ่งการควบคุมดูแลของชนชั้นปกครองจะสัมพันธ์กับความมั่นคงทางเศรษฐกิจของเมืองด้วย โดยรัฐได้ผลประโยชน์จากการจัดเก็บภาษีสินค้าต่างๆ รายได้เหล่านี้จะถูกนำมาแบ่งปันแจกจ่ายระหว่างกษัตริย์ ขุนนาง และข้าราชการ เมื่อมีการเพิ่มอัตราภาษีขึ้น ส่วนแบ่งก็จะเพิ่มตามไปด้วยในขณะเดียวกันรัฐก็อำนวยความสะดวกความปลอดภัยและความสะดวกราบรื่นให้แก่กิจกรรมการค้า มีการกำหนดความผิดที่กระทำต่อชีวิตของชาวต่างชาติที่เข้ามาค้าขายให้มีโทษพิเศษในตัวเองกฎหมายยังมีกฎหมายที่ช่วยตัดสินข้อพิพาทตลอดจนการลักขโมยในระหว่างดำเนินกิจกรรมการค้า

ซึ่งการค้าขายจะสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพเมืองเชียงใหม่ ในเรื่องของปัจจัยทำเลที่ตั้งระหว่างอาณาจักรและลักษณะทางโครงสร้างของเมือง ได้แก่ เส้นทางสัญจรทางบกที่รองรับขนบการวางสินค้าที่ใช้เกวียน พ่อ ภาวักต่างบรรทุกสินค้าเข้ามาสู่เมืองกับเส้นทางสัญจรทางน้ำโดยมีน้ำแม่ปิงเป็นเส้นทางหลักสำคัญที่เชื่อมโยงกับอาณาจักรทอนล่าง จากลักษณะกิจกรรมการค้าขายทำให้เกิดลักษณะกายภาพเมืองที่ส่งผลตามรูปแบบการค้าไปด้วยมีส่วนสัมพันธ์กับช่วงหลวง จากการศึกษารวบรวมของสร้อย สร้อย (2539) กล่าวถึงเมืองในสมัยพระเจ้ากือนา พบว่ามีภาคตั้ง 3 แห่ง คือ กาดหัวเวียง กาดกลางเวียง กาดเชียงเรือ ซึ่งกาดกลางเวียงนั้นพบว่า อยู่ซ้อนทับกับพื้นที่ช่วงหลวง โดยอยู่บริเวณหน้าวัดพระสิงห์ แสดงให้เห็นถึงช่วงหลวงนอกจากรองรับกิจกรรมทางราชสำนักแล้วยังรองรับกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจด้วยซึ่งยังให้เห็นภาพของสังคมในยุคนั้นด้วยว่าเป็นสังคมที่พึ่งพาตนเองในขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ทางแนวตั้งที่ชนชั้นปกครองกับไพร่ชั้นดีที่เป็นช่างฝีมือจะได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านายที่ตอบสนองผลประโยชน์ให้แก่กัน นอกจากนี้แล้วยังเกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนของไพร่ต่างๆ ที่กระจายตัวอยู่รอบเมืองยังพบว่าสังคมเมืองได้อาศัยผลผลิตจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่โดยรอบ โดยอุตสาหกรรมหลักที่หล่อเลี้ยงคนในเมือง สังคมเมืองจึงพึ่งพาตนเองไม่ได้ สังคมเมืองเชียงใหม่ในอดีตมีขีดจำกัดในตัวเองจึงไม่สามารถพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้หลุดพ้นได้ สังคมเมืองและชนบทจึงมีความแตกต่างกันอย่างมาก

ตำแหน่งที่ตั้งนิทรรศการ
พญามังรายเสด็จมาที่กาด
กลางเมืองและสืบพระชนม์

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ชวง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งที่ตั้งกาด ลมัยพญาภิเษก (พ.ศ. 1898 - 1928)

สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.4
--	--	------------------

ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา :

**ภาพที่ 4.2 แสดงลักษณะการไปค้าขายที่ตลาดของชาวเชียงใหม่
ที่มา : บุญเสริม ลาตจาวนิ**

**ภาพที่ 4.3 แสดงลักษณะของตลาดลิโปียงพระทศปาริชาติพระสิงห์
ที่ใช้พื้นที่ที่บขีอบกับช่วงทลวง
ที่มา : อธิวัฒน์ ส่องสกุล**

ในสมัยอยุธยาโลกาภิวัตน์มีการกล่าวถึงพระองค์ทรงสร้างวังที่ประทับตามอุบายของอูซุยกที่บริเวณแจ้งศรีภูมิ พบว่า มีสนามประยูศรีภูมิที่สัมพันธ์กับระบบความเชื่อ การปกครองและระบบเศรษฐกิจด้วย พบว่าเกี่ยวกับการสร้างตลาดแห่งใหม่ของเมือง เพื่อให้สะดวกต่อการควบคุมดูแลที่เกี่ยวกับราชการขึ้นตั้งทางเรือ ซึ่งสนามหรือวังที่พระองค์โปรดฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับวังที่ประทับก็คือสนามขึ้นตั้งที่มักโดยทางน้ำทั้งใกล้และไกลเมืองเชียงใหม่ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2540)

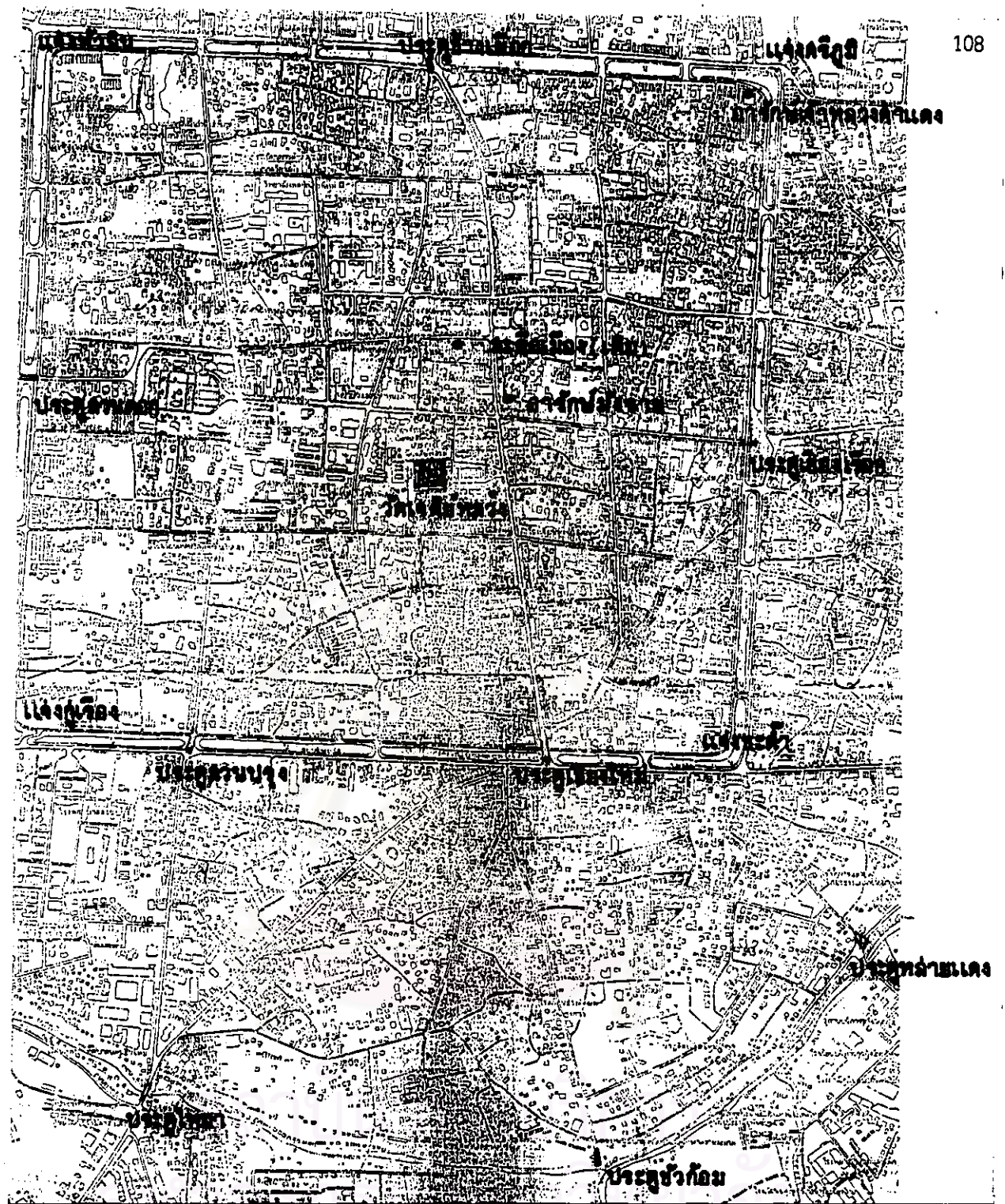
จากการศึกษาช่วงหลวมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของเมือง พบว่า กษัตริย์และกลุ่มชนชั้นปกครองจะเข้ามาจับบทบาทมากกว่ากลุ่มไพร่เมืองมาจากปัจจัยที่ความมั่นคงของรัฐ คือความมั่นคงของกษัตริย์และราชบัลลังก์มากกว่าที่ประชาชนทั่วไปจะได้ประโยชน์จากการตั้ง เพราะสังคมสมัยนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรมที่กลุ่มไพร่ต่าง ๆ สามารถยังชีพด้วยตนเองเป็นหน่วยผลิตและแรงงานให้แก่ราชสำนัก

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ

คนในสังคมเมืองเชียงใหม่มีทัศนคติเกี่ยวกับการดำเนินวิถีชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี รู้จักสถานะ บทบาท และสรรพสิ่งของธรรมชาติแวดล้อมเช่นเดียวกับอีกหลายชนเผ่าในดินแดนอนุภาคพื้น มีคติความเชื่อในเรื่องสิ่งที่มีตัวตนและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติที่เป็นอำนาจลึกลับที่สามารถดลบันดาลคุณและโทษต่อผู้คนในสังคม ทำให้เกิดการเบียดเบียนในการแสดงออกทางสังคมในด้านนามธรรมสู่ประเพณี จากวิถีปฏิบัติทำให้เกิดแบบแผนทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาทั้งในเชิงสัญลักษณ์และคภมหมกย หล่อหลอมจนทำให้เกิดโลกทัศน์ในการดำเนินชีวิตของคนล้านนา

จากการสร้างเมืองในสมัยอยุธยาปรากฏว่า มีการสร้างเสด็จเมืองที่เป็นจุดศูนย์กลางของเมืองในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อคติแบบแผนในสมัยนั้น โดยมีการสันนิษฐานจากนักวิชาการหลายท่านมีความเห็นว่าบริเวณที่เป็นวัดเสด็จเมืองกับวัดอินทิล เป็นที่ตั้งของจุดศูนย์กลางเมืองมีการพบหลักฐานขององค์เจดีย์วัดเสด็จเมือง วิหารหลวง พ่อขาว ต่อมาโยงใหญ่ ป่อน้ำ ซึ่งหากเปรียบเทียบลักษณะทางกายภาพแล้วบริเวณนี้เป็นจุดที่ตั้งที่ต่ำสุดของเมืองที่สอดคล้องกับความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีของแผ่นดินเหมือนที่ไมเคิล ไทร์ (2540) ได้ศึกษาโดยอธิบายว่า เป็นทางที่นำไปสู่เมืองบาดาลเหมือนกับศาสนสถานของอิมพีที่มีศูนย์กลางตั้งอยู่บนพื้นที่ต่ำสุดจากขอบปรากฏทั้งสิ้นสี่ด้านของศาสนสถาน

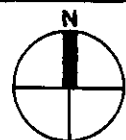
ซึ่งเมื่อนำตำแหน่งขอบเขตพื้นที่ช่วงหลวมที่สันนิษฐานไว้กับพื้นที่เขตพระราชฐานเวียงแก้วของอยุธยาปรากฏว่า ตำแหน่งเสด็จเมืองมีความสัมพันธ์กันในทางกายภาพเป็นอย่างมาก ซึ่งนอกจากเสด็จเมืองจะเป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่เมืองแล้วยังมีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ตรงกลางพื้นที่ช่วงหลวมด้วย สามารถอธิบายถึงคติความเชื่อที่ส่งผลต่อแบบแผนลักษณะทางกายภาพเหมือนกับตำแหน่งที่ตั้งของเสา ใจบ้านในหมู่บ้านของชนเผ่าในพื้นที่อนุภาคพื้นที่จะมีพื้นที่โล่งกว้างไว้ใช้รองรับผู้คนในชุมชน สำหรับประกอบพิธีกรรมบวงสรวงหากเปรียบเทียบกับภาพพระตำหนักเมืองของเชียงใหม่ที่มีจุดศูนย์รวมจิตใจทางด้านคติความเชื่ออยู่ที่เสด็จเมืองดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงตาม

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ช่วง” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งสถานที่สำคัญที่สัมพันธ์กับประเพณีสิบชะตาเมือง

สัญลักษณ์ :

แผนผังที่
4.5

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาง พงษ์อิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา :

ประเพณีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแล้วพื้นที่ช่วงหลวงคงเป็นพื้นที่ที่รองรับพระราชกรณียกิจของกษัตริย์และชนชั้นปกครองในการประกอบพระราชพิธีบรมสมรสคือเมือง หากดูในลักษณะทางกายภาพจะเห็นว่าเขตพระราชฐานเวียงแก้วอยู่ใกล้กับตำแหน่งสถูปเมืองมากเปรียบได้กับการที่องค์กษัตริย์อ้างอิงถึงสิทธิธรรมในการปกครองที่ทรงมีฐานอยู่เหนือบุคคลอื่นทั้งปวงในเชิงสังคมที่ทรงเป็นศูนย์กลางของเมืองและอาณาจักรสอดคล้องกับคติความเชื่อเกี่ยวกับระบบท้าวเมือง

ส่วนช่วงหลวงที่สัมพันธ์กับไพร่เมืองครองรับกิจกรรมบวงสรวงตามประเพณีปฏิบัติตามความเชื่อดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษที่มีการเช่นสังเวศเครื่องการ หวน มีการบูชายันต์ดำ โคกระบือหรือถวายหัวหมู ยัด ไข่ ตามแต่ลักษณะสภาพเศรษฐกิจทางสังคมหรือความเป็นไปของบ้านเมือง โดยงานพิธีทั่วไปในสังคมเกษตรกรรมของเมืองเชียงใหม่สมัยนั้น พบว่าแต่ละกลุ่มชนจะมีบรรพบุรุษของตนเองคุ้มครองดูแลอยู่หลายระดับ ได้แก่ สายผีตระกูลหรือผีปู่ ย่า ผีระดับหมู่บ้าน ผีระดับชุมชนชาติพันธุ์และผีระดับเมือง โดยถือว่าผีคืออารักษ์ที่ปกป้องคุ้มครองดูแลบันดาศกามสงบสุขให้แก่บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข รูปแบบและงานพิธีบวงสรวงสถูปเมืองในอดีตยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนนัก คงสันนิษฐานได้แต่เพียงว่าพื้นที่โล่งของช่วงหลวงจะสัมพันธ์ต่อการรองรับกิจกรรมของประเพณีบูชาสถูปเมืองในอดีต

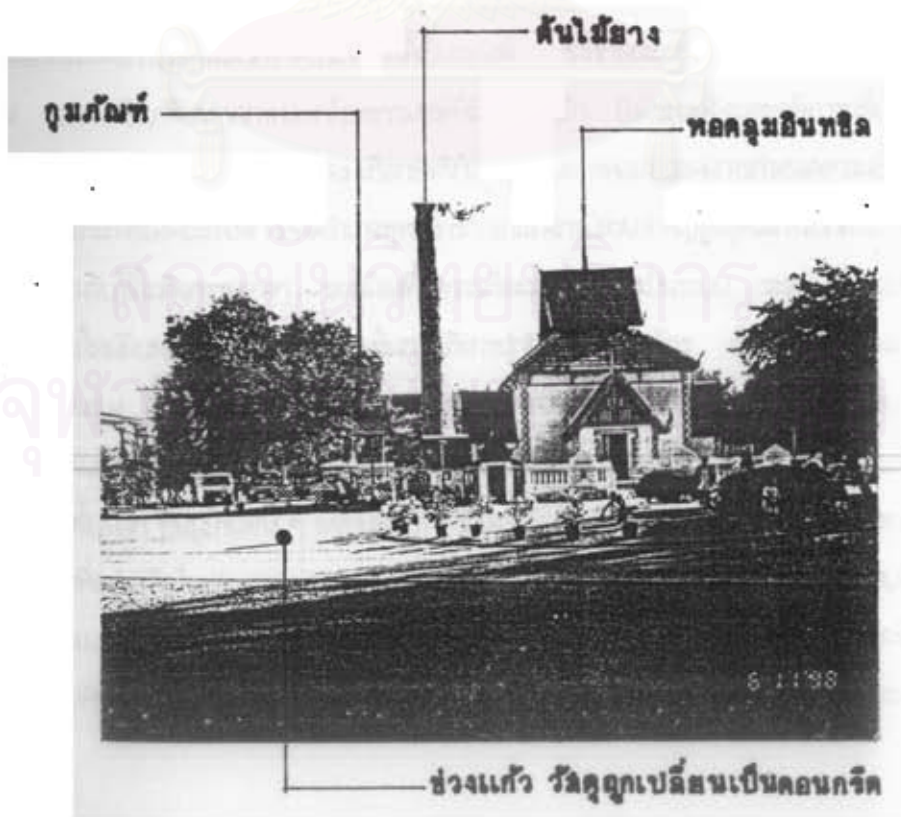
ซึ่งจากการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับกำแพงและประตูเมืองเชียงใหม่ของพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2540) พบว่าเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องผีในสมัยพญามังรายนั้น ตำแหน่งสุสานหรือสถานที่ฝังศพตั้งอยู่ภายในบริเวณเมือง พบว่าไม่มีประตูผี สันนิษฐานว่าคติความเชื่อเรื่องผีของพญามังรายไม่เหมือนความเชื่อเรื่องผีในสมัยหลัง แสดงว่าพื้นที่ช่วงหลวงบางส่วนคงจะเป็นสุสานฝังศพด้วยโดยจะกล่าวถึงกรรมวิเศษที่รายละเอียดในหัวข้อช่วงมรุกและสุสานต่อไป

จะเห็นได้จากลักษณะทางกายภาพของช่วงหลวงจะสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองที่ปกป้องรักษาดูแลเมืองและผู้คนในเมืองโดยสถูปเมืองเป็นแกนหลักมีช่วงหลวงเป็นองค์ประกอบ ทำหน้าที่เป็นพื้นที่รองรับพิธีกรรมบวงสรวงที่เกี่ยวข้องทางด้านคติความเชื่ออีกชั้นหนึ่ง ต่อมาสมัยพระเมืองแก้วซึ่งถือเป็นยุคสมัยที่สัญลักษณ์อันเป็นตัวแทนของคติความเชื่อแบบดั้งเดิมถูกสละไปจากเมืองเชียงใหม่ โดยการผสมกลมกลืนกับความเชื่อแบบใหม่ คือการสร้างเขาพระสุเมรุตามความเชื่อทางพุทธศาสนาหลวงบริเวณสถูปเมืองที่หมยแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของปฐพีตามคติเดิม คติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีถูกทำให้ปะปนอยู่กับความชั่วร้าย กลายเป็นที่รังเกียจซึ่งพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2540: 93) ยังให้ข้อสังเกตถึงคติเกี่ยวกับเสาหลักเมืองว่าเป็นคติใหม่ที่เข้ามาพร้อมกับชนเผ่าไตเผ่าหนึ่งในหลายเผ่าพันธุ์ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเมื่อคราวที่พญเมืองเชียงใหม่ร่วมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์และได้สวมลงบนบริเวณเขาพระสุเมรุ องค์พระเจดีย์หลวงที่ได้โค่นล้มลงแล้วต้องศึกษาค้นคว้าต่อไป

อีกความคิดเห็นหนึ่งของศิริชัย นฤมิตรราชการ (2542) มีความเห็นว่าถ้าการเมืองยุคเริ่มสร้างอยู่บริเวณวัดสถูปเมืองและวัดอินทิลที่ปัจจุบันอยู่กลางกลางมาแล้วควรต้องศึกษาหาข้อมูลถึงสาเหตุและปัจจัยของการย้ายจุดศูนย์กลางจิตใจของชาวเมืองไปอยู่ตรงบริเวณวัดเจดีย์หลวงเพราะปัจจุบันยังมีข้อมูลไม่ชัดเจนถึงการสร้างเสาหลักเมืองหรืออินทิลที่วัดเจดีย์หลวง

ภาพที่ 4.4 แสดงช่วงแก้วที่รองรับงานประเพณีเข้าอินทนิล ช่างงาน
พิธีจะมีพันธ์กับพิธีสืบชะตาเมือง มีการบูชาศาลทั้งแปด ละคือเมือง
อินทนิล ไม้ธาม คุมกัณฑ์ และประตูละแวกทั้ง ๘ แห่ง
ที่มาภาพ : อดิสราราชคดี

ภาพที่ 4.5 แสดงช่วงแก้วบริเวณพอดอินทนิล
ช่วงแก้ววัลตุถูกเบิ้ลีสนเป็นคอนกรีต

จากการศึกษาของสมเฑียร อ่องสกุล (2540) พบว่าในยุคที่หน้าของพระเจ้ากนิษฐางค์ มีการบูรณะเมืองหลายแห่งรวมทั้งสร้างกำแพงขึ้นก็ได้ตั้งนัยใหญ่บริเวณสาทรหลักเมืองแต่ไม่ได้กล่าวถึงว่าพระเจ้ากนิษฐางค์เป็นคนสร้างเสาหลักเมืองบริเวณวัดเจ็ดยอดหลวง ซึ่งแสดงว่าการมีอยู่ของเสาอินทขิลต้องมียุคก่อนช่วงพระยาภิรมย์แล้วที่ต่อมาพระองค์ทรงสร้างสิทธิธรรมในการปกครองบ้านเมือง ทำการบูรณะสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองเพื่อเรียกขวัญกำลังใจหลังจากที่ขับไล่อำนาจการปกครองของพม่าออกไป ซึ่งจะสัมพันธ์กับการบูรณะกำแพงเมือง กำแพงชั้นนอก กำแพงชั้นใน 2 ชั้นที่ช่วงสิงห์ และปฏิสังขรณ์วัดวออารามภายในเมืองของพระองค์

ในสมัยปัจจุบันการทำบุญสืบชะตาเมืองและซ้ออินทขิลจะมีการทำบุญสถานที่ตำแหน่งสำคัญของเมืองที่ถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อันได้แก่ เสาอินทขิล ประตูเมืองทั้งห้าแห่ง เจนบ้านเจนเมือง อารักษ์ทั้งหลาย แม่น้ำปิง อนุสาวรีย์กำแพงเมือง และอนุสาวรีย์สิงห์ บริเวณช่วงสิงห์ด้วย

ระบบ : ช่วงหลวงเป็นพื้นที่ระดับใหญ่สุดของเมืองมีพื้นที่กว้างขวางตั้งอยู่ใจกลางเมืองมีความเชื่อมโยงกับเขตพระราชฐานเวียงแก้วและตำแหน่งสำคัญทางคติความเชื่อ นั่นคือ สะดือเมืองในยุคแรกเริ่มสร้างเมืองกับพระเจ้าเจ็ดยอดหลวงที่กำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ของชาวพระสุเมรุในสมัยต่อมาซึ่งพื้นที่ช่วงหลวงทำหน้าที่รองรับกิจกรรมงานเมือง เป็นส่วนเอนกประสงค์ที่รองรับชาวเมืองจำนวนมาก กลุ่มที่มีบทบาทในการใช้ช่วงหลวงมากที่สุดได้แก่ กษัตริย์และขุนนางข้าราชการที่มีส่วนกำหนดบทบาทความเป็นไปของกิจกรรมงานเมือง ซึ่งช่วงหลวงเป็นโครงสร้างหลักของเมืองร่วมกับดอยสุเทพ ที่ราบลุ่มส่วนที่ตั้งตัวเมืองและพื้นที่โดยรอบ น้ำแม่ปิง โครงข่ายระบบถนน แนวกำแพงเมืองและคูเมือง ลำน้ำต่างๆ หนองน้ำใหญ่ซึ่งแต่ละส่วนพื้นที่จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทำให้มองเห็นถึงภูมิปัญญาของคนในอดีตที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้อย่างกลมกลืน ในขณะเดียวกันก็สามารถควบคุมธรรมชาติให้สามารถตอบสนองต่อการใช้งานในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางผังเมืองเชียงใหม่ นอกจากอิงอาศัยจากสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่ขี้อุ่นชื้นแล้ว ยังมีระบบคิดและคติความเชื่อทั้งจากเรื่องผีบรรพบุรุษ และทางพุทธศาสนาที่ผู้นำสังคมาหรือกษัตริย์เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสูงต่อการกำหนดความเป็นไปของบ้านเมือง ควบคู่กับอำนาจของคณะสงฆ์ ที่อดีตอำนาจพุทธจักรกับอาณาจักรมีส่วนสำคัญสูงสุดในการปกครอง ซึ่งช่วงหลวงจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับใช้ในกิจกรรมต่างๆ ของเมืองที่มีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ระหว่างเมืองต่อภาพรวมทั้งอาณาจักรที่เชียงใหม่มีบทบาทเป็นเมืองศูนย์กลางในการบริหารปกครองทั้งอาณาจักร เป็นจุดศูนย์กลางของอาณาจักรทั้งตอนบนและตอนล่าง ที่มีการปะทะสังสรรค์ของกิจกรรมเมืองหลากหลายรูปแบบทั้งเศรษฐกิจการค้า หรือการสงครามเมืองต่อความสัมพันธ์กับหมู่บ้านของแต่ละชาติพันธุ์ที่กระจายตัวตั้งอยู่ทั้งในเขตกำแพงเมืองสี่เหลี่ยมผืนผ้าจัตุรัสและในเขตกำแพงเมืองชั้นนอก ที่หมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้มีการตั้งถิ่นฐานที่ได้รับอิทธิพลจากอำนาจการปกครองของกษัตริย์ มีการกำหนดเขตที่อยู่อาศัยในแง่เหตุผลทางการเมืองการปกครองแล้วกลุ่มชนแต่ละชาติพันธุ์ยังได้นำระบบคิดคติความเชื่อเดิมของตนเองติดตามมาด้วย เป็นผลให้รูปแบบผังหมู่บ้านได้รับอิทธิพลตามคติแบบแผนของแต่ละชาติพันธุ์ ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพรวมของเมืองด้วย พบว่าหมู่บ้านแต่ละแห่งมีวังบ้าน ซึ่งจะมีกิจกรรมที่สัมพันธ์

กับข่วงเมือง ทั้งในแง่ของลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกันหมดทั้งระบบ ได้แก่ เมือง วัด บ้านและพื้นที่
 เพาะปลูก เกษตรกรรม แหล่งน้ำ ป่าเขาและสุสาน (ป่าเทวี) ทั้งนี้คนล้านนาสามารถดำรงวิถีชีวิตให้เข้ากับสภาพแวดล้อม
 ทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี เข้าใจในระบบนิเวศวิทยาของเมืองและป่าเขา เป็นผลให้สังคมเมืองเชียงใหม่ในยุคสังคม
 เกษตรกรรม มีความมั่นคงอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้สังเกตจากลักษณะร่วมทางโครงสร้างหลักของเมือง ที่มีข่วงหลวงเป็นที่ตั้ง
 เปิดโล่งขนาดใหญ่ของเมือง เป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญได้แก่พระราชมังคลาภิเษก และระดือเมือง ซึ่งเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของ
 ชาวเมืองที่ต่อมคดลึกลายมาสู่องค์พระเจดีย์หลวง เป็นพื้นที่รวมกิจกรรมเมืองเป็นพื้นที่อนุภาพระสงค์ของทุกกลุ่มชนชั้น
 ได้แก่ กษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ขุนนางข้าราชการ พระสงฆ์ ไพร่เมือง ทาส พ่อค้าวานิชย์ ฯลฯ โดยรอบข่วงหลวงเป็นเขต
 ตั้งถิ่นฐานของขุนนางและข้าราชการ ตลอดจนเป็นที่ตั้งของวัด นอกเขตกำแพงเมืองออกไปเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านกลุ่มชาติ
 พันธุ์ต่างๆ ที่เป็นหน่วยผลิตและแรงงานส่งพิชผลทางการเกษตรหล่อเลี้ยงเมือง โดยมีพื้นที่ทุ่งนาโอบล้อมเมืองอีกชั้น
 หนึ่ง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวข้าวแล้วจึงลั่นลงทรางราชสำนักจะมีการจัดเก็บภาษีในรูปแบบต่าง ๆ พร้อมทั้งขนผลผลิต เข้ามาสู่
 เมือง ซึ่งอดีตกษัตริย์และขุนนางต่าง ๆ จะเรียกเก็บแต่งตั้งควบคุมที่ดินตามระบบที่นา ที่เรียกว่าระบบคักดินา ซึ่งพบว่า
 นอกจากจะจัดเก็บผลผลิตจากกลุ่มไพร่เมืองแล้ว กษัตริย์และขุนนางข้าราชการในอดีตยังทรงทำไร่ ทำนาเองอีกด้วยซึ่ง
 ในอาณาจักรมีดินแดนและทรัพยากรทั้งหมด ถือว่าเป็นสมบัติของกษัตริย์ ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ที่เพาะ
 ปลูกกับตัวเมืองและพื้นที่ข่วงหลวงกับเขตพระราชฐานเวียงแก้ว สิ้นสุดเขตเพาะปลูกกิจกรรมจะเป็นป่าเขาในเมือง
 เชียงใหม่ด้านทิศตะวันตกเป็นดอยสุเทพ ที่ถือว่าเป็นป่าต้นน้ำหล่อเลี้ยงเมืองมีลำห้วยข่างเคียน ลำห้วยแก้ว ลำห้วยซัง
 ไหลเข้าสู่เมืองและตัวเมือง โดยพบว่าบริเวณแจ้งกัสนจะเมียงกันน้ำอยู่เพื่อทดน้ำเข้าสู่เขตกำแพงเมืองชั้นในนอกจาก
 นี้ยังมีเขื่อนบริวารที่ใช้เป็นที่ประทับพักผ่อนของกษัตริย์ คือ เขื่อนเจ็ดลิน อยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ ชาวเมืองถือว่าป่าคือ
 แหล่งอาหารที่สามารถดำรงชีพได้ตลอดทั้งปี ในการเก็บผลผลิตจากป่า เพื่อการประกอบอาหาร เป็นแหล่งยาสมุนไพร
 หรือเป็นสินค้าสำหรับค้าขาย ส่วนด้านทิศตะวันออกของเมืองมีน้ำแม่ปิงเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญในการสัญจรและ
 ติดต่อค้าขายกับอาณาจักรต่าง ๆ จะพบว่ามีท่าทำน้ำอยู่หลายจุด ที่ชนลำเลียงสินค้าทั้งขาเข้าและขาออก ซึ่งจะมีการขน
 ลำเลียงข้าสากเข้ามาสู่ตัวเมือง ที่จะพักไว้รอค้าขายที่ข่วงหลวง หรือสินค้าของกษัตริย์ที่พักไว้บนข่วงวังในการเตรียม
 ขนถ่ายลงเรือไปค้าขายยังแดนไกล อีกบทบาทหนึ่งของข่วงหลวงจะสัมพันธ์ กับประเพณีวัฒนธรรมเกี่ยวกับพิธีกรรม
 ชีวิตหลังความตาย มีนักวิชาการบางส่วนสันนิษฐานว่าข่วงหลวงในอดีตคงรองรับงานพิธีกรรมถวายพระเพลิงพระบรม
 ศพของกษัตริย์และราชวงศ์ที่สำคัญ แต่จากการศึกษาพบว่าไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่ยืนยันได้ชัดเจนเพียงแต่เป็นเพียงข้อ
 สันนิษฐานของนักวิชาการที่อาศัยเปรียบเทียบกับลักษณะพื้นที่เมืองของอาณาจักรร่วมสมัยเท่านั้น ส่วนตำแหน่งสุสาน
 ของเมืองดั้งเดิมอยู่บริเวณสุสานพญาในปัจจุบัน อยู่ทิศใต้ของเมืองที่ตรงกับตำแหน่งประตูผี คือประตูสวนปรุง
 สันนิษฐานกันว่า ในสมัยพระเมืองแก้วช่วงที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาทำให้มีการแบ่งแยกส่วนพื้นที่เกี่ยวข้องกับ
 นับถือผีบรรพบุรุษตามคติดั้งเดิมกับเขตทางพุทธศาสนาออกจากกัน (ดูรายละเอียดจากการศึกษาเรื่องกำแพงและประตู
 เมืองเชียงใหม่ของพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ : 2540)

ประกาศให้ประชาชนเลิกนับถือผีและทำลายหอผีเพื่หวั่นภัยเมืองลงลิ้นและสร้างวัดขึ้นแทน (จิตร ภูมิศักดิ์, 2524: 214) ซึ่งเป็นประเด็นที่จะต้องทำการศึกษาต่อไปพร้อมกับตำแหน่งของอินทิลในบริเวณวัดเจติยหลวงว่าสร้างขึ้นในสมัยใด ในยุคเก็บผักใส่หีเก็บขี้ใส่เมืองของพระยากวิละช่วงหลวงเริ่มมีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง โดยเริ่มมีการบูรณะเมืองหลังจากที่เมืองร้างไปประมาณ 20 ปี ซึ่งรูปแบบช่วงหลวงในยุคนี้ลักษณะทางกายภาพยังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าเป็นสนามโล่งกินพื้นที่กว้างใหญ่หรือเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ที่ปกคลุมหลังจากที่พระเจ้ากวิละฟื้นฟูเมืองเป็นผลสำเร็จ พบว่าองค์ประกอบของช่วงหลวงจะสัมพันธ์กับเขตพระราชฐานเวียงแก้ว ซึ่งเป็นที่ประทับของพระเจ้ากวิละ วัดเจติยหลวง สถาปัตยกรรมกัณฑ์ได้ตั้งขนาบใหญ่ อนุสาวรีย์ช้างเผือก อนุสาวรีย์สิงห์อารักษ์เจ้านางเมืองต่างๆ หลังจากทีลัทธิขงจื๊อของพระองค์ บรรดาเชื้อพระวงศ์ต่างๆ ได้ย้ายที่ประทับออกจากเวียงแก้วได้สร้างคุ้มขึ้นหลายแห่งบนพื้นที่ช่วงหลวงทำให้รูปแบบช่วงหลวงเปลี่ยนแปลงไปเหลือพื้นที่น้อยลง แต่องค์ประกอบในทางคติความเชื่อที่มีต่อความสัมพันธ์ทางกายภาพยังเหลืออยู่ แต่ไม่มีหลักฐานอ้างอิงที่ชัดเจนว่าในยุคสมัยนี้ช่วงหลวงต่อความสัมพันธ์ด้านประเพณีและวัฒนธรรมเป็นอย่างไร พบหลักฐานช่วงหลวงที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครองที่ใช้เป็นที่ว่าการราชการนเมืองของเจ้าสนามหลวง โดยมีการสร้างศาลว่าการขึ้นเป็นที่ประชุมของบรรดาเจ้าผู้ครองนครและเชื้อพระวงศ์ที่เรียกว่าระบบ "ห้าบ้านเจ้าขัน 5 ใบ" ซึ่งในยุคนี้เริ่มมีการตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ช่วงหลวง ทำให้รูปแบบและลักษณะของพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สรุปบทบาทช่วงหลวง

ช่วงหลวง ช่วงหลวงเป็นพื้นที่ส่วนรูปธรรมที่เชื่อมต่อกับส่วนนามธรรม ในแง่สัญลักษณ์ของสิ่งที่เป็นจุดศูนย์กลางเมืองหรือจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองนั้นคือ สะดือเมืองและตำแหน่งเขตพระราชวัง อันได้แก่ หอคำ ของ กษัตริย์ที่เปรียบเสมือนภาพจำลองของจักรวาลที่ย่อขนาดเล็กลงทั้งนี้เวียงเชียงใหม่ไม่ได้ลอกแบบแนวความคิดแบบมหาจักรวาลและอนุจักรวาลเหมือนของเขมรมาเสียทีเดียวเพียงแต่ นำเอาระบบคิดและคติความเชื่อทางไสยศาสตร์และลัทธิฮินดูที่ได้แผ่ขยายเข้ามาเมื่ออิทธิพลในดินแดนแถบนี้เหมาะสมผสานกับโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองและปรับให้เหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะภูมิประเทศแวดล้อมที่จืออยู่ในดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ดังนั้นภาพแทนที่ของแม่แบบดั้งเดิมก็ถูกกลืนคลายและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง มาสู่รูปแบบผังเวียงเชียงใหม่หลายยุคหลายสมัย ดังปรากฏลักษณะทางกายภาพและหลักฐานทางโบราณคดีในปัจจุบันนั้นคือ ช่วงหลวงหรือช่วงเมืองเป็นพื้นที่โล่งสำหรับรองรับกิจกรรมและพิธีกรรมบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในฐานะต่อสิ่งที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ "โลกภูมิ" ที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ ต่อคติความเชื่อทั้งของลัทธิพราหมณ์และของพุทธศาสนา ที่สัมพันธ์กับรูปแบบผังเวียงกำแพงเวียง คูน้ำ การวางตำแหน่งที่ตั้งสัญลักษณ์ของศูนย์รวมจิตใจตำแหน่งหอคำ ตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของขุนนางชนชั้นปกครองกับบ้านเรือนชาวบ้านทั่วไป ตำแหน่งที่ตั้งวัดที่สัมพันธ์กับกษัตริย์เมือง ดังพบว่าในพม่าและเขมรก็ได้ นำเอาแบบคิดแบบอนุจักรวาลและหลักโลกภูมิมาปรับใช้กับการวางผังเมืองและต่อการเมืองการปกครอง ที่ถือว่าการ

สร้างพระราชวังนั้นก็กลายเป็นตัวแทนของพระอินทร์ไปโดยอัตโนมัติ ซึ่งช่วงหลวงเป็นพื้นที่โล่ง ที่เป็นหนึ่งในแม่
สัญลักษณ์ของหลักโหราศาสตร์ด้วย จะพบว่าตำแหน่งที่ตั้งช่วงในเวียงเชียงใหม่และอีกหลายเมืองในอาณาจักรล้านนาและ
ใกล้เคียง มีความเหมือนกันนั่นคือ ตำแหน่งของช่วงหลวงจะอยู่หน้าเขตพระราชวังหรือหอคำกับสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ
ของชาวมือง ได้แก่ หลักเมือง สะดือเมืองหรือวัดมหาธาตุ ทั้งนี้ขนาดของพื้นที่จะขึ้นอยู่กับสัดส่วนของประชากรเมือง
และภารกิจของกษัตริย์ในแต่ละช่วงยุคสมัยมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อเกี่ยวกับสัญลักษณ์ทางนามธรรมที่เชื่อว่า
สรรพสิ่งทุกอย่างมีตัวตน มีชีวิตวิญญาณที่เชื่อมโยงไปสู่หลักโหราศาสตร์และจักรวาลเกี่ยวกับเรื่องดวงดาวและทิศทาง
โคจรของดาวเคราะห์ต่างๆ ที่กำหนดความเป็นไปและมีอิทธิพลต่อชะตาภพมนุษย์

ทั้งนี้พบว่าทิศเหนือและทิศตะวันออกเป็นทิศมงคลเป็นที่สถิตย์ของเหล่าเทวดาที่สำคัญเกี่ยวข้องกับ
ความมั่นคงและความสงบสุขของมนุษย์ในการดำเนินภารกิจวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วงในเวียงก็มีส่วนหัวอยู่ที่วัดหัว
ช่วงบริเวณประตูช้างเผือก และพื้นที่ส่วนอื่นๆ อยู่บริเวณใกล้จุดศูนย์กลางเวียงที่ด้านทิศตะวันออก ทิศของในภาพ
รวมของโครงสร้างเมืองจะพบว่าเป็นตำแหน่งที่สัมพันธ์กับกิจกรรมด้านอื่นๆ ที่นอกเหนือจากด้านคติความเชื่อ พบว่า
เป็นตำแหน่งที่อยู่ศูนย์กลางเวียง ใกล้กับเส้นทางคมนาคมทางน้ำ คือ น้ำแม่ปิงและลำแม่ก่า ทั้งยังเป็นจุดศูนย์รวม
กิจกรรมของชาวมืองและชุมชนทางการคมนาคมทางบกอีกด้วย เป็นพื้นที่โล่งสาธารณะของเมืองที่ใหญ่ที่สุดไม่ับรวม
กับพื้นที่เกษตรกรรมที่อยู่นอกเมือง เป็นพื้นที่รองรับต่อประโยชน์ใช้สอยทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมคติความเชื่อ
เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและทางพุทธศาสนา กับกิจกรรมการค้าวิถีชีวิตของชาวมืองทั่วไป สามารถแบ่งกลุ่มผู้ใช้อย่างนี้

สถาบันกษัตริย์และชนชั้นปกครอง มีส่วนเกี่ยวข้องกับงานพระราชพิธีของราชสำนักการเมืองการปก
ครองที่เกี่ยวกับการว่าราชการงานเมืองและประมุขกำลังไพร่พลก่อนออกศึกสงครามและการเป็นแหล่งพักพิงค้ำของ
กษัตริย์

พระวิสุทธิวงศาจารย์ งานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปศาสนา ทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ และกลุ่มชาว
เมืองทั่วไปทั้งงานมงคลและอัปมงคล ทั้งนี้ในงานพิธีกรรมอาจเชื่อมโยงไปถึงการทำบุญสืบชะตาเมือง ที่ตำแหน่งศูนย์
รวมจิตใจ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวมืองทั้งในเขตนอกเวียงและในเวียงมีความสัมพันธ์กันในแง่คติความเชื่อ เพื่อให้ผู้คน
ร่วมมือกันเป็นสุข ทำให้เกิดความสัมพันธ์แน่นแฟ้นในทางสังคมขึ้น

ชาวมืองทั่วไป จะสัมพันธ์กับกิจกรรมทั้งสองลักษณะคือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและกิจกรรมที่
เกี่ยวกับคติความเชื่อต่างๆ และพระพุทธรูปศาสนา ทั้งนี้มีความเกี่ยวข้องกับแบบแผนทางวัฒนธรรมประเพณีของชาวมือง
ด้วย เช่น เป็นพื้นที่รองรับมณฑลศาลาการบุญเฉลิมฉลองต่างๆ งานพิธีกรรมเช่นสังเวยบวงสรวงก่อนประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมตามฤดูกาล และเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าระหว่างคนในเวียงกับต่างเวียงและรอบนอกอาณาจักร
พ่อค้าวานิชย์ เป็นที่ตั้งของตลาดกลางเวียง ที่อยู่ในความดูแลของกษัตริย์ ที่มีพ่อค้าจากต่างเมืองและอาณาจักรแดนไกล
เข้ามาติดต่อค้าขายกับคนในเมืองทำให้เห็นถึงบทบาทของช่วงหลวงเป็นพื้นที่สาธารณะเมืองที่รองรับกิจกรรมนอก
ประสงค์แต่เป็นทรัพย์สินของกษัตริย์ที่ในอดีตถือว่าพื้นที่ทุกส่วนภายในอาณาจักรเป็นของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสิ้น พื้นที่

ช่วงหลวมรองรับกิจกรรมต่างๆ ของชาวเมืองเป็นแบบการทับซ้อนของกิจกรรมที่เกิดขึ้นต่างกรรมต่างวาระและช่วงเวลา ไม่รับหน้าที่เฉพาะอย่างพื้นที่ถูกกำหนดบทบาทไปตามเหตุการณ์ความเป็นไปของบ้านเมือง ทักษะหมู่บ้านเมืองเกิดจิตสำนึกความมีศักดิ์เจ้าภาพระชาตเมืองก็จะมีกรอพยพไปพรพลาชาวเมืองที่ท่าอากาศยานนอกเขตกำแพงเมืองเข้ามาหลบภัยและสู้รบกับข้าศึกในเขตกำแพงเมือง

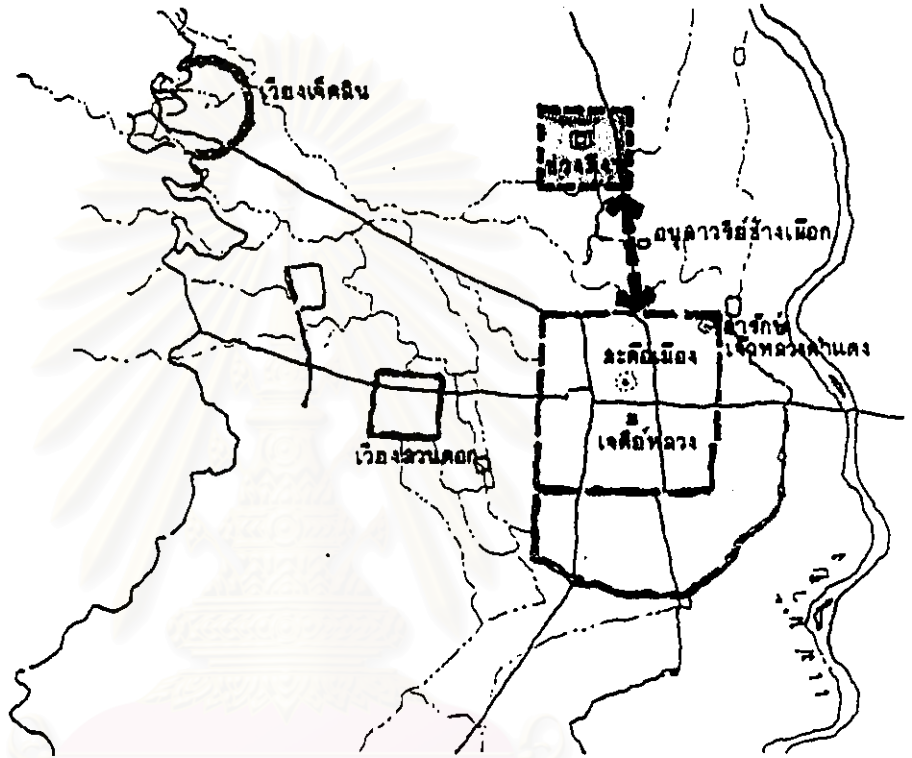
4.2 ช่วงสิงห์

ช่วงสิงห์ตั้งอยู่นอกเวียงเชียงใหม่ทางด้านทิศเหนือ ห่างจากตัวเวียงประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งถือเป็นทิศหัวเวียงอันเป็นทิศ "โคขเมือง" ตามระบบความเชื่อของล้านนา ช่วงสิงห์ถูกสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิละ พื้นฟูเมืองเชียงใหม่ใน พ.ศ.2339 เพื่อแสดงตนในฐานะกษัตริย์ท้องถิ่นที่มาจากอาณาจักรล้านนาเดิมของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายในทิวเขาริมต้นจากพื้นฟูราชประเพณีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมาได้แก่ พิธีราชาภิเษก คือการเข้าเมืองของกษัตริย์ได้กระทำตามแบบกษัตริย์ราชวงศ์มังราย เพื่ออ้างความเท่าเทียมกันและยังได้อ้างถึงเครื่องราชูปโภคที่ได้รับจากราชวงศ์มังราย คือ มีดศรีกัญไชย เพื่อแสดงอาณาภาพราบคัศตวรรษคือสงคราม นอกจากนี้ยังได้เพิ่มพูนลัทธิธรรม โดยเข้ามาอยู่บริเวณกลางเวียงอันเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกับราชวงศ์มังราย เพราะความเชื่อในระบบจักรวาล บริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางของรัฐและจักรวาล (สุวิชาติ อ่องสกุล, 2539: 268) ซึ่งการสร้างรูปสิงห์ 2 ตัวบริเวณหัวสิงห์นั้นยังสัมพันธ์กับการปฏิสังขรณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บ้านคูเมืองที่ล้มเลิกไปราวต้นยุค ได้แก่ การก่อรูปช้างเผือก 2 ตัวที่หัวเวียง ก่อรูปภูม้งาพันและพระสุทวารุณีที่วัดเจดีย์หลวง การบูรณะกำแพงเมืองไข่มุกปราการ ขุดร่องคูเมืองและหันน้ำเข้าสู่คูเมือง

ในการสร้างรูปสิงห์ 2 ตัวบริเวณหัวสิงห์เพื่อเป็นสิงหนาทของเมือง เป็นขวัญกำลังใจแก่ไพร่พลในยามที่พระยาภาวิละสั่งสมกำลังคน โดยใช้สถานที่นี้เป็นที่ชุมนุมทัพเพื่อกระทำการพิชิตเรียกขวัญกำลังใจก่อนเคลื่อนทัพ ในยุค บ้าบักใส่ซ้า เก็บซ้าใส่เมือง สร้างไว้ ณ บริเวณข้างวัดเก่าแห่งหนึ่งทางทิศหัวเวียง ที่โปรดให้บูรณะขึ้นแล้ว ตั้งนามว่า วัดช่วงสิงห์ขยเมจล โดยโปรดให้ประมุขทัพ ณ ช่วงสิงห์ เคารพความพร้อมอย่างเข้มแข็งในการทำศึกสงคราม กวาดต้อนผู้คนจากเมืองตอนบน จนทำให้เหตุการณ์สงครามครั้งนั้นเรียกกันในนาม "ศึกกล่อม"

การทำสงครามกวาดต้อนผู้คนลงมาในลักษณะการกวาดครัวจากเมืองต่างๆ ลงมาสู่เมืองเชียงใหม่ นอกจากเหตุผลสงครามกวาดต้อนแล้ว การเคลื่อนย้ายคนลงมาในภายหลังยังมีปัจจัยอื่นๆ ประกอบด้วย เช่น การทำมหากินที่อุดมสมบูรณ์กว่า จึงติดตามญาติพี่น้องมาอยู่ หรือด้วยเหตุผลความไม่สงบทางการเมือง เป็นต้น ซึ่งการทำศึกสงครามใน พ.ศ. 2347 สามารถขับไล่ทัพพม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ ที่มั่นแห่งสุดท้าย และในปีเดียวกันก็โปรดให้พระยาอุปราชาธรรมลังกายกทัพไปกวาดต้อนไพร่พล เมืองต่างๆ ในเขตพม่าและสิบสองปันนา มาเป็นกำลังคนของเมืองเชียงใหม่ ตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตเชียงใหม่ ลำพูน โดยส่วนใหญ่ยังคงใช้ชื่อเมืองและบ้านดั้งเดิม ซึ่งต่อมาก็ข้ามอีกหลายระลอก ทำให้เมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางการปกครองที่มีกำลังคนเข้มแข็งอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งการกวาดต้อนผู้คนครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ล้านนาที่ได้กล่าวมาทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานกระจายอยู่ในเขตเชียงใหม่และลำพูน ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

▲
พระธาตุคอกสุเทพ

สถาบันวิทยบริการ

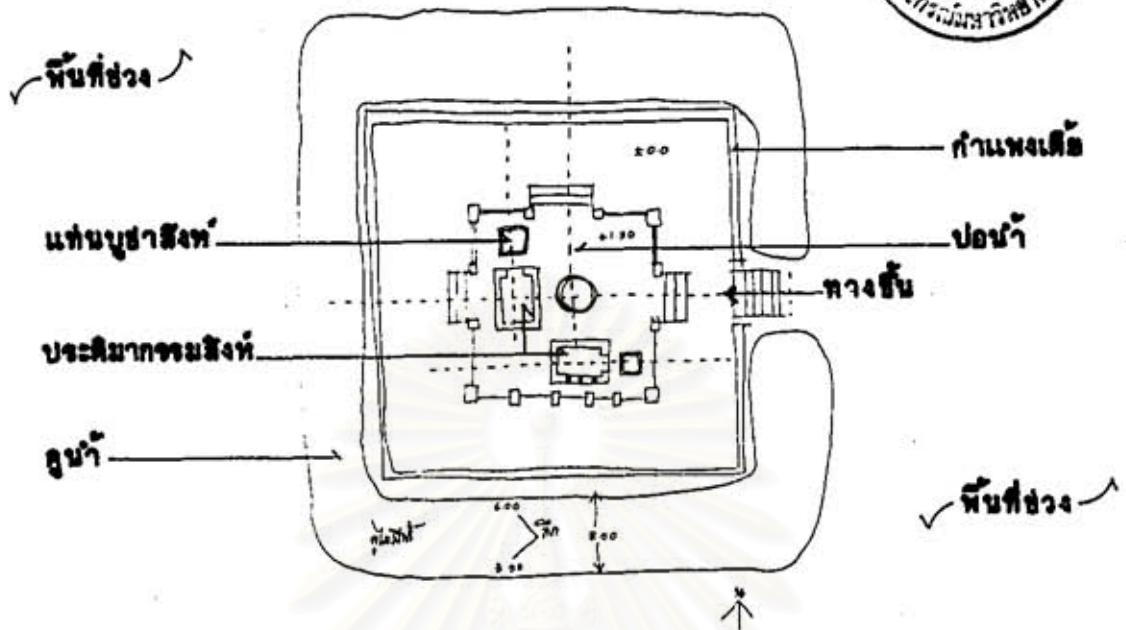
การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ช่วง” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งพื้นที่ช่วงสิงห์ที่สัมพันธ์กับเวียงเชียงใหม่

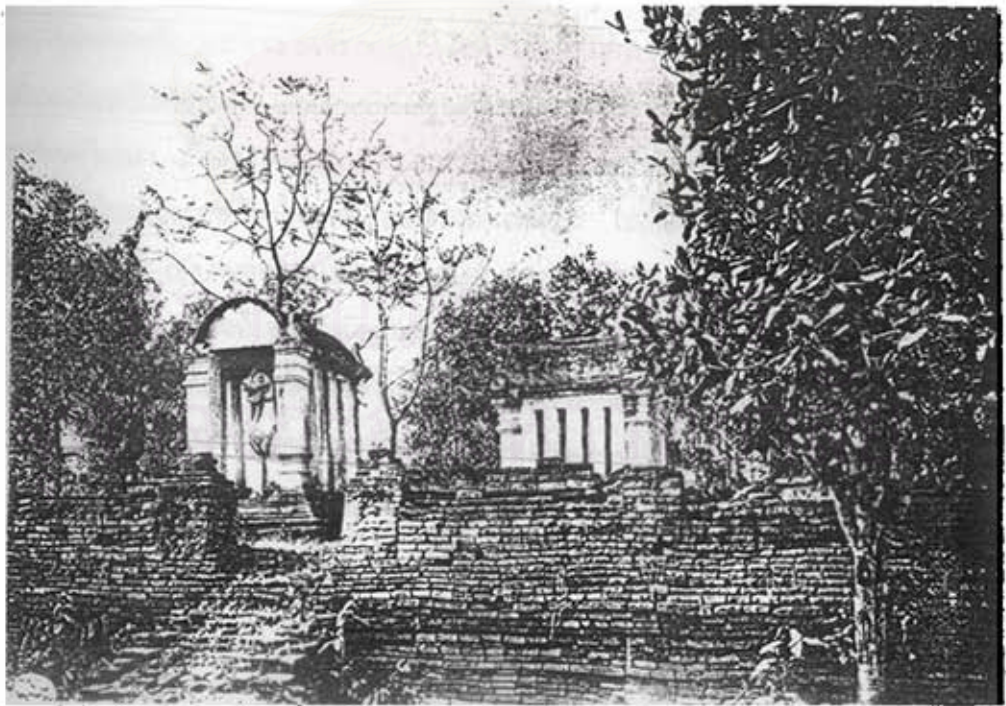
สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.7
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นายพงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา :

**แสดงแปลนที่ตั้งประติมากรรมสิงห์บริเวณช่วงสิงห์
ที่มา : อูเมธ ชูมลาธ**

**ภาพที่ 4.6 แสดงประติมากรรมสิงห์สองตัวตั้งอยู่บริเวณช่วงสิงห์
ที่มา : อรุณชาติ ธีธัญญกุล**

สุรัสวดี อ๋องสกุล (2539: 269) กล่าวไว้ว่ามีนโยบายสำคัญเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานในสมัย ดังกล่าวมีเหตุผล 2 ประการ คือ

1. การกำหนดความสำคัญของพื้นที่ไม่เท่ากัน พื้นที่ที่สำคัญสูงสุด คือบริเวณสี่เหลี่ยมในกำแพงเวียงชั้นใน เป็นที่อยู่ของเจ้าชายและข้าทาสบริวาร อนุญาตให้คนโดยมากอยู่อาศัยที่นั่น

2. การกำหนดประเภทของไพร่ที่ถูกกวาดต้อนมา หากเป็นช่างฝีมือหรือไพร่ชั้นดีจะกำหนดให้อยู่ในเมือง เช่น เงินที่หายยา อยู่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอกด้านใต้อพยพมาจากเชียงตุงเชี่ยวชาญการทำเครื่องเงิน ยวนที่บ้านข่อมอยู่ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอกด้านตะวันออกเชี่ยวชาญด้านการทำดอกไม้กระดาษ อาหารและการค้ากลุ่มไตหรือไทใหญ่ เป็นชาติพันธุ์ที่เชี่ยวชาญด้านการค้ามาแต่เดิมจึงตั้งถิ่นฐานบริเวณข้างเมืองและข้างนอก ซึ่งเป็นย่านการค้าการกำหนดเขตที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้มีลักษณะพิเศษเป็นย่านต่าง ๆ เพื่อสนองต่อความหลากหลายของชุมชนเมือง ส่วนไพร่ที่ไร้ฝีมือจะนำไปตั้งถิ่นฐานอยู่นอกเมือง เพื่อประกอบอาชีพเกษตรกร เช่น เงินที่ล้านนา และคอยสมทบ ของที่ลำพูน

บริเวณประติมากรรมสิงห์ 2 ตัว ที่หัวเวียงอยู่ห่างจากวัดช่วงสิงห์ขี้มดคลเดิมประมาณ 250 ม. ตั้งอยู่บนเนินดินมีคูน้ำล้อมรอบ ภายในบริเวณรูปปั้นสิงห์มีบ่อน้ำตั้งอยู่เป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ สันนิษฐานว่าอดีตในการประกอบพิธีกรรมเพื่อการเสริมสร้างกำลังใจไพร่พล ก่อนออกรบ น้ำในบ่อน้ำแห่งนี้ ใช้เป็นส่วนประกอบในนาฬิกากรรมที่จัดประชุมทัพ ณ ช่วงแห่งนี้ รูปปั้นสิงห์ 2 ตัว ตัวหนึ่งหันหน้าไปทางทิศเหนือ อีกตัวหนึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยมีแท่นบูชาอยู่ข้างหน้า รูปปั้นสิงห์มีโครงสร้างปูนปั้นสร้างคลุมกันแดดฝนไว้อีกชั้นหนึ่ง ภายในบริเวณเนินดินกลางน้ำยังมีกำแพงก่ออิฐเตี้ยๆ โดยรอบ มีทางเข้าสู่กษัตริย์กลางน้ำทางเดียว อยู่ทางด้านทิศตะวันออก การวางตำแหน่งทิศทางการหันหน้าไปทางทิศเหนือ และทิศตะวันออกของรูปปั้นสิงห์ สันนิษฐานได้ว่า ทิศเหนือและทิศตะวันออกในระบบความเชื่อของล้านนาถือว่าเป็นทิศมงคล และอีกข้อสันนิษฐานหนึ่งสามารถมองได้ว่า การสร้างรูปปั้นสิงห์หันหน้าไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออก เพื่อเป็นการร่มขวัญศัตรูและแก้เคล็ดในพิธีกรรมด้านความเชื่อ เพื่อให้สอดคล้องกับการตั้งสงครามที่ต้องขึ้นไประบและกวาดต้อนไพร่พลจากเมืองทงตอนเหนือ และในยุคหนึ่งเขตล้านนาด้านตะวันออกได้แก่เมืองน่านและเมืองแพร่ ก็ยังมีบทบาทเช่นนี้ในการพยายามสร้างผลงานในลักษณะแข่งขันกับเมืองเชียงใหม่ พื้นที่ข้างอยู่โดยรอบเนินดินประติมากรรมสิงห์ ทำให้สันนิษฐานว่าอดีตคงเป็นลานดินโล่งกว้างใช้ประกอบพิธีกรรม สามารถรองรับกำลังพลที่มประชุมพร้อมกัน ณ จุดนี้ก่อนออกไปทำศึกสงครามได้เป็นจำนวนมากหลายพันคน ซึ่งช่วงสิงห์สัมพันธ์กับพื้นที่ในเขตตัวเวียงได้แก่ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่บ้าน คูเมือง ที่มีกำแพงโบราณเช่น อนุสาวรีย์ข้างเมือง เสาคินทิล รูปกุมภัณฑ์ และพระสุทวารฤๅษี ที่วัดเจติยทัสสน์ โดยวัดช่วงสิงห์ขี้มดคลกับช่วงสิงห์ในอดีตเป็นสถานที่เชื่อมต่อกันและมีความสัมพันธ์ ในแง่ของเป็นสถานที่ขี้มดคลของเมืองเชียงใหม่

ด้านกายภาพ

สภาพพื้นที่ช่วงสิงห์มีอนุสาวรีย์สิงห์บนเนินกลางคูน้ำเป็นจุดศูนย์กลางของพื้นที่ ขอบเขตพื้นที่สันนิษฐานว่าจะเป็นสถานโล่งโดยรอบ พื้นที่ด้านทิศเหนือกับทิศตะวันตกของคูน้ำบริเวณป่าข้างฝั่งจันทน์ ทิศตะวันออกจนถึงถนนโชตนา ทิศใต้กับพื้นที่เชื่อมโยงกับตำแหน่งวัดช่วงสิงห์เก่าบนเกาะกลางถนนอุบลบุรีไฮเวย์ จากการศึกษาเดิมพื้นที่บริเวณนี้เป็นทุ่งนามาก่อน พื้นที่ช่วงสิงห์คงเป็นสถานโล่งกว้างที่มีขอบเขตไม่ชัดเจนนัก ทั้งนี้อาจปรับยึดหยุ่นกับจำนวนสัดส่วนของกำลังไพร่พลตอนมาประชุมพลบริเวณนี้หากมองเป็นจำนวนพันเป็นแนวถ่วงน้ำหนักขึ้นกับบริเวณรอบๆ ใกล้กับอนุสาวรีย์สิงห์ หากมองเป็นจำนวนหมื่นพื้นที่นี้อาจจะขยายขอบเขตออกไปด้วยรอบทิศทาง

ตำแหน่งที่ตั้งประติมากรรมสิงห์ 2 ตัวที่ก่อรูปขึ้นด้วยพระประสงค์ของพระยากากีละ ในคราวที่พระองค์ทรงพื้นแผ่นดิน โดยการขับไล่อำนาจการปกครองของพม่าออกจากเมืองเชียงใหม่ จากการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล (2539) กล่าวว่าพระองค์ทรงสร้างลัทธิธรรมในการปกครองเมืองเชียงใหม่ที่เข้ามาแทนที่อำนาจเดิมของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายพร้อมกันนั้นยังได้ปฏิสังขรณ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คูบ้านคูเมืองที่มีมาแต่โบราณ ได้แก่ ช้างเผือก 2 ตัว ที่หัวเวียงก่อรูปกุมภัณฑ์และพระสุทวารักษ์ที่วัดเจติยโหลม บูรณะกำแพงเมือง ขุดร่องคูเมืองและผันน้ำเข้าใส่คูเมือง ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจังถึงเหตุผลการเลือกตำแหน่งทำเลที่ตั้งของการก่อรูปสิงห์ 2 ตัวตรงบริเวณนี้ ทราบเพียงแต่ว่าก่อรูปสิงห์ 2 ตัวข้างวัดร้างเก่าแก่ทางทิศหัวเวียงแล้วทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดแล้ว ทรงตั้งชื่อว่า วัดช่วงสิงห์ชัยมงคล

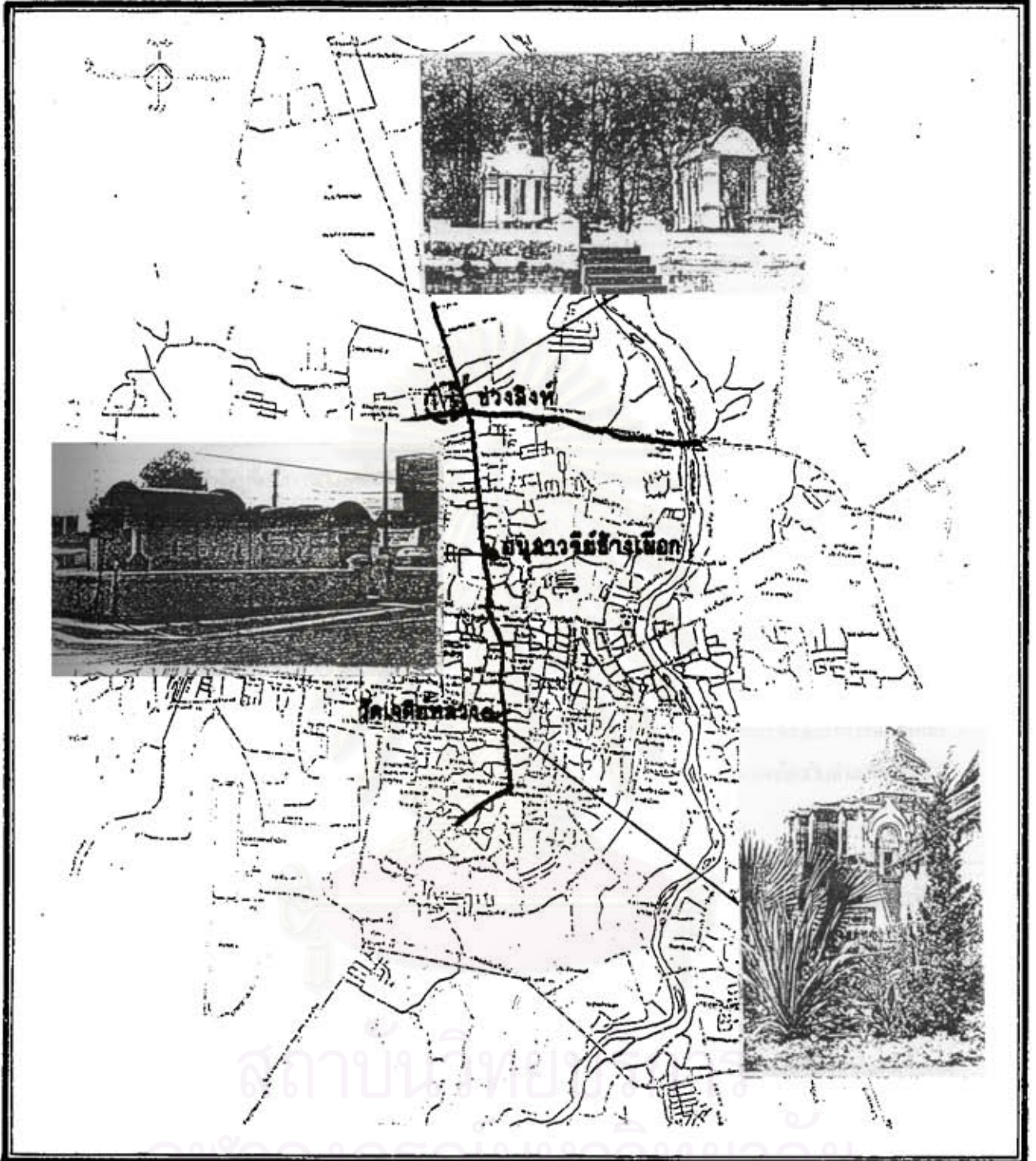
ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

ช่วงสิงห์และประติมากรรมถูกสร้างขึ้นมากเพื่อเป็นสถานที่ปลูกเรียกขวัญกำลังใจของไพร่พลชาวเมืองเชียงใหม่และไพร่พลทหารของพระยากากีละที่สามารถยึดเมืองและอำนาจคืนจากพม่าได้ เป็นสถานที่เสริมสร้างลัทธิธรรมทางการเมืองการปกครองของกลุ่มเชื้อเจ็ดตนจากนครลำปางให้สูงเด่นทัดเทียมกับอำนาจเก่าของกลุ่มกษัตริย์ราชวงศ์มังรายจากกลุ่มแม่เหล็กที่เคยเข้ามาสมทบอำนาจของคนพื้นถิ่นชนชาวล้านแคว้น

บทบาทของประติมากรรมสิงห์ 2 ตัว และบริเวณพื้นที่ช่วงจากการศึกษาของสมโชติ และสร้อยดี อ่องสกุล (2539) สันนิษฐานว่าบริเวณนี้ถูกใช้เป็นที่ประชุมทัพเรียกขวัญกำลังใจของไพร่พลของพระเจ้ากากีละในยุคกับพม่าใส่เข้าเก็บกับใส่เมืองที่กวาดต้อนผู้คนจากเมืองแคว้นแคว้นทางทิศเหนือ โดยช่วงสิงห์จะสัมพันธ์กับช่วงหลวงโดยชุมชนุมทัพในช่วงหลวงพระนครหรืออุษาคเนย์สมัยอาณาจักรสุโขทัย การวางผัง มักศึกษาก่อนเคลื่อนย้ายมาประกอบพิธีกรรมปลุกขวัญกำลังใจไพร่พลที่จะออกศึกบริเวณช่วงสิงห์

ด้านคติความเชื่อ

ในยุคสมัยพระยากากีละผู้คนในสังคมยังคงนับถือศาสนาดั้งเดิมที่ผสมกลมกลืนกับพุทธศาสนาอยู่ทำให้ยังมีคติความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ การอยู่ยงคงกระพันจากสภาพสังคมสมัยนั้นเป็นยุคศึกสงครามผู้คนขาดที่พึ่งทางจิตใจ ผู้คนส่วนหนึ่งเป็นไพร่ที่ถูกเกณฑ์ไปรบตามพระประสงค์ของกษัตริย์และขึ้นปกครองที่อำนาจควบคุมอย่างเข้มงวด ดังปรากฏในการออกกฎหมายในการควบคุมไพร่พลของล้านนาหลายฉบับทำให้ไพร่พลนอกจากมีเครื่องรางของขลังลี้ลับรักษารักษาตนตามร่างกายแล้ว ยังมีที่พึ่งทางใจที่เชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถปกป้องรักษาความ

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ช่วง” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งช่วงสิงห์ที่สัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในเมือง

สัญลักษณ์ :

แผนผังที่
4.8

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา :

ปลอดภัยของชีวิตตนเองและครอบครัวแล้ว ยังมีความสามารถดูแลบ้านเมืองได้อีกด้วย ดังปรากฏหลักฐานตำแหน่งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองอยู่หลายแห่งและมีความสำคัญอยู่หลายระดับ ซึ่งยังไม่มีการศึกษาถึงรูปแบบประติมากรรมสิงห์ ตำแหน่งที่ตั้งและองค์ประกอบสภาพแวดล้อมโดยรอบว่า ทำไมและเหตุใดการที่จะเป็นสถานที่ประมุขที่ปลุกขวัญกำลังใจของไพร่พลก่อนออกศึกจะต้องเป็นรูปสิงห์ที่หันหน้าไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออกรูปแบบประติมากรรมของสิงห์ได้รับอิทธิพลความเชื่อจากเขมรหรือว่าจากพม่ากันแน่ ซึ่งผู้ศึกษาพอรวบรวมความคิดเห็นของคนทั่วไปซึ่งยังไม่เป็นข้อยุติออกเป็น 3 เหตุผลที่พออธิบายได้ดังนี้คือ

1. คติความเชื่อของล้านนาในเรื่องโหราศาสตร์ถือว่าทิศเหนือกับทิศตะวันออกเป็นทิศมงคล การหันหน้าไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของประติมากรรมสิงห์ 2 ตัว ถือว่าสอดคล้องกับความเชื่อเรื่องทิศมงคล

2. ในยุคนัยพระยากากิลละเป็นยุคที่ฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ โดยสังคมนตรีนั้นเห็นว่ากำลังคนแรงงาน กำลังการผลิตของเมืองที่สำคัญจึงมีการกวาดต้อนเปิดศึกสงครามแย่งชิงกำลังคนจากเมืองเว่วนแคว้นทางทิศเหนือสิงห์ตัวหนึ่งจึงหันหน้าไปทางทิศเหนือ ส่วนสิงห์ตัวที่หันหน้าไปทางทิศตะวันออกถือว่าในยุคนั้นเมืองเว่วนแคว้นทางทิศตะวันออก ได้แก่ เมืองน่านและเมืองเขมรก็มีบทบาทและความเข้มแข็งของเมืองคล้ายเมืองเชียงใหม่และถืออยู่ในลักษณะแข่งขันกันสร้างอำนาจด้วย ซึ่งการสร้างสิงห์ให้หันหน้าไปทั้งสองทิศดังกล่าวคงสอดคล้องกับพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ที่เน้นแคล้วคลาดและปลุกขวัญกำลังใจของศัตรู อีกทางหนึ่งก็เป็นการปลุกขวัญกำลังใจของไพร่พลของพระยากากิลละเอง

3. เหตุผลที่อยู่ทางทิศหัวเวียงบริเวณวัดร้างนี้คงสืบเนื่องมาจากระบบทักษามืองที่ถือว่าทิศเหนือเป็นเดชเมืองที่ทักษตรีจะทักษีเข้าสู่เมืองต้องเข้าทางประตูข้างเมืองตามคติความเชื่อดั้งเดิมแล้ว การยกทัพออกรบเพื่อให้เกิดชัยชนะคงมีคติความเชื่อที่คล้ายกันโดยออกจากเมืองทางประตูข้างเมืองทิศหัวเวียงจึงสอดคล้องกับตำแหน่งของขั้วสิงห์

ความคิดเห็นของผู้ศึกษายังมีข้อสังเกตถึงเรื่องตำแหน่งที่ตั้งของอนุสาวรีย์ข้างเมืองด้วย ซึ่งอยู่ทางทิศหัวเวียงเขื่อนน่าน โดยแรกสร้างในสมัยพญาแสนเมืองมหาราช พ.ศ. 1943 รูปข้างเมือง 2 เชือก อยู่คนละฟากโดยหันหน้าเข้าหากัน เพื่อเป็นอนุสรณ์ถึงอ้ายยอกับอ้ายยี่ระที่ทั้งสองได้ลัดกันแบกพระองค์หลบหนีกองทัพสุโขทัยกลับมายังเมืองเชียงใหม่ที่ต่อมาในสมัยยุคพระเจ้ากสิละได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พร้อมกับการสร้างรูปสิงห์ที่ขั้วสิงห์นั้นรูปข้างเมืองได้ก่อรูปมาอยู่ใกล้ติดกันแต่ตัวด้านเหนือหันหน้าไปทางทิศเหนือ ตัวด้านใต้หันหน้าไปทางทิศตะวันตกทำให้แตกต่างไปจากเดิมและการหันหน้าของประติมากรรมรูปสิงห์ที่ตัวด้านตะวันตกหันหน้าไปทางทิศเหนือ ตัวด้านตะวันออกหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งคงต้องหาคืออธิบายและศึกษาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมที่สอดคล้องกับคติความเชื่อต่อไป

ระบบ ขั้วสิงห์ก่อเกิดขึ้นมาจากเหตุผลและปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครองในยุคที่น่าน ของพระยากากิลละ ที่ต้องทำศึกสงครามกวาดต้อนมาลุ่มไพร่เมืองต่าง ๆ ในแถบรัฐทางตอนเหนือ ซึ่งการก่อรูปสิงห์สองตัวบริเวณพื้นที่เหนือตัวเมืองนั้นสัมพันธ์กับคติความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ที่รับมาจากฮินดูที่ผสมผสานกับคติความเชื่อในเรื่องระบบทักษามือง หล่อหลอมกลายเป็นโลกทัศน์ของคนล้านนาในยุคนั้น ที่มีความเชื่อว่าทิศทางเหนือและตะวันออกเป็นทิศมงคล เมื่อผสมกับลัทธิทางไสยศาสตร์ของรูปสิงห์ที่หันหน้าไปทิศทางนั้นจะสามารถปลุกขวัญศัตรูและทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของเมืองศัตรูอ่อนกำลังลงไป ซึ่งเป็นยุคโศกภัยทางจิตวิทยาอย่างหนึ่งที่ช่วยปลุกขวัญกำลังใจของไพร่พลให้มีจิตใจอีกเพิ่มก่อนออกรบ ขั้วสิงห์เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของขั้วระดับเมือง ที่มีความเชื่อมโยงรองจากขั้วหลวง มีความสัมพันธ์กับขั้ว

วัง และอนุสาวรีย์ข้างเมืองในแง่ของการเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมในด้านการเมืองการปกครองและการทหาร ซึ่งพื้นที่ช่วงสิงห์ถือเป็นสิงหนาทของเมืองตามคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับแบบแผนคติการวางตัวเมืองของเชียงใหม่

การเคลื่อนย้ายกำแพงในอดีตมีการขุดคูน้ำในพื้นที่ช่วงหลวงที่ติดกับเขตพระราชฐานเวียงแก้ว มีคติความเชื่อว่าการเคลื่อนย้ายและประตูข้างเมืองเป็นตำแหน่งทิศมงคลของเมือง การเคลื่อนขนานกำแพงจะออกทางประตูนี้และไปประกอบพิธีกรรมประมุขทัพกับกำลังไพร่เมืองที่อยู่อาศัยบริเวณชานเมือง อีกครั้งหนึ่งเป็นการรวมพระห้วงกลางปกครองคือกษัตริย์และแม่ทัพนายกองที่อยู่ในเขตกำแพงเมืองขึ้นในกับกลุ่มไพร่เมืองที่อยู่โดยรอบเมือง ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงต่อการใช้พื้นที่ระหว่างตัวเมืองกับนอกเมือง ที่สัมพันธ์กับเขตศูนย์กลางการเมืองการปกครอง จากการศึกษากระบวนการของช่วงสิงห์นี้จะสัมพันธ์กับช่วงหลวงในฐานะเป็นพื้นที่ระดับย่อยที่รองรับกิจกรรมการศึกษาศึกษาส่วนบทบาทด้านที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อและประเพณีชุมชนวงหลวงที่สัมพันธ์กับการทำบุญเมืองและสื่อนิเวศน์เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยใดยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด

รูปแบบและองค์ประกอบ พื้นที่ช่วงสิงห์ในอดีตสันนิษฐานว่ามีพื้นที่กว้างขวางมากซึ่งหากเปรียบเทียบกับการรองรับการประมุขทัพ ของจำนวนไพร่พลก่อนออกศึก ที่มีจำนวนนับพันนับหมื่นคน ซึ่งอนุสาวรีย์สิงห์ 2 ตัว จะตั้งอยู่บนเนินดินที่มีคูน้ำล้อมรอบซึ่งเป็นตำแหน่งจุดศูนย์กลางของพื้นที่ช่วงสิงห์รูปแบบของอนุสาวรีย์สิงห์นี้มีลักษณะใกล้เคียงกับสิ่งก่อสร้างทางคติความเชื่อของฮินดู ที่สิ่งก่อสร้างเป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ก็จะสร้างอยู่บนเนินดิน มีแนวปราการล้อมรอบ ซึ่งอนุสาวรีย์สิงห์คงได้อิทธิพลมาแล้วคลี่คลายใช้การขุดคูน้ำล้อมรอบแทนให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติเห็นถึงแบบแผนในการก่อสร้างที่เป็นเนินดินสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีแนวแกนมีการวางตำแหน่งรูปสิงห์ทั้งสองตัวอย่างสมดุลย์โดยหันหน้าไปทางทิศเหนือกับทิศตะวันออก มีบ่อน้ำเป็นจุดศูนย์กลางของเนินดิน มีการยกฐานของรูปสิงห์เป็นสองระดับ โดยรอบปราการที่ต่อจากคูน้ำมีกำแพงเตี้ยที่มีทางเข้าสู่เนินดิน อนุสาวรีย์สิงห์เพียงด้านเดียวคือทิศตะวันออก ในอนุสาวรีย์สิงห์ที่ประกอบหลักได้แก่คูน้ำ เนินดินสี่เหลี่ยมจัตุรัส บ่อน้ำ รูปปั้นสิงห์สองตัวและบริเวณพื้นที่โล่งกว้าง ที่เรียกว่าช่วงสิงห์โอบล้อมรอบเนินดิน ในการรองรับการประกอบพิธีกรรมจะมีตัวแกนที่ประกอบพิธีกรรมทางไสยศาสตร์นั้นหากพิธีอาจเป็น กษัตริย์หรือแม่ทัพที่สำคัญขึ้นมานั้นพื้นที่อนุสาวรีย์สิงห์ประกอบพิธีร่วมกับผู้ที่มีคาถาอาคมแก่กล้า บ่อน้ำที่เป็นจุดศูนย์กลางของเนินดิน ที่เกี่ยวข้องกับคติแบบแผนในการสร้างอนุสาวรีย์สิงห์แล้วคาดว่าน้ำในบ่อน้ำแห่งนี้จะถูกนำมาประกอบพิธีกรรมในการทำเป็นน้ำมันตมเพื่อเสริมความศักดิ์สิทธิ์แก่บรรดาเหล่าทหารก่อนออกศึก ซึ่งสถานที่และการประกอบพิธีกรรมไม่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนา

สรุปบทบาทช่วงสิงห์

จากการศึกษาของ โสติ ภัลยาณมิตร (2525: 360-364)กล่าวถึงสิงห์เป็นองค์ประกอบทางศิลปะที่นำมาใช้เพื่อส่งเสริมพระราชอำนาจและพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์สิงห์เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญ ทนทานอดทนเดียวโบราณชื่อว่าสิงห์ หรือ สิงห์เป็นสัตว์ที่เป็นสัญลักษณ์ของความกล้าหาญและความเป็นใหญ่ ในทฤษฎีการวางตัวเมืองถือว่าสิงห์เป็นสัญลักษณ์ของสกุล โดยอินเดียเป็นแม่บทของวัฒนธรรมและศาสนาที่หลากหลายชาติยอมรับ จึงสันนิษฐานว่าชาติต่างๆ เช่น

จีน มอญ พม่า เขมรและไทยได้รับอิทธิพลนี้มา สอดคล้องกับการศึกษาของสมโรติ อ่องสกุล (2542) ที่กล่าวถึงตำแหน่งของอนุสาวรีย์สิงห์ 2 ตัวที่บริเวณช่วงสิงห์ตั้งอยู่ทิศเหนือของตัวเวียงเชียงใหม่ สร้างขึ้นเพื่อเป็น "สิงหนาทแห่งเมือง" เพื่อเพิ่มความมั่งคั่งไขว่คว้าแห่งเมือง ตามความเชื่อลัทธิไสยศาสตร์เพื่อเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองใกล้เคียง ซึ่งขณะนั้นเป็นยุค "เก็บผักในเช้า เก็บผักไถ่เมือง" ของพระยาภักวิไลที่เข้ามาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่หลังจากที่ร้างไปเป็นเวลาเกือบ 20 ปี ซึ่งสอดคล้องกับตำนานที่พระยาภักวิไลเข้ามาบูรณะเมืองสร้างช่วงสิงห์ขึ้นมากพร้อมกับการบูรณะอนุสาวรีย์ช้างเผือกและกุมภัณฑ์ใต้ต้นยางใหญ่ในวัดเจดีย์ เหตุผลเพื่อสร้างลัทธิธรรมในการปกครองเมืองเชียงใหม่แทนกลุ่มอำนาจเดิมของราชวงศ์มังราย การตั้งอยู่ของอนุสาวรีย์สิงห์ในตำแหน่งทิศเหนือของตัวเวียงเชียงใหม่ในด้านระบบคิด คติความเชื่อ ทั้งทางด้านไสยศาสตร์และพุทธศาสนา ถือเอาเป็น "ทิศหัวเวียง" ที่เชื่อมโยงกับตำแหน่งวัดและสถานที่สำคัญส่วนอื่นๆ ภายในเวียงและนอกเวียง

ส่วนขนาดของพื้นที่ช่วงสิงห์นั้นสันนิษฐานว่าในอดีตมีขอบเขตพื้นที่ไม่แน่นอน โดยอาศัยการกำหนดเอาพื้นที่อนุสาวรีย์สิงห์ส่วนที่มีศูนย์กลางมรอบเป็นส่วนรองรับพิธีกรรมเช่นสังเวียงบวงสรวงเป็นพื้นที่หลักขั้นในที่สุดจน ส่วนพื้นที่ที่อยู่นอกถัดจากคูน้ำไม่มีหลักฐานชัดเจนนั้นในอดีตคงเป็นที่โล่งกว้าง จึงเส้นทางเดินทัพของพระยาภักวิไลใช้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อไปยังหัวเมืองทางด่านทิศเหนือ ช่วงเวลาที่มีการประชุมไพร่พลก่อนออกศึกคงมีการแผ้วถางจัดเตรียมบริเวณพื้นที่โดยรอบ เพื่อรองรับงานพิธีกรรมทางไสยศาสตร์และปลุกขวัญกำลังใจไพร่พล หลังจากเสร็จงานพิธีกรรมพื้นที่ส่วนที่เป็นช่วง ต้นหญ้าและวัชพืชต่างๆ คงขึ้นปกคลุม เมื่อใดมีเทศกาลสำคัญ หรือเหตุการณ์ความไม่สงบบ้านเมือง มีศึกสงครามก็จะเข้ามาแผ้วถางจัดเตรียมพื้นที่กันใหม่คงหมุนเวียนกันไปตามลักษณะเช่นนี้ ดังนั้นขอบเขตของช่วงจะเป็นแบบยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนไปกับจำนวนไพร่พลที่ชุมนุมกันในพื้นที่บริเวณนี้ตามจำนวนความมาก น้อยของกองทัพ

บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

พื้นที่อนุสาวรีย์สิงห์และช่วงสิงห์ มีบทบาทต่อการรองรับประโยชน์ใช้สอยที่เฉพาะเจาะจง มีหน้าที่เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกสงครามโดยเฉพาะเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ด้านคติความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ของเมือง และเป็นอนุสรณ์สถานที่เสริมลัทธิธรรมและอำนาจบารมีในการปกครองของกลุ่มพระยาภักวิไล ที่ถือเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ให้ทัดเทียมกับกลุ่มราชวงศ์มังรายที่เป็นกลุ่มอำนาจเดิมในการปกครองอาณาจักรล้านนามาก่อน

สถาบันราชพิธีและชนชั้นปกครอง

สัมพันธ์กับช่วงสิงห์ในแง่การสร้างเสริมลัทธิธรรมในการปกครองเมือง และเป็นสถานที่ชุมนุมประชุมทัพของไพร่พลทั้งในและนอกเวียงมาร่วมกัน เพื่อวางแผน และปลุกขวัญกำลังใจให้ไพร่พลมีความฮึกเหิมก่อนออกศึกสงครามทั้งนี้ยังเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบวงสรวงเช่นสังเวียงต่ออนุสาวรีย์สิงห์ 2 ตัว ที่ผู้นำทัพและราชพิธีจะร่วมเป็นประธานในพิธีกรรม

อาจารย์ทางลัทธิไสยศาสตร์

ทางลัทธิไสยศาสตร์ที่มีความรู้ทางไสยศาสตร์มีคาถาอาคมทางด้านการอยู่ยงคงกระพันแก่กล้ามาร่วมปลุกเสกในทางพิธีกรรมบางคราวเช่นลี้ภัยสิ่งชั่วเพื่อปลุกขวัญกำลังใจทหาร ลี้ภัยจากหลักฐานในปัจจุบันพบย่อหน้าผู้บริเวณศูนย์กลางพื้นที่ช่วงลี้ภัย ซึ่งอาจถือเอาเป็นย่อหน้าคำคติศัพท์ที่นำเข้ามาใช้ร่วมในการประกอบพิธีกรรม เพื่อใช้ทหารอยู่ยงคงกระพันพันแวงไม่เข้า ซึ่งถือเป็นการเชื่อทางจิตใจที่เป็นโลกทัศน์ของคนลัทธิและคนในแถบอุษาคเนย์ในอดีต

ทหาร

เป็นกลุ่มกำลังไพร่พลที่ยกมาตั้งมั่นเมืองสงบเป็นทิวบ้านธรรมดาทั่วไป ประกอบอาชีพตามฤดูกาลต่าง ๆ และเกษตรกรรม กับกลุ่มที่เป็นทหารอาชีพรับใช้ราชสำนักเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้น มีศิลาสงครามก็จะมีการระดมพลกันในระดับย่อยสุดคือ หมู่บ้านก่อนจากกำลังพลหลาย ๆ หมู่บ้านทั้งในเขตนอกเมืองห่างไกลออกไปและแถบชานเมือง ก็จะเคลื่อนพลชุมนุมทัพกันในบริเวณนี้เพื่อรอขบวนทัพจากกลุ่มชุมชนแม่ทัพคนสำคัญของเขตในเวียงที่ชุมนุมกองทัพและยุทธภัณฑ์ในบริเวณช่วงหลวงอยู่ก่อนแล้วเคลื่อนขบวนทัพมาประชุมพลกันในบริเวณช่วงลี้ภัยอีกครั้งหนึ่งก่อนออกศึกสงครามกับหัวเมืองที่ห่างไกลออกไป

4.3 ช่วงเบร และสุสาน (ป่าเหี่ยว)

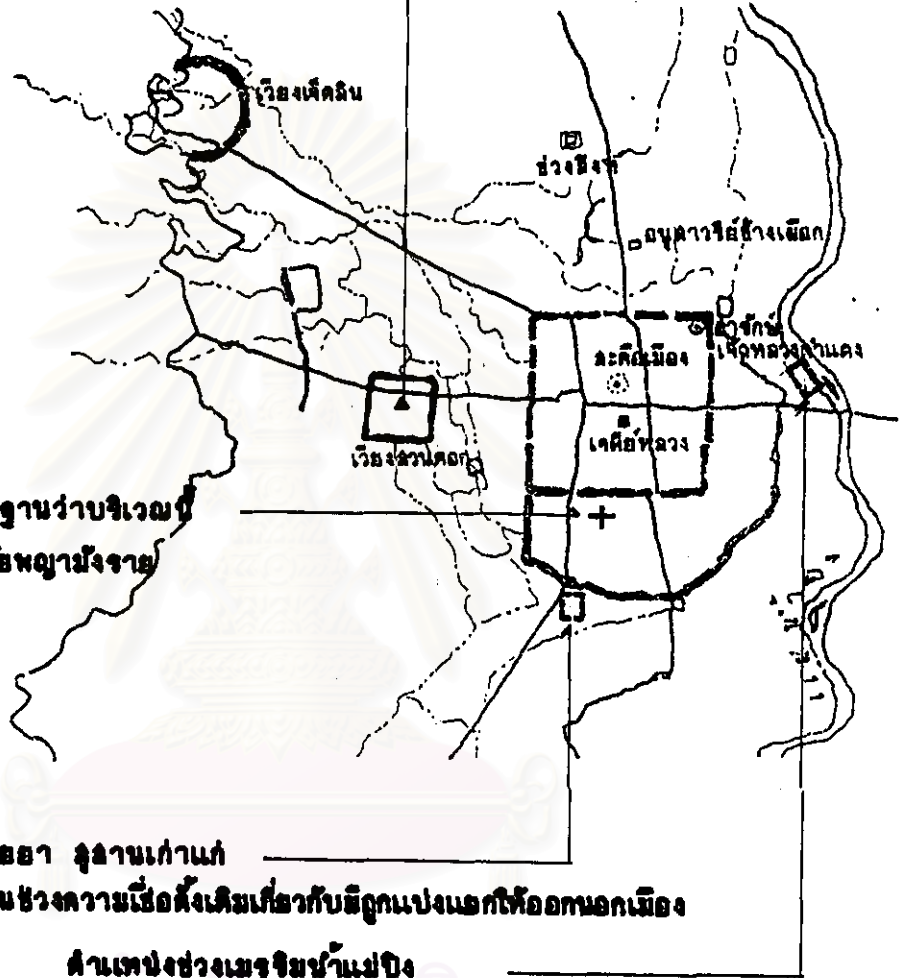
จากการศึกษาเรื่องกำแพงและประตูเมืองเชียงใหม่ของพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (2540) ที่กล่าวอ้างอิงถึงระบบความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องผีบรรพบุรุษในยุคพญามังรายว่าเมืองยุคนั้นไม่มีประตูผี เพราะคติความเชื่อเรื่องผีในสมัยพญามังรายแตกต่างกับความเชื่อสมัยหลังซึ่งมีการฝังศพที่ได้รับอิทธิพลมาจากระบบความเชื่อของสังคมเกษตรดั้งเดิมที่กล่าวอ้างผลการศึกษาของศาสตราจารย์สุเทพ สุนทรมาลย์ ที่ลักษณะหลุมฝังศพของชุมชนพื้นเมืองดั้งเดิมในบริเวณภาคเหนือของไทยเป็นเนินดินมีคูล้อมรอบเป็นวงกลมศพจะฝังไว้บริเวณตรงกลางมีเสาไม้หรือหินปักไว้ตรงกลางหรือรอบ ๆ มีเค้าให้เห็นลักษณะของเมืองในยุคต้น ๆ ของดินแดนในภาคเหนือ ซึ่งกล่าวว่าสุสานอยู่ภายในบริเวณตัวกำแพงเมืองที่ยืนยันถึงเมืองในสมัยพญามังรายว่าเป็นเมืองในรูปแบบวงกลมไม่เสริมกำแพงคือ แนวกำแพงดินชั้นนอก ที่ต่อมกำแพงพระเมืองแก้วได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านคติความเชื่อ โดยสมัยนี้คติความเชื่อแบบเก่าถูกทำให้เลื่อนไปโดยการผสมกลมกลืนกับความเชื่อแบบใหม่ คือการสร้างสัญลักษณ์ของเทพพระสุเมรุตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีถูกทำให้กลายเป็นสิ่งชั่วร้ายน่ารังเกียจ มีการสร้างกำแพงอิฐที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสซ้อนลงไปบนเมืองเดิม ซึ่งตำแหน่งกำแพงด้านทิศใต้จะหันบริเวณนี้ไปสุสานให้ออกไปอยู่นอกขอบเขตจักรวาลตามคติทางพุทธศาสนา

รูปแบบของเมืองเชียงใหม่ที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีศาสนสถานเป็นศูนย์กลางและมีประตูที่ประตูนั้นเห็นแบบแผนที่ชัดเจนอยู่ที่เมืองนครในตำนาน โดยเมืองเชียงใหม่ได้รับแบบแผนนี้มาปรับให้เข้ากับคติเดิม คือสุสานอันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีแบบดั้งเดิมถูกหันให้ออกนอกเมืองด้านทิศใต้และได้ย้ายประตูจากแม่แบบคือ เมืองนครที่มี

วัดสวนดอก สถานที่เก็บ
อัฐิเจ้านายฝ่ายเหนือและบริเวณช่วงวัด
ใช้เป็นที่ประกอบ

▲
พระธาตุคอกสุเทพ

ตำแหน่งที่สันนิษฐานว่าบริเวณนี้
อาจเป็นฐานสมัยพญามังราย

ฐานท้าวฮยา ฐานเก่าแก่
ปรากฏในช่วงความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับมณฑลแบ่งแยกให้ออกนอกเมือง

ตำแหน่งช่วงเมรุขิมบ้านฝาง
ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดวโรรส

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่วง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งฐานที่สัมพันธ์กับลักษณะกายภาพเมือง

สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.9
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา :

ประตูเมืองทางทิศตะวันออกมีไว้ที่ด้านทิศใต้คือ ประตูสวนปรุง โดยสถานที่พบปัจจุบันคือ สุสานประตูหายยา ได้อธิบายความเชื่อเกี่ยวกับประตูผีว่า คือประตูที่ทามศพคนตายออกไปทำพิธีฝังหรือเผานอกเมือง ชาวเชียงใหม่ในสมัยโบราณไม่นิยมออกประตูเดียวกับประตูผี เชื่อว่าเป็นช่องทางอันตรายที่ผีหรือความชั่วร้ายต่าง ๆ จะใช้เป็นช่องทางผ่านเข้าออกในเมือง

สำหรับช่วงมรุที่อดีตเคยอยู่แถวบริเวณริมฝั่งน้ำแม่ปิงทางทิศตะวันตก ปัจจุบันเป็นที่ตั้งตลาดวโรรสยังคงปรากฏชื่อตรอกช่วงมรุมาจนถึงเดี๋ยวนี้ไม่น่าทราบประวัติความเป็นมาที่ชัดเจนว่าแรกเริ่มมีการกระทำพิธีเกี่ยวกับความตายในสมัยใด และจะประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับกลุ่มชนชั้นใดบ้าง มีพิธีกรรมอย่างไรพบหลักฐานเพียงแต่่าใน พ.ศ. 2452 พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยพิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับศพผู้ครองนครและพระญาติพระวงศ์ทั้งหลายตั้งอยู่ใกล้ริมฝั่งน้ำแม่ปิงไม่มีความเหมาะสม จึงโปรดให้ย้ายมาตั้งไว้ที่วัดอุปการาม (วัดสวนดอก) จนมาถึงปัจจุบันโดยที่ช่วงแก้ววัดสวนดอกจะใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมพระราชทานเพลิงศพแก่เจ้านายฝ่ายเหนืออีกด้วย

สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางศพของชาวเมืองนั้นสมัยโบราณคงมีการฝังศพและเผาศพแต่ไม่ทราบตำแหน่งสุสานสำหรับไพร่เมืองที่แน่ชัดว่าแยกกับตำแหน่งการฝังศพของชนชั้นปกครองหรืออยู่ในบริเวณเดียวกัน ซึ่งก็คือบริเวณสุสานหายยาที่มีการกล่าวอ้างถึงพร้อมกันเมืองยุคเริ่มแรก จากการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2540: 209) สันนิษฐานว่า ช่วงหลวงอาจใช้เป็นสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์หรือเจ้านายในสมัยราชวงศ์มังราย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงหลวงเปลี่ยนสภาพกลายเป็นคู่มือให้มีการย้ายสถานที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพออกไปอยู่นอกเมืองด้านทิศตะวันออกริมฝั่งน้ำแม่ปิง เรียกว่า ช่วงมรุ สำหรับแดนประหารนำโทษที่เรียบเรียงโดย ปราบัติ จิริธร ณ พัทลุง (2540) กล่าวถึงใน พ.ศ. 2445 - 2450 หรือประมาณ 90 กว่าปีที่ผ่านมามีอยู่ไม่ต่ำกว่าพันปี นอกจากกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศใต้เป็นแดนประหารนำโทษด้วยวิธีการลงดาบตัดหัวให้หลุดออกจากบ่า ซึ่งเป็นวิธีการลงโทษที่เห็นได้ชัดชัดในสมัยโบราณ

ในยุคสมัยปฏิรูปการปกครองรวมเมืองเชียงใหม่เข้าสู่การปกครองของส่วนกลางยุคนี้คนต่างชาติเข้ามาค้าขายดำเนินธุรกิจเป็นจำนวนมาก เข้ามายังตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้ริมฝั่งน้ำแม่ปิงด้านทิศตะวันออก และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาสมทบกับญาติพี่น้องที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วได้เข้ามาอาศัยในเมือง ซึ่งพบว่าแต่ละชาติพันธุ์ที่กระจายตัวอยู่ทั่วเมืองเชียงใหม่ เมื่อเสียชีวิตลงจะมีการประกอบพิธีกรรมทางศพที่แตกต่างกันออกไป มีสุสานที่สร้างขึ้นในยุคนี้อยู่หลายแห่งที่สร้างขึ้นสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ สุสานคริสตจักรบ้านต้น เป็นต้น

ด้านกายภาพ

ตำแหน่งที่ตั้งช่วงมรุในเมืองเชียงใหม่อดีตที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองนั้นสันนิษฐานว่า คงได้รับคติแบบแผนการสร้างเมืองจากนครของเขมรที่ประตูเมืองทางทิศตะวันออก แต่เมืองเชียงใหม่ได้นำเอาแบบแผนคติความเชื่อมาปรับเข้ากับลักษณะกายภาพเดิมที่มีอยู่ก่อนหน้าที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษดั้งเดิมให้สอดคล้องในแบบ

แผนของเชียงใหม่ ซึ่งสันนิษฐานช่วงแรกจะเป็นสถานที่ตั้งพระมรุภคของกลุ่มกษัตริย์และเจ้านาย ซึ่งในครั้งอดีตสำหรับชีวิตหลังความตายของกลุ่มไพร่จะใช้พิธีกรรมในการฝังเป็นส่วนใหญ่ที่ต่อมาพัฒนาการของกลุ่มชาวบ้านชาวเมือง เมื่อฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นก็มีการประกอบพิธีกรรมแบบเนาที่มีปราสาทคลุมโลงศพอีกชั้นหนึ่งซึ่งชาวล้านนาให้ความสำคัญกับพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายมาก สำหรับสุสานประจวบทยาคดว่าในสมัยหลังจากที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาแบบแผนใหม่กลุ่มสุสานนี้ใช้เป็นสุสานของกลุ่มไพร่เมือง

สำหรับคติความเชื่อของล้านนาสมัยต่อมาที่ส่งผลต่อรูปแบบทางกายภาพของผังหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ จากการศึกษาของนาวรัฐ โอศิริ (2542) กล่าวถึง ตำแหน่งที่ตั้งของสุสาน (ป่าเหว) ว่าเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของกลุ่มชนที่เข้าใจถึงระบบนิเวศวิทยาโดยรวมของสภาพแวดล้อมรอบตัว ที่กล่าวถึงคติความเชื่อแบบดั้งเดิมที่พบทั่วไปในดินแดนอุษาคเนย์ ที่ผู้คนเข้าใจถึงสภาพสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติว่าถึงการมีอยู่สิ่งตัวตนเกี่ยวกับหมู่บ้าน ที่ว่าจะแบ่งออกเป็นสามส่วนคือหัวบ้าน กลางบ้าน และท้ายบ้าน ส่วนหัวบ้านมักจะเป็นตำแหน่งที่ตั้งวัดส่วนกลางบ้านเป็นศูนย์รวมกิจกรรมและคติความเชื่อเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษที่จะพบหรือเสื่อบ้าน เสาโถบ้าน และท้ายบ้านจะเป็นที่ตั้งของสุสาน (ป่าเหว) ทำให้มองเห็นถึงคติความเชื่อเรื่องการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านที่มีคติความเชื่อในเรื่องการตั้งถิ่นฐานเหมือนกับการสร้างเมืองในแถบล้านนาที่มีคติความเชื่อถึงเรื่องการมีตัวตนของเมือง มีส่วนต่าง ๆ มีร่างกายนคล้ายมนุษย์มีส่วนหัวมีลำตัว มีเท้า ซึ่งคงได้รับแบบแผนคติของฮินดูเข้ามาผสมผสาน ลักษณะกายภาพทั่วไปสุสานในผังหมู่บ้านของเมืองเชียงใหม่จะเป็นที่สาธารณะเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ร่มครึ้มที่ยังคงรักษาสภาพป่าไม้ได้สมบูรณ์โดยชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ในบริเวณสุสานจะเป็นที่สิงสถิตย์ของเหล่าผีและวิญญาณทั่วไปจะไม่ถูกรุกหรือตัดต้นไม้ใช้ประโยชน์เพราะถือว่าเมื่อนำเอาเข้ามาในบ้านจะเกิดอัปมงคลแก่คนในครอบครัว

ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

สังคมเมืองเชียงใหม่ในอดีตเป็นการปกครองในรูปแบบศักดินา มีการแบ่งแยกชนชั้นระหว่างกลุ่มกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ พระภิกษุสงฆ์ ไพร่เมือง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมความตาย ซึ่งกลุ่มกษัตริย์และเจ้านายเมื่อสิ้นพระชนม์ลงก็จะทำพระมรุภค หรือกลุ่มขุนนางเจ้านายทั้งหลายก็จะทำปราสาทเป็นรูปนาคหัสติลิงค์ สำหรับการตั้งศพของพระภิกษุสงฆ์พบว่ามีการแบ่งลำดับชั้นระหว่างพระชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญกับพระภิกษุทั่วไปงานพิธีกรรมงานศพของพระทรงล้านนาเรียกว่า "บอยลื้อ" งานพิธีกรรมจะแตกต่างกันออกไปตามความสำคัญของพระพบว่าพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์สูงมักจะสร้างปราสาทเป็นรูปนาคหัสติลิงค์ด้วยคล้ายศพของกลุ่มเจ้านายชั้นสูงซึ่งมีความเชื่อว่า นาคหัสติลิงค์เป็นพาหนะที่จะนำวิญญาณของผู้ที่เสียชีวิตขึ้นไปสู่สุรวงสวรรค์ ตำแหน่งที่เน่ามักจะเป็นที่ที่ขั้ววัดด้านนอกเขตกำแพงแก้วส่วนกลุ่มไพร่เมืองก็จะมีการทำปราสาทคลุมศพเหมือนกันรูปแบบศิลปะกรรมจะแตกต่างกันออกไปตามท้องถิ่นและกำลังทรัพย์ มีการปลงศพที่บ้านพอนำโลงศพขึ้นสู่ปราสาทจะตั้งบริเวณช่ວ່บ้าน ใช้พื้นที่นี้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และต่อหน้าญาติพี่น้องก่อนจะเคลื่อนขบวนศพไปสู่ป่าช้า ในพิธีกรรมจะมีพุทธศาสนิกชนเกี่ยวข้องแล้วยังมีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับคนแก่เข้ามาปะปนด้วยบางงานศพจะมีการจุดบังไฟข้างห้องที่เสียงแสดงออกถึงการรำไห้ เคว้งไคว่

หรือการจุดตะไคร้และประทัดต่างๆ ทำให้เห็นถึงสังคมล้านนาที่ให้ความสำคัญเกี่ยวกับพิธีกรรมความตายเป็นอย่างมาก เพราะเชื่อว่าวิญญาณยังคงมีอยู่และคงเวียนว่ายตายเกิดตามภพชาติต่าง ๆ จนกว่าจะนิพพานในภพที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ส่วนงานพิธีกรรมจะจัดยิ่งใหญ่หรือเรียบง่ายนั้นขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของเจ้าภาพและลูกหลาน

ด้านเศรษฐกิจ

สำหรับช่วงมรณะและสุสานที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโดยตรงของเมืองในสมัยนั้นคงไม่ชัดเจน ซึ่งหากมองถึงระบบความสัมพันธ์ต่อกิจกรรมเมืองคงมีความสัมพันธ์ที่ท้อมน ที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรมงานศพเสียมากกว่าในเรื่องที่เกี่ยวกับการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัสดุที่จะนำมาสร้างปราสาทอันได้แก่กระดาษสีต่างๆ ไม้และผ้าแพรทอให้เกิดอาชีพเฉพาะในการสร้างปราสาทภายในสมัยหลัง ซึ่งสังคมเกษตรกรรมในสมัยนั้นเป็นสิ่งคนเศรษฐกิจ มีเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ มากช่วยหรือกันตามความถนัดเฉพาะบุคคลที่พากันในรูปแบบต่าง ๆ ในงานศพเจ้าภาพคงจะไม่เสียดายค่าใช้จ่ายมากนักทั้งในเรื่องของอาหารการกิน เครื่องสังฆทาน ที่เกี่ยวข้องกับงานพิธีก็จะมีบรรดาญาติพี่น้องบ้านใกล้เคียงญาติญาติและผลไม้ที่ซื้ออยู่ตามไร่นามากมาด้วย ดังคำสุภาษิตล้านนาที่ว่า พริกบ้านเหนือ เกือบบ้านใต้ ส่วนพวกเนื้อสัตว์ก็จะนำเอาสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในบ้านเช่นปลา ไก่ หมู โค กระบือ มาประกอบอาหาร ทำให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพในอดีตนอกจากจะทำให้พึ่งพิงตนเองได้แล้ว ยังเป็นตัวเชื่อมสัมพันธ์ทางโครงสร้างสังคมของกลุ่มเครือญาติและกลุ่มชนในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี หากเปรียบเทียบกับงานพิธีกรรมในปัจจุบันพบว่าบางแห่งสุสานจะมีผลประโยชน์ทางธุรกิจเข้ามาเกี่ยวข้องในการเรียกเก็บเงิน อีกทั้งยังเกี่ยวข้องกับอาชีพต่าง ๆ เช่น รมเป้แพทย์ อาชีพจัดดอกไม้ อาชีพทำพวงหรีด อาชีพทำอาหารและอาชีพจัดงานศพ ๆ ทำให้เห็นถึงความแตกต่างเป็นอย่างมากระหว่างสังคมชนบทกับสังคมเมือง

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ

ในดินแดนแถบสุภาคนะย์ที่มีคติความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละชนเผ่าแล้ว เมื่อได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามา มีบทบาทต่อวัฒนธรรมประเพณีในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันแล้วมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมชีวิตหลังความตาย ซึ่งพบว่าในพิธีกรรมงานศพได้รับอิทธิพลทั้งจากฮินดูและพุทธศาสนาที่ถือว่าร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุทั้งสี่ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เมื่อร่างกายดับสูญลง ธาตุต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะหลวกลงสู่ธรรมชาติของมันอย่างเป็นระบบ พงงานพิธีกรรม ดังนี้

1. พิธีของธาตุดิน คือ พิธีกรรมฝังศพ การเลือกทำเลที่ตั้งในการฝังศพก็จะแตกต่างกันออกไปตามคติความเชื่อของกลุ่มชนเผ่าเช่น กลุ่มชาวจีนจะเกี่ยวข้องกับการเลือกขุมจุ้ย ชาวล้านนาจะถือคติเลือกป่าทึบที่เป็นส่วนท้ายของหมู่บ้าน
2. พิธีของธาตุน้ำ ได้แก่การลอยศพในแม่น้ำจะพบพิธีกรรมแบบนี้ที่อินเดีย มีแม่น้ำสายหลัก ๆ ในการประกอบพิธีเช่นริมฝั่งของแม่น้ำคงคา หรือสินธุ เป็นต้น

3. พิธีของชาวมุสลิม พิธีกรรมนี้ยังคงประกอบพิธีกรรมอยู่ที่ขอบเขต ในงานพิธีศพจะนำศพของผู้เสียชีวิตไปวางไว้บนกองหินบนยอดเขาสูงมีน้ำย่นต์ปักไว้ทั้งศพเพื่อให้อวิญญาณผู้ตายไปสู่สรวงสวรรค์ ซึ่งจะเริ่มแรกเริ่มมาคอยตะโกนทักท้วงซึ่งเชื่อว่าเป็นอีกทางหนึ่งที่มีมาแรงเป็นพาทนะนำวิญญาณขึ้นสู่ท้องฟ้า

4. พิธีของชาตูปไฟ พบว่าจะมีพิธีกรรมนำศพไปเผาให้ไหม้สลายซึ่งพบในดินแดนล้านนาด้วย ในงานศพจะทำปราสาทคลุมโลงศพอีกชั้นหนึ่ง เป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์เมื่อเสียชีวิตลงวิญญาณผู้ทำคุณความดีก็ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ก็จะมีปราสาทไว้พักอาศัยอยู่ หรือรูปนาคสี่เศียรที่มีความเชื่อว่าเป็นพาทนะสู่สวรรค์ชั้นฟ้า

จะเห็นว่าคติความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนแม้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมการปลงศพในแบบชาตูปต่างๆ แล้วจะเห็นถึงความเชื่อมโยง ลักษณะทางกายภาพด้วย ว่าพิธีกรรมที่ประกอบขึ้นในแต่ละพื้นที่นั้น กลุ่มชนเหล่านั้นเชมโลกทัศน์ที่เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ และสภาพแวดล้อมรอบตัวได้เป็นอย่างดี โดยอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่าแล้วยังเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดของวิญญาณ หรือที่อยู่ใหม่ของดวงวิญญาณในสรวงสวรรค์หรือนรก ทำให้มีการแบ่งกำหนดเขตดินแดนในการประกอบพิธีกรรมกับเขตพักอาศัยอย่างเป็นระบบส่งผลให้เกิดแบบแผนในการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรม ประเพณีในปัจจุบัน

4.3.1 ช่วงเมรุ ซึ่งตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของเมืองริมแม่น้ำแม่ปิงสันนิษฐานว่าใช้ประกอบพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่สำคัญเหตุผลในการเลือกตำแหน่งบริเวณนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน ซึ่งคาดว่าเมื่อแรกเริ่มสร้างก็ได้รับคิดและแบบแผนการสร้างเมืองมาจากเขมร ที่มีแม่แบบคือเมืองนครธมซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ทิศตะวันออก เมืองเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลที่ต่อมาได้รับอิทธิพลทางศาสนาหลักซึ่งการแก้ไขจึงได้ปรับเปลี่ยนแบบแผนให้สอดคล้องกับลักษณะทางกายภาพของเมืองแบบใหม่ ที่ยังคงผสมผสานกับคติความเชื่อดั้งเดิมอยู่

ระบบ ระบบของช่วงเมรุสันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่เฉพาะกิจแล้วแต่กรณีไปสำหรับรองรับพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพ ที่มีความสัมพันธ์กับช่วงวัง ซึ่งเมื่อกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์สวรรคตลงจะมีพิธีกรรมปลงพระบรมศพจากหัวค้อมลงสู่พระเมรุมาศ เมื่อการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเสร็จสิ้นลงจะมีการเคลื่อนขบวนพระเมรุมาศจากช่วงวังออกจากเขตพระราชฐาน โดยขบวนจะออกทางประตูของเมืองซึ่งการมีพื้นที่ช่วงเมรุบริเวณริมแม่น้ำปิงทิศตะวันออกของเมือง ในอดีตยังไม่มีหลักฐานว่า ขบวนเคลื่อนจากหัวเมืองออกสู่เมืองทางประตูสวนปทุมที่ถือว่าเป็นประตูผีในยุคหลังหรือว่าออกทางประตูใต้ ประตูหนึ่งในทิศตะวันออกที่ได้แบบแผนเขมรมายังเป็นประตูดินที่ต้องศึกษาต่อไป เมื่อประกอบพระราชพิธีถวายเพลิงพระบรมศพเสร็จสิ้นลงจะมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในการนำอัฐิการสร้างกุ๊เก็บอัฐิอีกครั้งหนึ่งบริเวณโดยรอบช่วงเมรุ ซึ่งในสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมี พบว่ากุ๊อัฐิของบรรดาบรรพบุรุษตั้งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปไม่เป็นระเบียบจึงทรงดำริย้ายอัฐิทั้งหมดไปสู่วัดสวนดอกและประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพบรรดาเชื้อพระวงศ์ขึ้นในที่แห่งใหม่คือ ในช่วงวัดสวนดอก ทำให้ช่วงเมรุเดิมหมดบทบาทลงไปและมีการสร้างตลาดแห่งใหม่ของเมืองคือตลาดวโรรส ขึ้นบนพื้นที่ช่วงเมรุเดิมหากเปรียบเทียบกับพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) หลักฐานกล่าวถึงพญาอดิเชษฐาวย (พ.ศ. 2030-2038) ซึ่งเป็น

พระราชนัดดาของพระเจ้าติโลกราช ที่ดินภาคภูมิปราการแล้วจึงพระราชทานถวายเป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพพระเจ้าติโลกราช ณ วัดมหาโพธาราม ครั้นถวายพระเพลิงเสร็จสิ้นแล้ว ทรงสร้างสถูปใหญ่บรรจุพระอัฐิในบริเวณนั้น ทำให้เห็นว่าในยุคสมัยนั้นการถวายพระเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์ไม่เกี่ยวข้องกับและสัมพันธ์กับขวงเมรุแต่อย่างใด เพราะในพิธีครั้งนั้นทำขึ้นในช่วงวัดมหาโพธารามและไม่เกี่ยวข้องกับขวงหลวมตามที่นักวิชาการส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าคงใช้ถวายพระเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์ยุคแรกสร้างเมือง จะพบการนิศึกษาในการประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพของกษัตริย์และชื่อพระวงศ์ในยุคที่พบว่าจะไม่มีความสัมพันธ์กับขวงเมรุ แต่จะเลือกพื้นที่นอกเขตกำแพงเมืองที่จะเลือกถวายพระเพลิงในช่วงวัด หรือในพิธีกว้างว่างเปล่า พอเสร็จสิ้นพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพก็จะก่อสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุอัฐิแล้วกลับไปที่ดินก่อสร้างเป็นวัดขึ้น ดังเช่นวัดโลกโมฬีที่อยู่ตรงข้ามวัดราชณดิยารเป็นต้น ทำให้ผลการศึกษามีข้อมูลที่ขัดแย้งกันอยู่มากในเรื่องการก่อเกิดขวงเมรุในยุคสมัยใด ได้รับความแบบแผนมาจากไหนและมีความสัมพันธ์กับระบบขวงรูปแบบต่าง ๆ ของเมืองอย่างไร เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีของเมืองในยุคสมัยล้านนาขวงเรื่องหรือเริ่มมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกิจกรรมเมืองและราชสำนักในยุคสมัยที่ผ่านของพระยากวิไลเป็นต้นมา

รูปแบบและองค์ประกอบ พื้นที่ขวงเมรุสันนิษฐานว่าเป็นที่โล่งว่างของเมืองที่เป็นสมบัติของกษัตริย์ เป็นพื้นที่กว้างริมฝั่งน้ำปิงมีขอบเขตพื้นที่ไม่ชัดเจนคาดว่าคงกว้างพอที่จะรองรับจำนวนคนที่จะร่วมพิธีได้ทั้งเมืองลักษณะเป็นลานดินโล่ง โดยรอบขวงเมรุขวงเมรุเป็นที่ตั้งอัฐิ ของบรรดากษัตริย์และชื่อพระวงศ์ พื้นที่บริเวณขวงเมรุซึ่งอยู่ติดน้ำแม่ปิงนั้น ยังทำข้อสรุปไม่ได้ว่าในบางพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพเสร็จสิ้นลงแล้ว มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่นำอัฐิส่งหนึ่งไปประกอบพิธีในการนำอัฐิไปลอยในน้ำแม่ปิงหรือไม่ แล้วนำเอาอัฐิอีกส่วนหนึ่งมาเก็บไว้ในถ้ำ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีกรรมพื้นที่ขวงเมรุคงเป็นที่โล่งกว้าง พอมีงานพิธีอีกครั้งก็จะมีคนเข้ามาแล้วถางปรับปรุงพื้นที่ใหม่เพื่อเตรียมงานอีกครั้งหนึ่ง

4.3.2 สุสาน (ป่าเหี่ยว) สุสานของเมืองที่เก่าแก่ปรากฏหลักฐานในยุคเริ่มแรกสมัยราชวงศ์มังรายได้แก่สุสานหายยา ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของตัวเมืองนอกเขตกำแพงดินชั้นนอก ซึ่งตรงกับประตูหายยา

ระบบ สุสานจะเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมชีวิตหลังความตายของชาวเมืองซึ่งสุสานจะสัมพันธ์กับผังหมู่บ้านและช่วงบ้านด้วย ในตัวเมืองสุสานตั้งอยู่ในทิศใต้ที่ถือเป็นพื้นที่กาลกิณีเมืองที่ถือตามคติแบบแผนตามระบบทัศนคติเมือง ในเมืองเชียงใหม่ขวงเมรุจะให้ความสำคัญกับประเพณีการประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลงานศพเป็นอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาที่เชื่อในเรื่องของบุญกรรมและกฎแห่งการเวียนว่ายตายเกิด ทั้งนี้เมื่อคนในครอบครัวเสียชีวิตลงจะมีการประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลที่บ้านโดยจะกำหนดวันเอาศพไปเสีย ให้สอดคล้องกับปฏิทินทางจันทรคติที่มีตารางกำหนดวันดี วันเสีย ซึ่งวันเวลาทำบุญไม่กำหนดระยะเวลาแน่นอนขึ้นอยู่กับเหตุการณ์และฐานะทางการเงินของเจ้าภาพ ก่อนวันเอาศพไปที่สุสานหนึ่งถึงสองวันจะมีการเคลื่อนย้ายศพจากตัวเรือนลงสู่ปราสาทในบริเวณขวงเมรุ แล้วประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่งก่อนเวลาฤกษ์ยามเคลื่อนย้ายศพไปที่สุสานและประกอบ

พิธีกรรมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้เสียชีวิตลงแล้วจึงเผาศพโดยใน棺จะมีการจุดพลู ตะไล บั้งไฟชนิดต่าง ๆ เข้ามา ประกอบในภาชนะพิธีกรรมด้วย ส่วนสุสานของชาวบ้านชนเมืองตำแหน่งที่ตั้งของสุสานจะไม่ตายตัวแน่นอนกว่าอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้านเสมอไป หากอยู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ หรือกลางหมู่บ้าน ใกล้เคียงกับวัด หรือทิศตะวันตก แต่ลักษณะในการประกอบพิธีกรรมก็คล้ายคลึงกัน นอกจากกรณีของไพร่เมืองที่มีฐานะยากจนก็จะมีพิธีกรรมงานศพแตกต่างกันออกไป ได้แก่การฝังศพโดยมีการนำศพที่ห่อหุ้มด้วยเสื้อผ้ากันน้ำพอลงจากสายตแล้วแบกหามกันไปฝังในสุสาน ซึ่งเมืองเชียงใหม่จะมีคติแบบแผนข้อห้ามและข้อกำหนดที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในงานศพที่สอดคล้องกับพุทธศาสนา คติความเชื่อดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศในยุคสมัยนั้นอย่างเป็นระบบ ซึ่งในปัจจุบันสามารถอธิบายข้อห้ามต่าง ๆ ในกฎทางวิทยาศาสตร์ได้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาและกุศโลบายในการเข้าใจระบบนิเวศวิทยาได้เป็นอย่างดี

รูปแบบและองค์ประกอบ พื้นที่สุสานในอดีตจะตั้งอยู่ห่างจากเขตพักอาศัยในระยะทางไกลพอเดินเท้าได้สะดวก สภาพพื้นที่สุสานในอดีตเกือบทุกแห่งจะเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่นานาชนิดที่ให้ร่มเงาแก่พื้นที่ ส่วนใหญ่พื้นที่สุสานจะเป็นที่ราบ ลักษณะรูปแบบสุสานจะสัมพันธ์กับพิธีกรรมในการประกอบพิธีทางศาสนาสามารถแบ่งได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

ก. สุสานที่รองรับพิธีกรรมฝังศพ สุสานรูปแบบนี้เป็นยุคเริ่มแรกที่ได้คติแบบแผนจากคติความเชื่อดั้งเดิมและมีพัฒนาการคือกลายเป็นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งสุสานลักษณะนี้จะเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ร่มครึ้ม มีการนำศพไปฝังไว้ตามใต้โคนต้นไม้ใหญ่

ข. สุสานที่รองรับพิธีกรรมเผาศพ สุสานรูปแบบนี้ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาแบบแผนใหม่ ซึ่งสุสานจะแบ่งพื้นที่เป็นสองส่วน คือ ส่วนลานโล่งที่เป็นฐานตั้งปราสาทในการเผาศพ มีส่วนพื้นที่ต้นไม้ใหญ่โอบล้อมโดยรอบอีกชั้นหนึ่ง ในสุสานรูปแบบนี้เริ่มมีการสร้างศาลพักไปเคารพตามใต้ต้นไม้ใหญ่เพื่อให้พระราชาสูงชั้นและแขกญาติพี่น้องที่สำคัญนั่งพักรอการประกอบพิธีกรรม

ค. สุสานที่รองรับพิธีกรรมทั้งการฝังศพและเผาศพ สุสานรูปแบบนี้จะมีพื้นที่กว้างขวางมากมีลักษณะพื้นที่เหมือนับสุสานทั้งสองรูปแบบแรก คือเป็นป่าเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ แต่ที่มีทั้งการรองรับพิธีกรรมทั้งฝังศพและเผาศพ มาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจของคนในหมู่บ้านและคติแบบแผนความเชื่อของคนในหมู่บ้านที่แตกต่างกัน

ทั้งนี้ในการประกอบพิธีกรรมงานศพที่ทำในสุสานจะมีข้อห้ามปลีกย่อยที่ส่งผลต่อรูปแบบทางกายภาพของสุสานด้วยเช่น การแบ่งโซนแยกการฝังศพ หรือเผาศพ ของคนตายที่มีลักษณะและผิดไปจากปกติทั่วไป หรือที่เรียกว่า "ทายโหล" เช่นตายทั้งกลม ตายจากการฆาตกรรม ฯลฯ จะแยกพื้นที่ต่างหาก ซึ่งอดีตชาวบ้านจะมีความเชื่อว่าบริเวณพื้นที่สุสานเป็นที่อัปมงคล เป็นดินแดนที่อยู่ของวิญญาณคนตาย มีผีชนิดต่างๆ หากอยู่ทำให้ชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับสุสานในระดับที่เกินทางจะเข้ามแทรกการประกอบพิธีกรรมในงานศพและทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่วิญญาณบรรพบุรุษที่เรียกว่างานรูกงมูล (เข้ากรรม) ในทางพุทธศาสนาเท่านั้นทำให้สุสานมีบทบาทเป็นที่สาธารณะส่วนกลางของหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมงานศพ จะเห็นว่าในยุคนี้คงได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพระเมืองแก้วแบ่ง

แยกคตินิยมเรื่องดั้งเดิมที่ถือผีบรรพบุรุษ ให้นักลายเป็นผีที่เกี่ยวกับความชั่วร้าย หากลัวจึงทำให้สุสานมีลักษณะทางกายภาพเป็นป่าที่เต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่และสิ่งสารพัดชนิดต่างๆ มีสภาพบรรยากาศที่น่าเกรงกลัวต่อความรู้สึกของคนทั่วไปทำให้ผู้คนในชุมชนไม่ค่อยเข้าไปใกล้ชิดกับพื้นที่สุสานมากนัก

สรุปบทบาทช่วงเมรุและสุสาน

ช่วงเมรุ ในเวียงที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองสันนิษฐานว่าคงเริ่มใช้ในสมัยเจ้าผู้ครองนครช่วงหลังยุคสมัยของพระยาภักดีละ มีนักวิชาการได้สันนิษฐานถึงตำแหน่งที่ตั้งทางทิศตะวันออกของเวียงว่าคงได้รับอิทธิพลมาจากคตินิยมเชื่อของตำแหน่งที่ตั้งสุสานของเมืองนครของเขมร แต่ความสัมพันธ์กับประเพณีอยู่ทางด้านทิศใต้ สันนิษฐานว่าเป็นการปรับคตินิยมเรื่องแม่แบบดั้งเดิมให้เข้ากับลักษณะทางกายภาพของเมืองที่ถูกสร้างแบบโลกทัศน์ของคนพื้นถิ่น จึงมีความแตกต่างกัน

สุสาน ตำแหน่งของสุสานในเวียงเชียงใหม่ที่ถือเป็นสุสานของชาวเมืองสันนิษฐานว่าเป็น สุสานประตูทวยหา ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเวียง สอดคล้องกับระบบคิดและโลกทัศน์ของล้านนาที่เกี่ยวกับการมีตัวตนของเมืองมีหัวเมือง สะดือเมือง และตีนเวียงหรือท้ายเวียง ที่ถือว่าบริเวณนี้เป็นพื้นที่ส่วนกลางกึ่งเมือง สอดคล้องกับระบบทักษะเมืองที่เป็นตำแหน่งส่วนต่างๆ ของเวียงเชียงใหม่ อยู่ตรงกับประตูสวนปรุง ที่ถือเป็นประตูหน้าของเวียงขนาดของช่วงเมรุคมีเป็นที่โล่งกว้างมีสภาพเป็นป่าละเมาะริมหน้าเขียงเมื่อมีการถวายเพลิงพระบรมศพ ของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ก็จะมีการจัดเตรียมพื้นที่รองรับในกรณีพิธีกรรมใช้สัมพันธ์กับสัดส่วนส่วนหน้าของชาวเมืองที่เข้ามาร่วมงาน มีขอบเขตพื้นที่ที่ไม่ตายตัวแน่นอนดังปรากฏหลักฐานในสมัยพระราชยาเจ้าดารารัศมี ที่ทรงย้ายที่ถวายเพลิงพระบรมศพของเครื่องญาติจากช่วงเมรุไปสู่ช่วงวัดสวนดอก เพราะสถานที่ไม่มีพระเวียนเรียบร้อย มีซากภูเขี้ยวตั้งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปส่วนขนาดของสุสานด้านทิศใต้ของเวียง คมีสภาพเป็นป่ามีต้นไม้ใหญ่ขึ้นเต็มไปหมดซึ่งชาวล้านนาจะเรียกสุสานว่า "ป่าเหี่ยว" มีพื้นที่โล่งสำหรับเผาศพของชาวเมือง ซึ่งในอดีตรูปแบบการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายของชาวบ้านจะมีทั้งเผาศพและฝังศพส่วนที่ฝังศพมักจะไปฝังตามใต้ต้นไม้ใหญ่ในบริเวณสุสาน การกำหนดขนาดและขอบเขตมีพื้นที่ไม่แน่นอนตายตัวแต่จะเป็นที่รับรู้ของชาวเมือง ไม่มีใครบุกรุกหรือเข้าไปทำประโยชน์และกิจการอื่นใด เพราะถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนอันมงคลเป็นดินแดนของผี ที่มนุษย์ไม่สมควรเข้าไปรบกวน

- บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

สุสานของเวียงเชียงใหม่ยุคเริ่มแรกนั้นกลุ่มผู้ใช้สอยจะเป็นชาวเมืองในเขตกำแพงเมืองชั้นในและชายขอบกำแพงเมืองชั้นนอก ซึ่งสัดส่วนของประชากรเมืองในขณะนั้นสัมพันธ์กับพื้นที่ของสุสาน ส่วนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองออกไป แต่ละหมู่บ้านก็จะมีสุสาน (ป่าเหี่ยว) เป็นของตนเอง ซึ่งรูปแบบการวางตำแหน่งสุสานจะสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของชุมชนแต่ละชาติพันธุ์ ทั้งนี้เมืองเชียงใหม่ประกอบด้วยกลุ่มของแต่ละชาติพันธุ์ ตำแหน่งที่ตั้ง

สุสานนอกเมืองมักมีทั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน ทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของหมู่บ้าน แต่จะไม่อยู่ใกล้จุดศูนย์กลางหมู่บ้านและชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากคติความเชื่อเรื่องการเมือง ตัวตนของสรรพสิ่งที่เป็นโลกทัศน์ของกลุ่มแต่ละชาติพันธุ์แล้ว ยังพบว่าการอยู่ห่างจากที่ตั้งชุมชนสอดคล้องกับหลักการบนินวศวิทยาและสิ่งแวดล้อมที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้รู้จักและเข้าใจอย่างลึกซึ้งมานานแล้วนั่นเอง ทั้งนี้ยังมีภูคโกลายและข้อห้ามที่กลายเป็นจารีตประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหลังความตายและพิธีกรรมในงานศพที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตประจำวัน การตั้งถิ่นฐานชุมชน แหล่งน้ำอุปโภคบริโภค ฯลฯ ส่วนช่วงเมรุกลุ่มผู้เข้ามาใช้ประโยชน์และประกอบพิธีกรรมจะเป็นสถานที่กษัตริย์และชนชั้นปกครอง

ส่วนกษัตริย์ในอดีตสมัยราชวงศ์มังรายจะไม่มีการกำหนดสุสานตายตัวแน่นอน มักเอาความสะดวกและเหมาะสมตามช่วงเหตุการณ์ มักจะมีการถวายพระเพลิงพระบรมศพนอกเขตกำแพงเมืองโดยรอบในระดัควัดมีดินหักสะดวก ทั้งนี้หลังจากเสร็จจากพิธีกรรมตามราชประเพณี กษัตริย์ หรือเครือญาติจะสร้างวัดขึ้นบนพื้นที่เคยเป็นที่ถวายพระเพลิงพระศพและพระบรมศพ ดังจะพบวัดสำคัญกระจายตัวอยู่ทั่วเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้โลกทัศน์ของชาวเวียงเชียงใหม่และล้านนาจะไม่แยกพลากรเวียงและใกล้แม่น้ำ ซึ่งจะขัดแย้งกับกลุ่มนักวิชาการที่สันนิษฐานว่าอาจมีการถวายพระเพลิงพระศพและพระบรมศพเวียงกลางช่วงหลวม เหมือนกับบทบาทหน้าที่สนามหลวงของกรุงรัตนโกสินทร์ จากบทบาทของช่วงเมรุและสุสานทำให้เห็นถึงการแบ่งชนชั้นทางสังคมที่ชัดเจนในยุคสมัยสังคมศักดินาที่สัมพันธ์กับตำแหน่งการตั้งถิ่นฐานชุมชนพื้นที่ทำกินและพื้นที่รองรับพิธีกรรมงานศพ มีการแบ่งแยกระหว่างเจ้ากับไพร่ ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่สัมพันธ์กับระบบภูมิจักรวาลด้วย

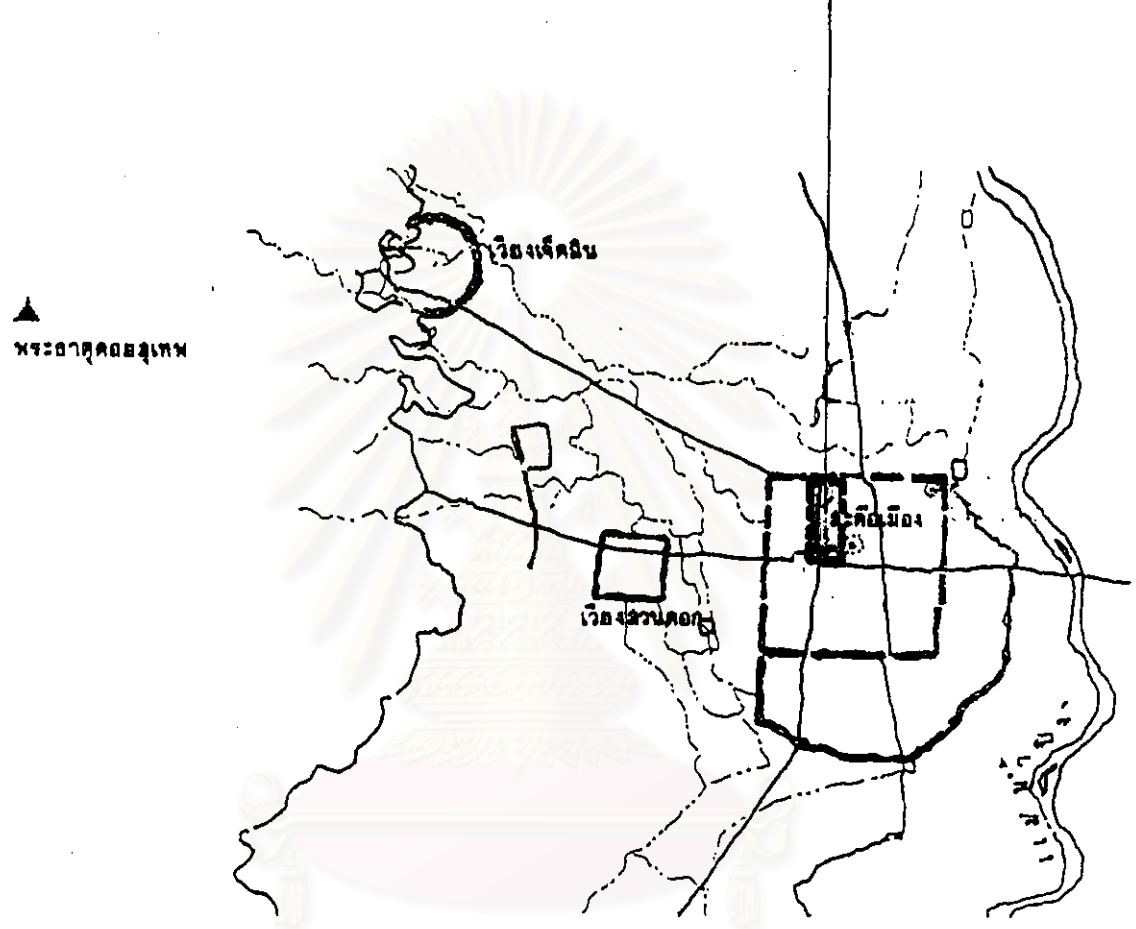
4.4 ช่วงวัง

เวียงแก้วเป็นเวียงของกษัตริย์เทียบได้กับพระบรมมหาราชวังของกรุงเทพมหานคร เป็นเขตพระราชฐานมีกำแพงล้อมรอบ ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเชียงใหม่ ภายในเวียงแก้วประกอบด้วยพระตำหนักและอาคารหลายหลัง เช่น หอคอก หอกลอง โรงคำ (ห้องพระโรง สำหรับเสด็จออกราชการ) พระคลังมหาสมบัติ ฉางหลวง โรงช้าง โรงม้า ฯลฯ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว : 2540) ส่วนหอคอกหรือคุ่มนั้นจะตั้งอยู่ภายในขอบเขตของเวียงแก้ว เป็นที่ประทับของกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนคร หรือเจ้าหลวง เจ้าแม่ หม่อมของเจ้าหลวงโดยมีไพร่หลวง ไพร่สมจำนวนมากทำงานในหน้าที่ต่างๆ จากการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว พบว่า เวียงแก้วของเมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงตุงสร้างขึ้นในตำแหน่งบริเวณเจ้าเป็นบริเวณเมือง ภายนอกเมืองและนอกเมือง ตามระบบทักขณเมือง และยังพบว่าเมืองต่างๆ ในล้านนาและในรัฐชนจะสร้างช่วงหลวม ติดกับเวียงแก้วและจะแยกเขตเวียงแก้วออกจากขามเมืองหรือคนกลุ่มอื่นๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่ระหว่างเวียงแก้วกับช่วงหลวม ที่รองรับกิจกรรมของเมือง

เวียงแก้วและหอคอกแบ่งตามลักษณะประโยชน์ใช้สอย

- เพื่อใช้เป็นที่พักประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์
- เพื่อใช้เป็นที่พักการบริหารงานแผ่นดิน

พื้นที่สันนิษฐานว่าเป็นเขตพระราชฐาน "เวียงแก้ว"

▲
พระธาตุคอกสุเทพ

สถาบันวิทยบริการ

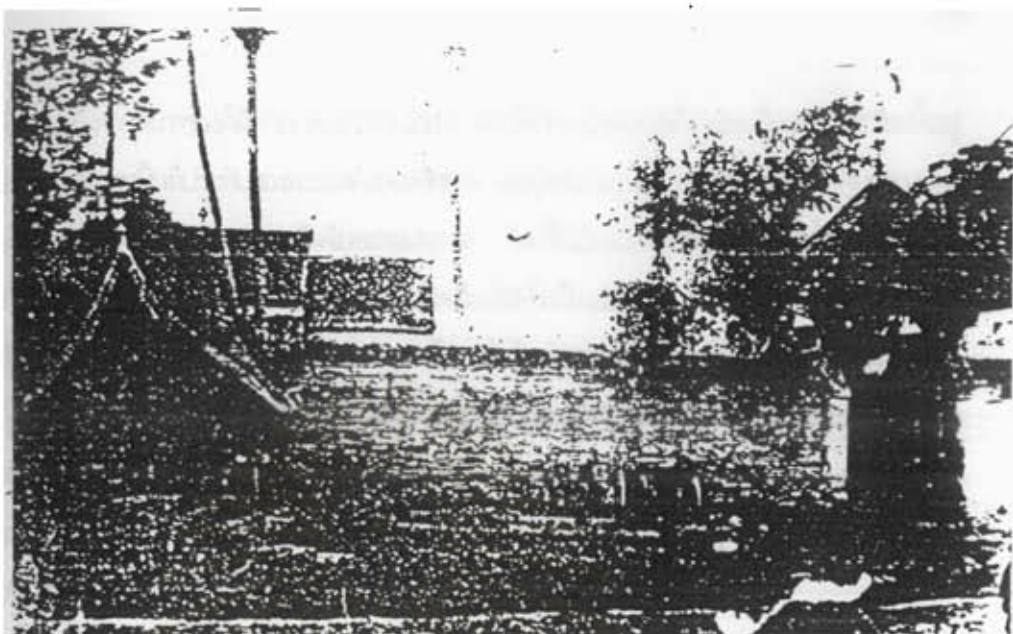
การประยุกต์ใช้รูปแบบ "ช่วง" กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : เขตพระราชฐานเวียงแก้ว สมัยพญามังราย พ.ศ.1604-1654

สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.10
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์อิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา :

ภาพที่ 4.7 แสดงเขตพระราชฐานเวียงแก้ว
ที่มา : อธิชา กัมแดง

ภาพที่ 4.8 แสดงทอผ้าไหมเวียงแก้ว เมืองเวียงไทย
ที่มา : อธิชา กัมแดง

ซึ่งภายหลังจากสิ้นราชวงศ์ฉินม้วย (พ.ศ.2101-2317) พม่าได้เข้ามายึดครองเมืองและเมื่อพระเจ้ากวิละฟื้นฟูเมืองอีกครั้ง เวียงแก้วคงจะเป็นที่ประทับของพระองค์ตลอดรัชกาล และผู้ครองนครองค์ต่อๆ มาคงได้ย้ายคุ้มหลวงออกไปตั้งนอกเวียงแก้ว เนื่องมาจากเหตุผลและปัจจัยหลายประการ จึงทำให้เวียงแก้วหมดความสำคัญไปในที่สุด ซึ่งตำแหน่งที่ตั้งเวียงแก้ว อยู่ ณ บริเวณที่เป็นเรือนจำกลางจังหวัดเชียงใหม่ในปัจจุบัน

เมื่อถึงสมัยเจ้าผู้ครองนครความสัมพันธ์ระหว่างเวียงแก้วกับช่วงหลวง เริ่มลดบทบาทลง มีการย้ายคุ้มหลวงออกมา และมีการสร้างคุ้มต่างๆ ที่เป็นของเจ้านายหลายคุ้มบนบริเวณพื้นที่ช่วงหลวงเดิม ต่อมามีการตัดถนนผ่ากลางช่วงหลวง เชื่อมต่อระหว่างคุ้มต่างๆ ซึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เสด็จประพาสเชียงใหม่ ถนนสายนี้ได้ตั้งชื่อว่า ถนนพระปกเกล้า พื้นที่ช่วงหลวงจึงลดลงและได้กลายเป็นคุ้มต่างๆ ที่ต่อมากลายเป็นสถานที่ทำการของหน่วยราชการจากกรุงเทพฯ

แบ่งประเภท คุ้มตามที่ตั้งที่สัมพันธ์กับลักษณะกายภาพเมือง

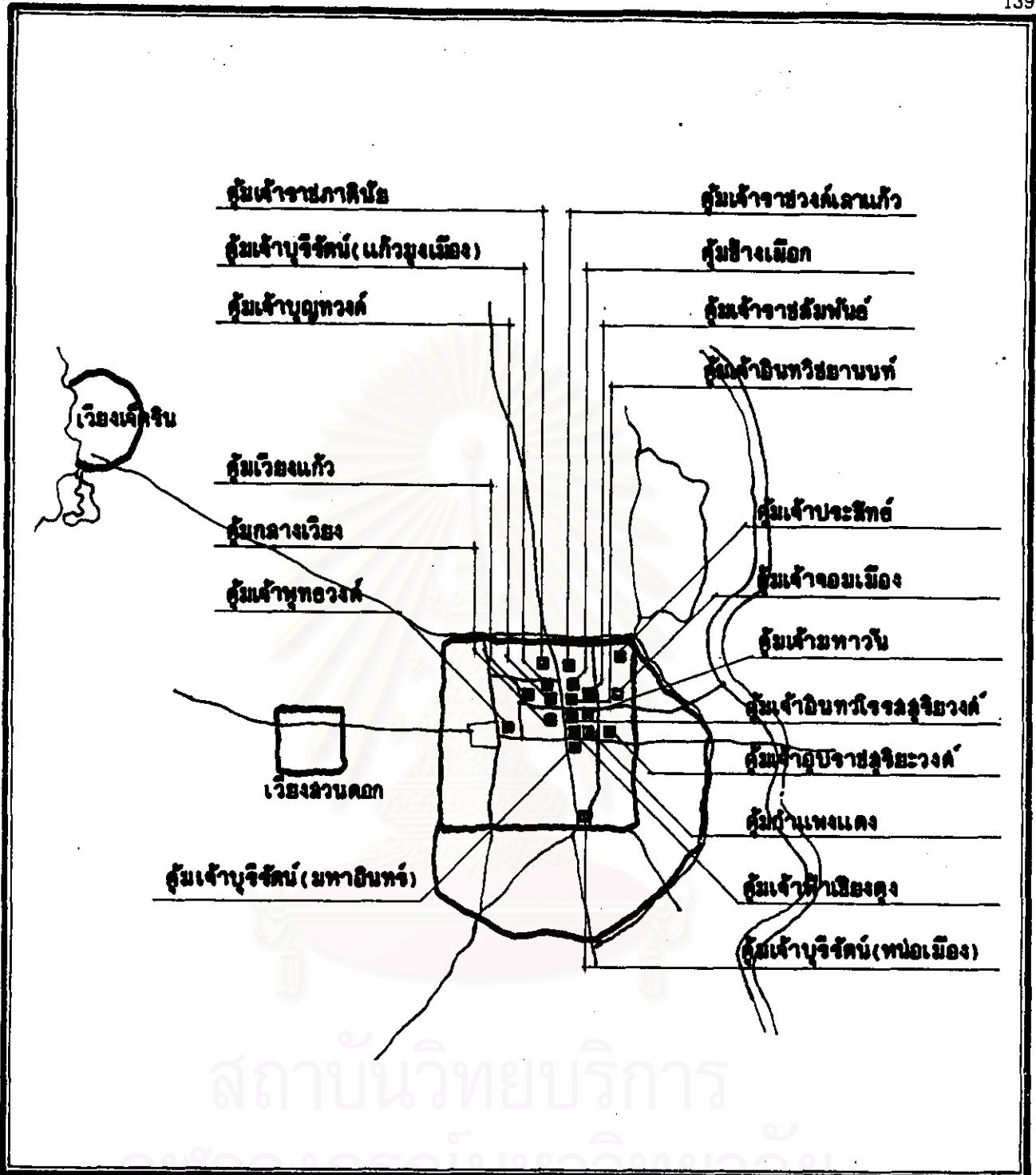
- คุ้มที่ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองชั้นใน การตั้งคุ้มบริเวณพื้นที่กลางเวียงและโดยรอบตามความเชื่อในระบอบจักรวาล ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและการบริหารของรัฐ (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2539: 119) เช่น คุ้มเวียงแก้ว คุ้มกลางเวียง คุ้มข้างเมือง

- คุ้มที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำปิง สันนิษฐานว่า ในอดีตชาวจี๋และชนพื้นปักษ์ครองพื้นที่ที่ประทับชั่วคราวก่อนการเดินทางด้วยเรือไปยังสถานที่ต่าง ๆ และมีความสำคัญมากขึ้นและถูกกล่าวถึงในช่วงที่ฟื้นฟูบูรณะหลายครั้ง สาเหตุเนื่องจากเกิดประเพณีที่เจ้านายฝ่ายเหนือจะต้องเดินทางเข้ามาเพื่อรับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ครองเมืองและถวายความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯ เช่น ตำหนักฉิมปิง

- คุ้มที่ตั้งอยู่ภายนอกเขตกำแพงเมือง แยกสาเหตุได้ 2 ประเด็น คือ ด้วยเหตุผลทางด้านความมั่นคงของเมืองและพระราชกรณียกิจสำคัญในขณะนั้นที่ต้องไปสร้างคุ้มไว้นอกเมือง เช่น คุ้มเวียงบัว ตำหนักสวนแร่ เวียงเจ็ดริน และด้วยเหตุผลในสมัยหลังจากปฏิรูปการปกครองทำให้ความสำคัญของ "ราชพิธีและวัง" ลดบทบาทและความสำคัญลงพระราชกรณียกิจแห่งจากรัฐบาลกลาง "ข้าราชการและสถานที่ราชการ" เข้ามายึดพื้นที่ในส่วนของพื้นที่เดิมที่เคยเป็นที่ตั้งของวังเดิม ทำให้มีการย้ายคุ้มไปตั้งนอกกำแพงเมือง เช่น คุ้มรินแก้วที่มีบทบาทเป็นเพียงที่ประทับของเจ้านาย

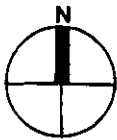
ช่วงคุ้มที่สัมพันธ์กับลักษณะกิจกรรม

- คุ้มหลวง หรือหอคำในอดีต เป็นที่ประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ มีสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่แสดงฐานะเหนือกว่าผู้อื่นในบ้านเมือง เต็มไปด้วยอำนาจและความมั่งคั่ง มีภาวไพร่และทาสเป็นจำนวนมาก มีบริการมีแผ่ไพศาลหมู่บริวารที่อยู่ในคุ้มจะฝึกหัดที่ทำงานตามกลุ่มฝีมือ เพื่อรับใช้เจ้านายเช่น ข่างตัดเสื้อ ข่างแกะสลัก ข่างวาดรูป ข่างฟ้อน ข่างชก ข่างคำ เป็นต้น โดยช่างที่มีฝีมือดีที่สุดของเมืองจะอยู่ในความอุปถัมภ์ของกษัตริย์ คุ้มเป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรม โดยลักษณะกิจกรรมต่างๆ ของการทำงานของบ่าวไพร่ ส่วนหนึ่งทำงานในโรงเรือนต่างๆ อีกส่วน

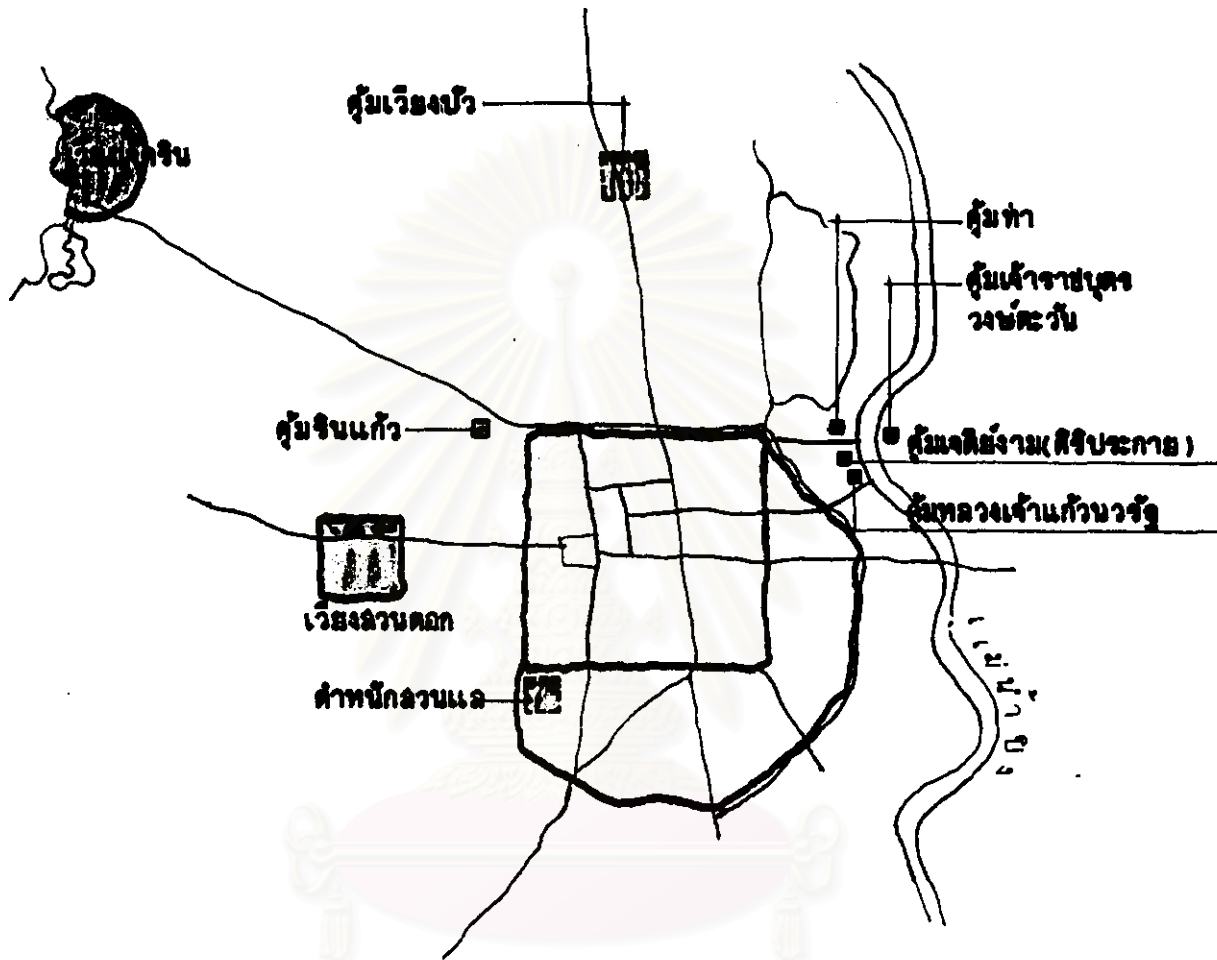

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ช่วง” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งที่ตั้งอยู่ในเขตท่าอากาศยานเชียงใหม่
 สัญลักษณ์ :

		แผนที่ 4.11
ภาควิชาการวางผังเมืองและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา : ข้อมูลจาก คู่มือ งบประมาณ

สถาบันวิทยบริการ
 คณะศิลปกรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่วง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งคุ้มที่ตั้งอยู่นอกกำแพงเมือง

สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.12
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา : ข้อมูลจาก คู่มือ อนุรักษ์

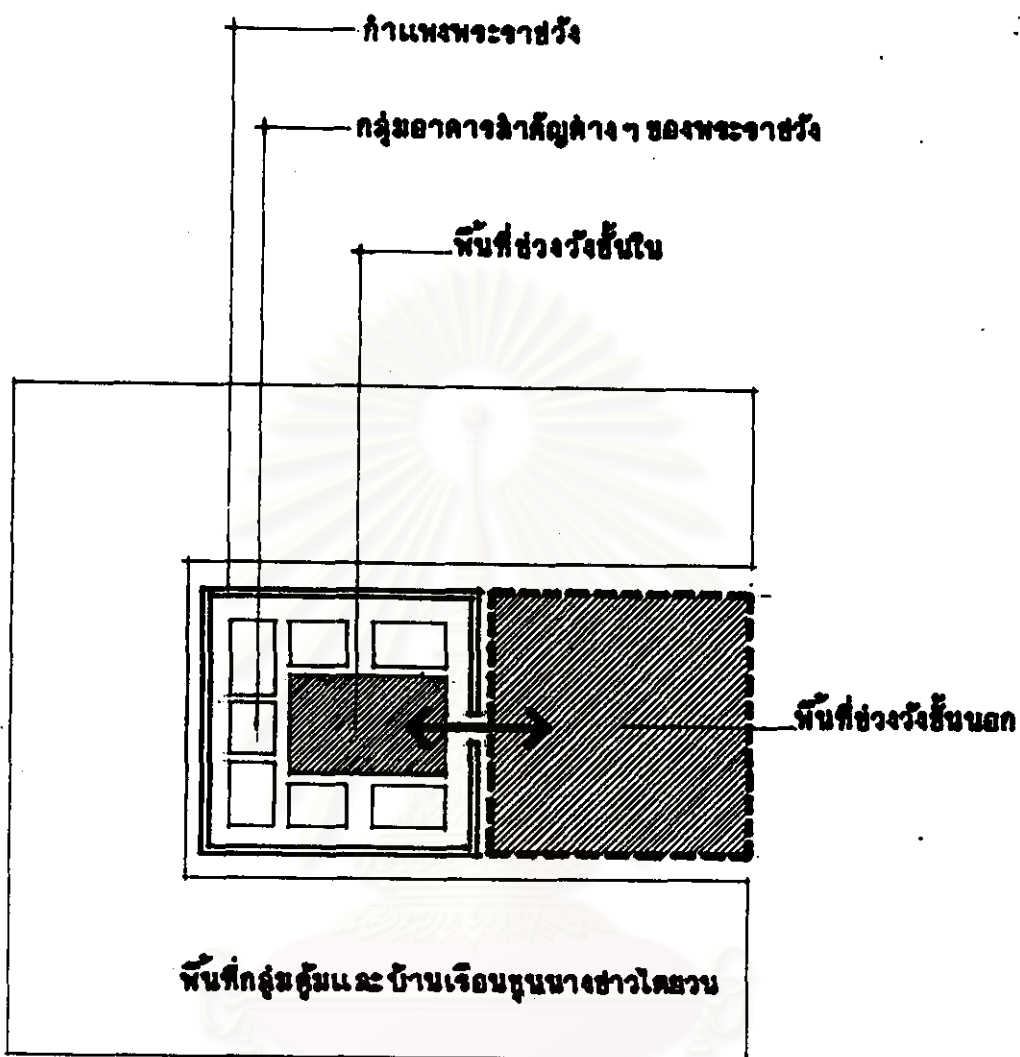
หนึ่งจะทำงานกลางแจ้งหรือการใช้พื้นที่ว่าง ที่สัมพันธ์กับตัวโรงเรียน ที่ต้องการใช้พื้นที่มาก ทั้งในการวางวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนตักพืชผลทางการเกษตร ที่ต้องการความร้อนจากแสงอาทิตย์ ลักษณะช่วงในคุ่มมีอยู่ 2 ลักษณะคือ เป็นลานโล่งที่ปลูกวัสดุคงทน เช่นแผ่นอิฐหรือ คอนกรีต กับลักษณะที่เป็นลาดินทึบแน่น ซึ่งภายในคุ่มมีสนามหญ้าและสวนดอกไม้ไม้ยืนต้นพันธุ์ บางแห่งมีสระน้ำ ซึ่งสภาพภูมิทัศน์ภายในคุ่มที่สัมพันธ์กับช่วงจะเป็นไปในลักษณะสวนไม้ผลพื้นถิ่น สวนครัว ป่าหมากป่าพลู ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของเจ้าชายและปวงไพร่

- ช่วงคุ่มที่สัมพันธ์กับการบริหารงานแผ่นดิน คุ่มและหอคำในอดีตเป็นสถานที่เสด็จออกราชการ เป็นที่ทำการบริหารงานแผ่นดินของกษัตริย์ โดยตำแหน่งที่ตั้งจะสัมพันธ์กับพื้นที่ช่วงหลวง ที่ตั้งอยู่ติดกัน เพราะสะดวกในการประกอบราชพิธีต่างๆ ซึ่งช่วงในเขตเวียงแก้วหรือโขงหอคำ จะเชื่อมโยงกันกับพื้นที่ช่วงหลวง ในด้านรองรับกิจกรรมงานเมือง เช่น รองรับขบวนพิธีการถวายเครื่องราชบรรณาการจากหัวเมืองภายในอาณาจักรที่ส่งให้ราชสำนักตามประเพณีปฏิบัติ หรือการต้อนรับคณะแขกบ้านแขกเมืองที่สำคัญ เช่น ในสมัยพระเจ้ากาโลส (พ.ศ.2399-2413) ได้ต้อนรับคณะมิชชันนารีนำโดย ศาสตราจารย์เดเนียล แมคคิสวารี ดี.ดี. โดยพบกับขบวนแห่อย่างใหญ่โตก่อนเคลื่อนขบวนเข้าสู่ห้องพระโรง หรือในสมัยรัชกาลที่ 7 เสด็จพระพาสเมืองเชียงใหม่ มีพิธีการต้อนรับที่ยิ่งใหญ่โดยเจ้าชายฝ่ายเหนือต้อนรับเสด็จบนพื้นที่ช่วงของคุ่มหลวงกลางเวียง ซึ่งต่อมาเป็นศาลากลางจังหวัด จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ของช่วงหลวงที่มีต่อช่วงคุ่มนั้นเปรียบเสมือนพื้นที่เอนกประสงค์ส่วนหนึ่งที่รองรับกิจกรรมที่ต้องการพื้นที่รองรับผู้คนจำนวนมาก และประกอบราชพิธีและพิธีการทั่วไปของเมือง พอเข้าเขตเวียงแก้วหรือคุ่ม การแบ่งแยกหน้าที่ใช้สอยของพื้นที่จะชัดเจนขึ้น แบ่งระหว่างกษัตริย์ ชั้นชั้นปกครองกับไพร่ชาวเมืองกลุ่มต่างๆ ซึ่งพื้นที่เชื่อมโยงระหว่างช่วงหลวงเข้าสู่ช่วงคุ่มจะเป็นงานราชพิธีที่สำคัญต่อราชสำนัก และการใช้พื้นที่เฉพาะกลุ่มเท่านั้น

ด้านกายภาพ

พระราชวังที่พญามังรายทรงสร้างจากการศึกษาของอุฎฐวิจิตร เขียว (2540) กล่าวถึงว่าพระองค์ทรงเลือกชัยภูมิที่สำคัญสำหรับสร้างที่ประทับ โดยกำหนดเป็นเขตพระราชฐานภายในเขตจะสร้างกลุ่มอาคารประกอบด้วย พระราชวัง หอคำ ราชมณเฑียร หอนอน ราชวัง คุ่มน้อย โรงคำ (ห้องพระโรงที่เสด็จออกราชการ) เพล็ม (พระคลังมหาสมบัติ) ยุ้งฉาง โรงช้าง โรงรถ ซึ่งกลุ่มอาคารเหล่านี้จะมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันโดยพื้นที่ช่วงที่เป็นส่วนเปิดโล่งในเขตพระราชฐาน จากการศึกษานกขุดด้านกายภาพของช่วงวังในยุคพญามังรายยังไม่มีหลักฐานการศึกษาที่ชัดเจนนักว่าพื้นที่ช่วงวังจะตั้งอยู่ตรงบริเวณส่วนใดของกลุ่มอาคารต่าง ๆ ทั้งที่กล่าวอ้างมา

ส่วนการศึกษาด้านกายภาพของช่วงวังที่มีหลักฐานอ้างอิงได้ชัดเจน ได้แก่ ตำแหน่งอาคารนิรมย์ ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในสมัยร่วมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยามแล้ว ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองดักกิดเหนือในเขตอำเภอแมริม ซึ่งสร้างเป็นที่ประทับของพระองค์ โดยพระองค์ทรงวางแผนและกำหนดเขตอาณาบริเวณเอง มีเนื้อที่ประมาณ 70 ไร่เศษ ประกอบด้วยตำแหน่งอาคารนิรมย์ ทางเดินสวนดอกไม้ สวนผลไม้ สวนครัว และที่นา จะพบว่าวังในสมัยหลังนี้จะตั้งอยู่นอกเขตกำแพงเมือง มีปัจจัยจากเหตุผลการเป็นที่ประทับและพักผ่อนส่วนพระองค์มากกว่าที่จะ

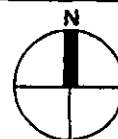

สถาบันวิทยบริการ

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่วง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งช่วงรังสีนอกและช่วงรังสีใน

สัญลักษณ์ :

แผนผังที่
4.13

ภาควิชาการวางผังเมืองและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

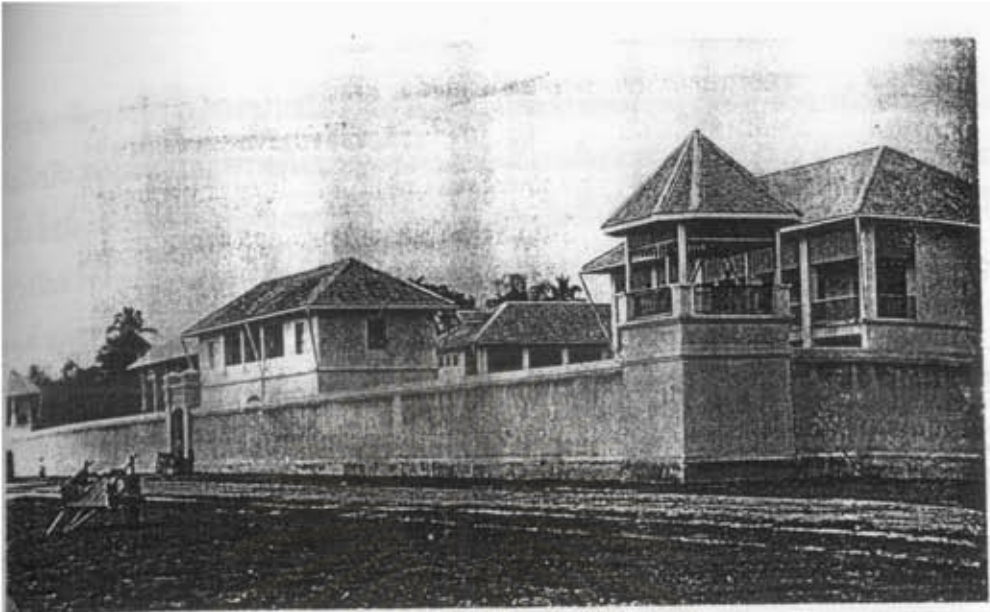
ที่มา :

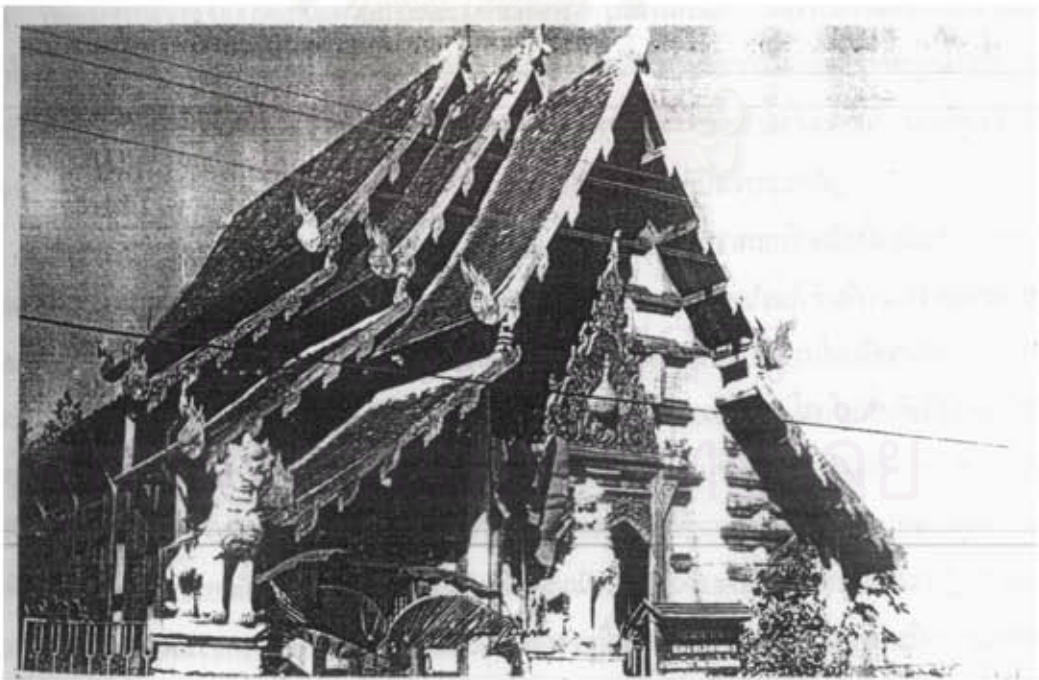
ภาพที่ 4.9 แสดงคู่มือทรวงกลางเวียง มีลักษณะผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมล้านนา กับสถาปัตยกรรมตะวันตก
ที่มา : นิสา กั้นแดง

ภาพที่ 4.10 แสดงคู่มือเจ้าแก้วบวรจตุ
ที่มา : บุญเสริม อารามภักดิ์

ภาพที่ 4.11 แสดงเจ็ดช่างกลางเมืองใหม่ซึ่งจ้างบมเขตพระราชฐานเวียงแก้ว
ของราชวงศ์มังราย และผู้มเวียงแก้วของเจ้าท้าวเมืองใหม่
ที่มา : อรุณวิทย์ อึ้งอภกุล

ภาพที่ 4.12 แสดงวิหารไม้ของวัดพันเตา เดิมคือทอดำของพระเจ้ามโหตร -
บระเทศ ที่ก่อสร้างโดยชาวไท่ก๊ก
ที่มา : อรุณวิทย์ อึ้งอภกุล

เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมและการเมืองการปกครอง วังได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งพบว่าวังที่ประทับรูปแบบการวางผังบริเวณจะแตกต่างไปจากคติและโลกทัศน์ล้านนาเดิมในการเลือกการตั้งถิ่นฐานรูปแบบตึกอาคารนิรมัยเป็นรูปแบบโคโลเนียลที่ร่วมสมัยกับคฤหาสน์ในเขตตัวเมืองหลายแห่ง เช่น คฤหาสน์บริวตัน คฤหาสน์เจดีย์แก้ว คฤหาสน์แก้ว เป็นต้น โดยพบว่าช่วงสมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากพื้นที่เปิดโล่งแบบตะวันตกที่มีรูปแบบเป็นสนามหญ้ากว้าง ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ปรกอบตัวอาคาร

ซึ่งพบว่ารูปแบบผังบริเวณคฤหาสน์ในสมัยหลังนี้แตกต่างกับคฤหาสน์ในยุคแรกเริ่มสร้างเมืองในสมัยราชวงศ์มังรายอย่างสิ้นเชิง เมื่อเปรียบเทียบกับการสร้างวังที่ประทับของพญาลิไทที่พระองค์ย้ายที่ประทับเดิมจากเขตพระราชฐานเวียงแก้วตรงใจกลางเมืองไปสู่พื้นที่ตรงบริเวณแจ้งศรีภูมินั้นด้วยเหตุผลด้านคติความเชื่อที่สัมพันธ์กับอำนาจการเมืองการปกครองและเศรษฐกิจ จึงส่งผลให้รูปแบบด้านกายภาพของวังที่ประทับกับช่วงวังแตกต่างกันทั้งในด้านรูปแบบประโยชน์ใช้สอยและความหมาย

ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

การสร้างวังที่ประทับของพญามังรายในเขตพระราชฐานเวียงแก้วนั้นสัมพันธ์กับการสร้างอาณาจักรล้านนาดังการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล (2540) กล่าวว่า ประการแรกเพื่อต้องการสร้างเมืองเชียงใหม่ให้มีแบบแผนที่ดี มีตำแหน่งที่ตั้งมีความเหมาะสมกับการเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรจึงเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อรัฐของชาไตยวน ที่พัฒนาการจากรูปแบบรัฐแว่นแคว้นมาสู่รูปแบบอาณาจักร ประการที่สอง เพื่อการสร้างสิทธิธรรมให้เมืองเชียงใหม่ที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่บนพื้นที่ที่ยังไม่เคยเป็นเมืองมาก่อน ย่อมขาดสิทธิธรรมอีกทั้งเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ในอาณาจักรล้านนาความเก่าแก่กว่ามากมาย เช่น นครหริภุญไชย เวียงนคร เชียงแสน ได้มีการตั้งขึ้นแล้วแต่กัน - นครรัฐอยู่ก่อนแล้ว นครเชียงใหม่จึงมีฐานะเป็นเมืองน้องใหม่ที่ต้องสร้างสิทธิธรรมให้เป็นที่ยอมรับในความสำคัญ

ซึ่งบทบาทของช่วงวังที่รับใช้ต่อกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองในสมัยนี้คงสัมพันธ์กับการตระเตรียมความพร้อมด้านอาหารการกินและที่พักพิง ทั้งในด้านเสบียงอาหาร และอาวุธยุทโธปกรณ์ ช่างศึก มีศึกษาของกษัตริย์และบรรดาแม่ทัพขุนนางทั้งหลาย ส่วนบทบาทด้านสังคมสมัยนั้นเป็นสังคมศักดินาที่ถือว่าไพร่เป็นกำลังแรงงานการผลิตที่สำคัญของกษัตริย์และชนชั้นปกครอง จึงทำให้มีระบบการเข้าสังกัดไพร่ต่อเจ้านาย โดยไพร่ชั้นดีจะมีมือจะได้รับการอุปถัมภ์ จากกษัตริย์ให้เข้าไปรับใช้ในราชสำนัก ซึ่งมีหลายสกุลช่างด้วยกันเช่น ช่างตัดเสื้อ ช่างแกะสลัก ช่างวาดรูป ช่างฟ้อน ช่างชัก ช่างคำฯ ซึ่งกิจกรรมบางส่วนเหล่านี้ช่วงวังจะรองรับประโยชน์ใช้สอยด้วย ซึ่งวังมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางศิลปะวัฒนธรรมและความมั่งคั่ง หากเปรียบเทียบกับสมัยพญามังรายและสมัยเจ้าผู้ครองนครกับสมัยปฏิรูปการปกครองร่วมล้านนาเข้าสู่ส่วนกลางจะพบว่า วังในยุคแรกเริ่มมีบทบาทอยู่ในฐานะเป็นสถานที่ที่ราชชากรงานเมือง ปกครองเมืองและแว่นแคว้นอาณาจักรอยู่พร้อมกันเป็นสถานที่ประทับของกษัตริย์และราชวงศ์และเป็นศูนย์รวมของความมั่งคั่งลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นในวังและช่วงวังจะสัมพันธ์กับพื้นที่ช่วงหลวงและพื้นที่เมืองที่ศักดิ์สิทธิ์ส่วนต่างๆ ที่เสริมฐานะและอำนาจของกษัตริย์ส่วนบทบาทวังในสมัยหลังนี้เป็นเพียงสถานที่ประทับของเจ้านายและเชื้อพระวงศ์ของเจ้าผู้ครอง

นครที่หมดสิ้นอำนาจทางการเมืองการปกครองที่อำนาจถูกย้ายไปยังกรุงเทพฯ และข้าราชการที่เข้ามาปกครองเมืองแทน
ประกอบด้วยในยุคนี้อิทธิพลจากตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในหลายด้าน เจ้านายเชื้อพระวงศ์ได้รับอิทธิพลทางความคิดทั้ง
จากส่วนกลางและตะวันตกด้วย จึงพบว่า รูปแบบวังหรือคุ้มต่าง ๆ ในยุคนี้รูปแบบและแนวคิดของตะวันตกเข้ามา
ปะปนกับแนวคิดท้องถิ่นอยู่มาก ช่วงวังเดิมที่รองรับกิจกรรมอีกรูปแบบหนึ่งจึงมีพัฒนาการเข้าสู่เป็นพื้นที่โล่งที่ประกอบ
สถานที่ให้ดูโอเื่องกว้างขวางยิ่งใหญ่อำนวยความสะดวกปติยการมของคุ้มรูปแบบโคโลเนียล ซึ่งบทบาทคุ้มยุคนี้เป็นสถานที่พัก
ผ่อนของกษัตริย์แต่ยังคงเป็นที่รวมความมั่งคั่งอยู่เมื่อเปรียบกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของไพร่เมืองทั่วไปที่ยังอยู่ใน
ฐานะยากจนทำให้มองเงินถึงช่องว่างทางสังคมในยุคศักดินาการเมือง

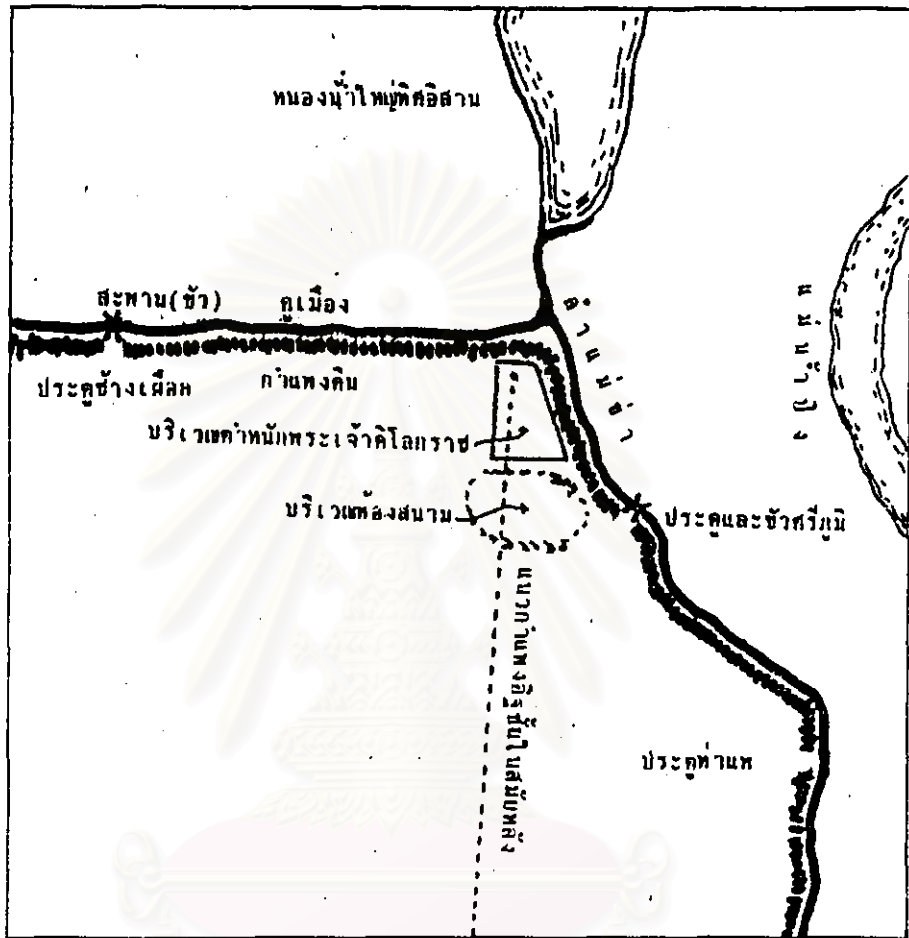
ด้านเศรษฐกิจ

ช่วงวังที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับด้านเศรษฐกิจในสมัยพระเจ้าติโลกราชนั้นจากการศึกษาของพิเศษ เจียจันฉวีพงษ์
(2539) กล่าวถึงการสร้างวังที่ประทับของพระองค์บริเวณแจ้งศรีภูมิที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างตลาดการค้าแห่งใหม่
ของเมือง ตลาดอาจตั้งอยู่ใกล้ที่ประทับเพื่อให้สะดวกต่อการควบคุมดูแล ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้มีการติดต่อเกี่ยวเนื่องไปยัง
ประตูท่าแพที่ซึ่งสินค้าทางเรือจากเขตรอบเมืองจะถูกลำเลียงมาตามลำแม่น้ำและจะขึ้นท่าที่นั่นโดยสัมพันธ์กับเส้นทาง
สัญจรทางน้ำที่เชื่อมโยงไปยังแม่น้ำปิงตรงกับท่าวัดเกตุที่เป็นท่ารับส่งสินค้าทางไกล

โดยกล่าวว่าพระองค์ทรงโปรดให้สร้างสนามขึ้นด้วยนั่นก็คือ สนามรณสินค้ำที่มากโดยทางน้ำทั้งใกล้และไกล
เมืองเชียงใหม่ จะเห็นว่าบทบาทด้านหนึ่งของช่วงวังนอกจากจะเกี่ยวข้องรับใช้กิจกรรมส่วนพระองค์ในด้านการเมืองการ
ปกครองแล้ว ยังมีบทบาททางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย ซึ่งรายได้หลักของกษัตริย์และราชสำนักคือ การค้า ที่มีระบบผูก
ขาดสินค้าบางประเภทเพื่อสร้างความมั่งคั่งแก่ราชสำนักที่มีผลเชื่อมโยงไปถึงการรักษาอำนาจการปกครองของเมืองและ
อาณาจักร

เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงวังในสมัยปฏิรูปการปกครองแล้ว รูปแบบทางการค้าได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างไป
เนื่องมาจากการเข้ามาของคนในบังคับอังกฤษและคนจีนที่เข้ามาค้าขายในเมือง อันเป็นผลมาจากการทำสนธิสัญญาเบงก
ริ่งและอำนาจของเจ้าผู้ครองนครถูกริดรอนจากเดิมที่เคยเป็นผู้ดูแลการจัดเก็บภาษีอากรต่างๆ ซึ่งนำความมั่งคั่งมาสู่ราช
สำนักเปลี่ยนไปเป็นอำนาจจากรัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาควบคุมดูแลแทน ซึ่งภาษีที่เก็บได้ส่วนหนึ่งต้องส่งให้รัฐบาลที่
กรุงเทพฯ ทำให้อำนาจทางเศรษฐกิจของเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายบุตรหลานค่อย ๆ ถูกริดรอนลงไปส่งผลถึงอำนาจ
ทางการเมืองฐานะทางสังคมได้ล่มสลายลงพร้อมกัน

จากการศึกษาของสรวิศ ย์องสกุล (2539) กล่าวว่า ในช่วงเวลานั้นเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายบุตรหลาน
ถูกแทรกแซงจากอำนาจรัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ แล้วยังถูกอิทธิพลของชาติตะวันตกส่งผลให้เจ้านายต้องยกเลิกการ
ค้าแบบผูกขาด ซึ่งแต่เดิมเจ้านายเคยใช้อำนาจทางการเมืองนำไปสู่การแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระบบผูกขาด
ในระบบการค้าเสรีได้เปิดโอกาสให้พ่อค้าต่างชาติในบังคับอังกฤษเข้ามาควบคุมการค้าส่วนใหญ่ได้ เจ้านายในยุคนี้จึงได้

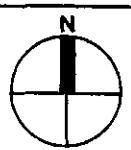

สถาบันวิทยบริการ

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่วง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งและช่วงวังของพระเจ้าติโลกราช

สัญลักษณ์ :

		แผนที่ 4.14
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา : พิเศษ เจียจันทร์พงษ์

สูญเสียความเป็นเจ้าของป่าไม้ที่ถูกโอนไปให้แก่วัฒนธรรมทำให้ขาดรายได้มหาศาลส่งผลถึงความมั่นคงของอำนาจการปกครองโดยพบว่ายังสูญเสียการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่ ทำให้เจ้านายซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเดิมมีฐานะทางการเมืองตกต่ำและมีรายได้ลดลงอย่างมากจนในที่สุดก็ถูกสมทบอำนาจจากส่วนกลางแบบมิดเสร็จในทุกด้านทำให้เห็นบทบาทบาทของช่วงวังในยุคนี้ไม่มีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจของเมือง หากเปรียบเทียบกับช่วงวังในสมัยราชวงศ์มังราย

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ

วังที่ประทับยุคแรกสมัยราชวงศ์มังรายตรงบริเวณเขตพระราชฐานเวียงแก้วนั้นได้รับคติความเชื่อในเรื่องระบบทักษาเมือง จากการศึกษาของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2540) กล่าวว่าเวียงแก้วตั้งอยู่ในตำแหน่งตรงกับบริเวณเมือง (ประตูสวนดอก) อายุเมือง (แจ้งหัวลิน) และคชเมือง (ประตูช้างเผือก) ซึ่งเวียงแก้วจะสัมพันธ์กับพื้นที่ช่วงหลวงของเมืองด้วย

ส่วนพื้นที่ช่วงวังสันนิษฐานว่าจะสัมพันธ์กับลักษณะกิจกรรมและวิถีปฏิบัติ ระเบียบแบบแผนราชประเพณีของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายด้วย ได้แก่ การประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกของกษัตริย์หรือเป็นสถานที่สมโภชต่างๆ ส่วนที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาด้วยอีกทางหนึ่ง ซึ่งแบบแผนการมีวัดประจำเขตพระราชฐานเวียงแก้วคงคล้ายกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในกรุงเทพมหานคร สันนิษฐานว่าชื่อวัดสุทธารามปัจจุบันเป็นที่ตั้งวิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ จะเห็นได้ว่าในอดีตสถาบันกษัตริย์มีอำนาจปกครองสูงสุดของบ้านเมือง จากการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล (2539) กล่าวว่า ลักษณะเด่นของกษัตริย์ล้านนามีลักษณะเรียบง่ายไม่แสดงความยิ่งใหญ่ในฐานะเทวราชาแตกต่างจากกษัตริย์ที่ได้รับอิทธิพลอันดูหมิ่นจากขอมแก่ที่พัฒนาการมาจากความเป็นผู้นำชุมชนขนาดเล็กมาก่อนมีความใกล้ชิดระหว่างผู้นำกับประชาชน ต่อมาสถาบันกษัตริย์มีพัฒนาการค่อยๆ พัฒนาจริตดั้งเดิมผสมผสานแนวคิดของพุทธศาสนาถือเป็นลมุดิการ มุ่งการสร้างและสะสมบุญบารมีอย่างโดดเด่นเป็นแนวคิดธรรมราชาที่เน้นความเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรมตามคติพระพุทธรูป กษัตริย์จะปฏิบัติตนอยู่ในความดีงามในการอุปพระพุทธรูป และส่งเสริม อุบถัมภ์ ทำนุบำรุงพระพุทธรูปให้แพร่หลาย ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของสถาบันกษัตริย์ต่อวัดและพุทธศาสนาด้วย ซึ่งเป็นบารมีและอำนาจทางการเมืองอีกทางหนึ่ง

ส่วนช่วงวังที่มีความสัมพันธ์ในด้านวัฒนธรรมประเพณีนั้น กษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ทรงอยู่ในฐานะผู้นำของเมืองและชาวเมืองช่วงงานเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนาและประเพณีที่เกี่ยวข้องชีวิตของเมือง องค์กษัตริย์ยังมีบทบาทเป็นอย่างสูงในการประกอบพิธีกรรมงานบุญต่างๆ ด้วย พบว่าในอดีตเมืองประเทศราชภายใต้การปกครองของอาณาจักรจะมีประเพณีการถวายเครื่องราชบรรณาการแก่เมืองเชียงใหม่ ขบวนการถวายเครื่องราชบรรณาการคงใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของช่วงวังนี้ประกอบกิจกรรมก่อนเคลื่อนผ่านไปสู่ห้องพระโอง

บทบาทของช่างวังและวังในสมัยหลัง ได้แก่ ตำแหน่งการนิรมยนั้นพบว่า พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับตำหนักมีความใกล้ชิดกันมากพระองค์ทรงวางตนใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ดังเช่นงานเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี ทรงรับสั่งให้บัวไปพระเตรียมตำหนักใส่ดอกไม้ใหญ่ตั้งไว้ตามจุดต่าง ๆ รอบตำหนัก เพื่อรองรับกิจกรรมประเพณีเวลาที่มีพระญาติผู้ใหญ่หรือกลุ่มบุคคลต่าง ๆ เข้าไปถวายพระพรเนื่องในโอกาสวันสงกรานต์ จะทอดพระเนตรการเล่นสาดน้ำระหว่างเข่าที่มักกับคนที่อยู่ในตำหนัก เห็นได้ว่าบทบาทของวังและช่างวังในยุคนี้เริ่มลดบทบาทด้านการเมืองการปกครองลงไปมีบทบาทด้านเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ ซึ่งยังคงเป็นศูนย์กลางของศิลปะวัฒนธรรมอยู่ได้แก่ การที่พระองค์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ด้านศิลปะวัฒนธรรมอยู่ ในด้านศิลปะวิทยาการต่าง ๆ เช่น ด้านการเกษตร ด้านการชลประทาน ด้านการประมง ด้านงานศิลปะหัตถกรรม ด้านโภชนาการ ด้านนาฏศิลป์และการดนตรี เป็นต้น ทำให้เข้าใจบทบาทของวังในสมัยหลังว่าเป็นคล้ายสถานศึกษาแห่งหนึ่งเหมือนกับวัดที่เป็นแหล่งรวมศิลปะวิทยาการต่าง ๆ ด้วย แต่บทบาทวังยุคหลังมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรมประเพณีเหมือนกับบ้านพักอาศัยของชาวเมืองทั่วไป ดังนั้น ช่างวังกับช่างบ้านยุคนี้จะมีบทบาทรองรับกิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีมีคล้ายกัน

ระบบ พื้นที่ช่างวังหรือช่างคุ้มของเมืองเชียงใหม่เป็นหน่วยพื้นที่ที่มีลำดับความสำคัญรองลงมาจากช่างระดับเมือง ไชยติกาษัตริย์ทรงมีบทบาทและอำนาจสูงสุดในการบริหารปกครองบ้านเมือง ทำให้ช่างวังมีความสัมพันธ์กับบทบาทของวังในฐานะเป็นที่ประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์กับเป็นสถานที่ว่าราชการงานเมืองและระบบเศรษฐกิจ พื้นที่ช่างวังจะสัมพันธ์กับช่างหลวงในฐานะเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีที่สำคัญของกษัตริย์เนื่องในโอกาสในงานมงคลสมรสประเพณีและการศึกษาสงเคราะห์ยังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับตลาดกลางเมืองและท่าหน้าบริเวณริมแม่น้ำในเรื่องการค้าพาณิชยกรรมที่กษัตริย์ทรงค้าขายและผูกขาดสินค้าบางประเภท ระบบของช่างวังในยุคสมัยราชวงศ์มังรายมีตำแหน่งพื้นที่อยู่ในเขตพระราชฐานเวียงแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นช่างวังที่เป็นหน่วยพื้นที่ที่มีความสำคัญที่สุด จะมีช่างวังลำดับรองลงมาได้แก่ช่างคุ้มของบรรดาเชื้อพระวงศ์ต่างๆ ที่มีความสำคัญเป็นไปตามบทบาทและอำนาจศักดินาตามยศในการปกครองเมืองในยุคสมัยเจ้าผู้ครองนครที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรุงรัตนโกสินทร์ฯ มีการกำหนดกฎเกณฑ์พระราชทานศักดินาแก่หัวเมืองประเทศราชเป็นลำดับขั้น ซึ่งกำหนดศักดินาเป็นจำนวนที่แน่นอน ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างยศตำแหน่งการปกครองที่มีความสัมพันธ์ในแนวแกนตั้งแต่เจ้าผู้ครองนครลงไปถึง เม้าบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ซึ่งมองเห็นถึงบทบาทช่างคุ้มของแต่ละลำดับขั้นที่มีความสำคัญแตกต่างกันออกไปตามบทบาทหน้าที่ราชการงานเมืองที่มีความสัมพันธ์ไปจนถึงหน่วยย่อยสุดคือระดับหมู่บ้าน ในเรื่องที่ยอมรับกิจกรรมงานเมือง เศรษฐกิจ สังคมและประเพณี วัฒนธรรม อีกทั้งช่างวังยังสัมพันธ์กับวัดและช่างวัดในฐานะที่กษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญที่สุดของเมืองและอาณาจักร ส่วนหน่วยย่อยภายในครอบครัวของกษัตริย์ช่างวังคงสัมพันธ์กับลักษณะกิจกรรมในการดำรงชีวิตของคนในครอบครัวเชื้อพระวงศ์ต่าง ๆ ได้แก่เป็นสภานัดเด็กเล่น เป็นพื้นที่พักผ่อนส่วนพระองค์และเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ต่าง ๆ ที่มีบทบาทใช้สอยลักษณะคล้ายคลึงช่างระดับบ้าน

รูปแบบและองค์ประกอบ ช่วงวังเป็นองค์ประกอบหนึ่งในเขตพระราชฐานเวียงแก้วหรือ คู่มองของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบร่วมกับตัวสถาปัตยกรรมอื่น ได้แก่ หอคำ คุ่ม กลุ่มอาคารโรงเรือนต่าง ๆ เป็นพื้นที่หลักในการเชื่อมต่อของลักษณะพฤติกรรมการใช้สอยระหว่างเส้นทางสัญจรกับเขตพื้นที่วัง รูปแบบของช่วงวังจากการศึกษาพบว่ามียู่ 2 ลักษณะ คือ

ก. ลักษณะช่วงวังเป็นสนามโล่งกว้าง ช่วงวังรูปแบบนี้ที่พบหลักฐานคือช่วงวังของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) ที่บริเวณแหล่งศรีภูมิ มีลักษณะการใช้สอยหลักคือเป็นสนามพักผ่อนที่พระองค์ทรงดำกายเอง โดยจะมีความเชื่อมโยงกับทิวเขิมน่านน้ำโขง เป็นพื้นที่รองรับสินค้าของป่าต่างๆ จากตัวเมืองเชียงใหม่ เพื่อเตรียมขนลงเรือสินค้าไปยังอาณาจักรทางตอนใต้ขณะเดียวกันก็มีการแลกเปลี่ยนสินค้าจากอาณาจักรแดนไกลที่มีทางเรือแล้วชักลากมาสู่บริเวณช่วงวัง ซึ่งช่วงวังตั้งอยู่ทางใต้ของคู่มองพระเจ้าติโลกราช

ข. ลักษณะช่วงวังเป็นสนามพักผ่อนและอนุสาวรีย์ช่วงวังรูปแบบนี้ที่พบหลักฐานชัดเจนได้แก่ช่วงวังในยุคสมัยที่ร่วมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหัวเมืองประเทศราชที่ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมและการวางผังจากชาติตะวันตก พบว่าช่วงวังจะเป็นพื้นที่ส่วนหน้าของตัวคู่มองหรือโอบล้อมโดยรอบ มีลักษณะเป็นสนามหญ้ากว้างมีต้นไม้ใหญ่ไม้ผล ไม้พุ่มปลูกโดยรอบชายขอบช่วง มีสวนหย่อมปลูกไม้ดอกไม้ประดับต่างๆ บางคู่มองมีสระน้ำและน้ำพุในพื้นที่ช่วงด้วย ช่วงวังแบบนี้พบพบเป็นส่วนประกอบทางภูมิทัศน์เสริมตัวคู่มองในอาณาบริเวณของเขตคู่มอง มีความรื่นเริงสวยงาม เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ ของผู้เป็นเจ้าของ ในข่วงเมืองพระราชพิธีหรืองานเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ก็จะใช้พื้นที่ส่วนสนามหญ้าจัดงานรองรับกิจกรรมที่เกิดขึ้น ส่วนรูปแบบและองค์ประกอบของช่วงคู่มองในเขตพระราชฐานเวียงแก้วของพญามังรายจุดเริ่มแรกสร้างเมืองนั้นยังไม่มียุทธศาสตร์อ้างอิงลักษณะทางกายภาพได้ชัดเจน เพราะผ่านช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลงการใช้งานจากเหตุการณ์ต่าง ๆ หลายสมัย

สรุปบทบาทช่วงวัง

ช่วงวังที่พบในเวียงเชียงใหม่สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ช่วงวังชั้นนอกกับช่วงวังชั้นใน ทั้งสองลักษณะนี้มีความสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งของพระราชวัง ดังการศึกษาเวียงเชียงใหม่ยุคเริ่มแรกสมัยพญามังรายพระองค์ได้วางแผนผังตัวเวียงตาม "ระบบทักษาเมือง" โดยกำหนดตำแหน่งที่ตั้งของเวียงแก้วอันเป็นที่ประทับของพระองค์ ในตำแหน่งที่เป็นบริวารเมือง (ประตูสวนดอก) ภูเขาเมือง (แจ้งหัวสัน) เคาเมือง (ประตูช้างเผือก) ซึ่งพื้นที่ใกล้กับจุดศูนย์กลางเวียงขึ้นไปถึงพื้นที่ด้านทิศเหนือของเมือง มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างเมืองส่วนอื่นๆ ที่สำคัญที่ได้รับอิทธิพลจากจิตกรรมเชิงทางด้านไสยศาสตร์และพุทธศาสนากับโลกทัศน์ของชนพื้นถิ่น

ช่วงวังชั้นนอก หมายถึง นอกขอบเขตพระราชฐานที่มีกำแพงล้อมรอบ ช่วงวังชั้นนอกของเวียงแก้วเป็นพื้นที่โล่งกว้างอันเป็นพื้นที่เดียวกันกับ "ช่วงหลวม" ดังนั้น บทบาทหน้าที่ในการรองรับต่อประโยชน์ใช้สอยเหมือนกับช่วงหลวม ซึ่งที่นี้จะพูดถึงกรณีที่เกี่ยวข้องกับสถาบันราชศรัทธาโดยเฉพาะ คือช่วงวังชั้นนอกจะเป็นพื้นที่ส่วนหน้าเขตพระราชฐานอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเวียงแก้ว (การก่อเกิดดูรายละเอียดของช่วงหลวม)

ช่วงวังชั้นใน หมายถึง พื้นที่โล่งที่อยู่ในเขตพระราชฐานภายในกำแพงวังเป็นพื้นที่โล่งส่วนเชื่อมต่อไปยังกลุ่มอาคารต่างๆ โดยอาคารเหล่านี้จะปิดล้อมช่วงวัง อันได้แก่ พระราชวัง หอค่า ราชมณเฑียร หอนอน ราชวัง คู่ม็อย โรงค้ำ (ห้องพระโรงที่เสด็จวราชมการ) เพล้ม (พระคลังมหาสมบัติ) มุ้งฉาง โรงช้าง โรงม้า พื้นที่ช่วงชั้นนี้จะรองรับกิจกรรมของกษัตริย์และราชวงศ์กับบรรดาศักดิ์ผู้ใหญ่ใกล้ชิด

ทั้งนี้ในวังเวียงเชียงใหม่หลังยุคราชวงศ์มังรายเข้าสู่ยุคพญาแก้ว เวียงแก้วยังมีบทบาทเป็นที่ประทับของกษัตริย์อยู่ ภายหลังสิ้นรัชสมัยของพระองค์ หอค่าและคู่ม็อยต่างๆ ของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ได้ขยายออกมาตั้งอยู่ในตำแหน่งช่วงหลวงเดิม สันนิษฐานว่าอาจมาจากสาเหตุที่ในอดีตมักมีภัยและธรรมชาติปฏิบัติของกษัตริย์องค์ใหม่จะไม่ประทับอยู่ในหอค่า หรือคู่ม็อยของกษัตริย์องค์ก่อนที่สิ้นพระชนม์ไป เห็นได้จากกรือหอค่าหรือคู่ม็อยหลวงนำไปสร้างวัดเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของหอค่าเดิม ส่วนที่มีการตั้งคู่ม็อยหลวงและคู่ม็อยต่างๆ บนพื้นที่ช่วงหลวงในสมัยหลังอาจเนื่องมาจากความหนาแน่นของจำนวนประชากรเมืองเพิ่มขึ้น และการได้รับอิทธิพลทางการเมือง การปกครองจากกรุงรัตนโกสินทร์ จากรูปแบบการแบ่งอำนาจแบบวังหน้า วังหลังและค้ำสนามหลวง ทำให้ช่วงวังชั้นนอกเปลี่ยนพื้นที่ไปตามหอค่าหรือคู่ม็อยหลวงแต่ใหม่ไม่มีพื้นที่ทับซ้อนทับพื้นที่ช่วงหลวงเดิม หรือในกรณีหอค่าหรือคู่ม็อยหลวงเข้ามาสร้างทับซ้อนในพื้นที่ช่วงหลวงเดิมของราชวงศ์มังรายนั้นถือว่า ช่วงหลวงเดิมถูกทำลายลงทำให้เหลือพื้นที่โล่งลดน้อยลง แต่ทั้งนี้ยังมีอีกหลายปัจจัยที่ส่งผลให้มีการรื้อย้ายคู่ม็อยหลวงออกจากเขตพระราชฐานเวียงแก้ว ในส่วนนี้เกี่ยวกับอิทธิพลทางพุทธศาสนา และคติความเชื่อดั้งเดิมนั้นพบว่า ในสมัยของพระเจ้าติโลกราชแห่งราชวงศ์มังรายถูกกลอุบายของกรุงศรีอยุธยาจนทำลายศรีเมืองที่อยู่มุขทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง ซึ่งเป็นไม้โคกนามเมืองเป็นสัญลักษณ์ของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คำแนะนำของพระสงฆ์รูปนี้ให้สร้างพระตำหนักที่ประทับตรงตำแหน่งซึ่งเป็นศรีเมืองซึ่งอยู่นอกบริเวณกำแพงเมืองรูปสี่เหลี่ยมหรือกำแพงเมืองชั้นใน เมื่อเวลาเจ้าออกพระตำหนักก็จะได้สัมผัสกับกำแพงเมืองชั้นในจึงได้ลักษณะเยี่ยงพญาราชสีห์บริเวณตำหนักที่ประทับของพระเจ้าติโลกราชนั้นจะอยู่ประมาณบริเวณวัดชัยศรีภูมิในปัจจุบันและกล่าวถึงให้การขุดหรือถมทำลายกำแพงและคูเมืองชั้นใน พร้อมกับขุดรากถอนโคนไม้โคกใหญ่ปรับที่ให้ราบเสมอกันแล้วจึงสร้างพระตำหนักกับอาคารอำนวยความสะดวกต่างๆ ด้านหน้าของบริเวณพระตำหนักทำเป็นห้องสนามไปจนถึงกำแพงดินชั้นนอกแล้วขุดช่องที่กำแพงดินด้านนั้นให้เป็นช่องประตู ชื่อว่าประตูศรีภูมิ (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2540: 85) จะเห็นได้ชัดเลยว่าห้องสนามหรือช่วงวังชั้นนอกเป็นองค์ประกอบสำคัญส่วนหนึ่งของพระตำหนักของพระเจ้าติโลกราช ทั้งยังมองลึกลงไปถึงโลกทัศน์ของผู้คนในยุคหนึ่งที่มีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์เป็นอย่างมาก ทั้งอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรอยุธยา ซึ่งตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จากการศึกษาของสรวิชาติ ย่องสกุล (2539: 142) กล่าวถึงพระองค์ว่า นอกจากทรงใช้กำลังทางทหารในการต่อสู้กับเมืองเวียงจันทน์แล้ว ยังทรงใช้พุทธศาสนาและไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือ ทำให้เห็นถึงอิทธิพลทางพุทธศาสนาและไสยศาสตร์เข้ามามีบทบาทต่อสถาบันกษัตริย์และกลุ่มการเมืองทั่วไปที่สัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆ ในมรดกทางวัฒนธรรมประจักษ์กันไปแทบทุกเรื่อง จะเห็นว่าคติความเชื่อดั้งเดิมกับคติพุทธศาสนายุคแรกในสมัยพญาแก้วกับยุคพระเจ้าติโลกราชมีความแตกต่างกัน นั่นคือ ยุคเริ่มแรกของเวียงเชียงใหม่ได้รับอิทธิพลจากพุทธ

ศาสนิกนิกายหินยานแบบหิมาลัย และพุทธศาสนาจากหงสาวดีและอังวะ ผสมกับคติความเชื่อดั้งเดิมทำให้รูปแบบ และตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างสำคัญส่วนต่างๆ เป็นอีกรูปแบบหนึ่ง ส่วนในสมัยหลังตั้งแต่พุกเกียมาเป็นต้นมาได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนิกนิกายลัทธิมหายานจากสุโขทัย และในสมัยพระเจ้าติโลกราชได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาเถรวาทใหม่ นิกายสีลจากเมืองลำพูน ทำให้เห็นพัฒนาการของพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อเมืองเชียงใหม่ ทั้งในส่วนที่เป็นทั้งรูปธรรม และนามธรรมดังส่งผลต่อความสัมพันธ์กับตัววังหรือพระตำหนักกับช่วงวังตามมก

บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

กษัตริย์และกลุ่มราชวงศ์

ใช้เป็นที่ประทับพักผ่อนเป็นการส่วนพระองค์และรองรับต่อพระราชพิธีสำคัญต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับราชสำนัก เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก งานพิธีเฉลิมฉลองในเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและคติความเชื่อ ดั้งเดิม ทั้งกิจกรรมที่เป็นการส่วนพระองค์จะจัดในเขตพระราชฐานพื้นที่ทรงรับคือ ช่วงวังชั้นในซึ่งจะมีความสัมพันธ์กันเชิงพื้นที่กับอาคารส่วนอื่นๆ ที่อยู่ในเขตพระราชฐานด้วย ส่วนงานพระราชพิธีสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน กษัตริย์และการเมือง การปกครอง ความมั่นคงของราชอาณาจักรจะจัดที่บริเวณพื้นที่ช่วงวังชั้นนอก หน้าพระราชวัง หรือพระตำหนัก ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางกว่าช่วงวังชั้นใน ใช้รองรับงานราชพิธีที่มีผู้คนมาร่วมกันเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ช่วง วังชั้นนอกยังเป็นพื้นที่พักผ่อนต่างๆ ของกษัตริย์ และอาจเป็นที่ตั้งของตลาดเป็นบางช่วงเวลา ทั้งนี้เพราะสะดวกแก่การ ควบคุมดูแลนั่นเอง

กลุ่มข้าทาสบริวารผู้รับใช้ใกล้ชิด

เป็นที่ทราบกันดีว่าพระตำหนักหรือคฤหาสน์ในอดีตเป็นแหล่งศูนย์กลางทางศิลปะวัฒนธรรมชั้นสูงที่มีบทบาทคล้ายกับวัด เพียงแต่ว่าจะมีบทบาทเกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมที่ตอบสนองรับใช้ต่อกษัตริย์และชนชั้นสูง ส่วนวัดมีบทบาทเกี่ยวกับศิลปะวัฒนธรรมวิทยการจะตอบสนองต่อคนทั้งสังคมคนไปทุกคนขึ้น การให้ความรู้ทางพุทธศาสนาและ ความรู้ทางโลกที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์

ทั้งนี้กลุ่มข้าทาสบริวารผู้รับใช้ใกล้ชิดจะเป็นผู้ที่มีทักษะและความเชี่ยวชาญในงานด้านต่างๆ ที่รับใช้ต่อราชสำนัก เช่น งานด้านโภชนาการ ศิลปะหัตถกรรม ฯลฯ โดยช่วงวังชั้นในจะรองรับกิจกรรมของราชสำนักทั้งส่วนในฐานะ เกิดกิจกรรมบนช่วงวังชั้นในโดยเฉพาะกับรองรับกิจกรรมร่วมกับพื้นที่อาคารสำคัญในเขตพระราชฐานที่กลุ่มอาคารมีความเชื่อมโยงต่อพื้นที่โล่งส่วนที่เป็นช่วงวัง

ทั้งนี้จะเห็นว่าการก่อเกิดวังและช่วงวังเป็นผลโดยตรงมาจากคติความเชื่อดั้งเดิมกับอิทธิพลทางพุทธศาสนากับไสยศาสตร์เป็นตัวกำหนดรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งที่สัมพันธ์กับโครงสร้างเมืองส่วนอื่นๆ ด้วย ซึ่งรองรับต่อกิจกรรมของสถาบันกษัตริย์ทำให้สามารถสรุปว่าช่วงวังชั้นนอกเป็นลักษณะพื้นที่กึ่งสาธารณะประโยชน์ (semi public) ส่วนพื้นที่ช่วงวังชั้นในมีลักษณะเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private) สำหรับเฉพาะกลุ่มบุคคล

4.5 ช่วงวัด

วัดในเมืองเชียงใหม่ยุคแรกเป็นผลจากการได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากทมิฬุไชย และจากหงสาวดี ผลผลิตกับความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องเกี่ยวกับผีของแผ่นดิน ซึ่งปรากฏหลักฐานว่าวัดแห่งแรกของเมืองคือวัดเชียงใหม่ เป็นผลมาจากการที่พญามังรายสร้างเป็นเวียงที่ประทับชั่วคราวในการดำเนินการสร้างเมือง และเมื่อสร้างเวียงแก้วเสร็จแล้ว จึงได้เปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยเป็นวัด ในดินแดนในเขตล้านนาและใกล้เคียงทางตอนบนได้รับอิทธิพลจากระบบความเชื่อของสังคมเกษตรดั้งเดิม ที่ถือผีบรรพบุรุษ พืชพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาจึงได้เกิดการผสมกลมกลืนกันในทางปฏิบัติของผู้คนในสังคม ที่ถ่ายทอดออกมาสู่องค์ประกอบของพื้นที่ปฏิกรสร้างเมืองเชียงใหม่และผังบริเวณของวัด

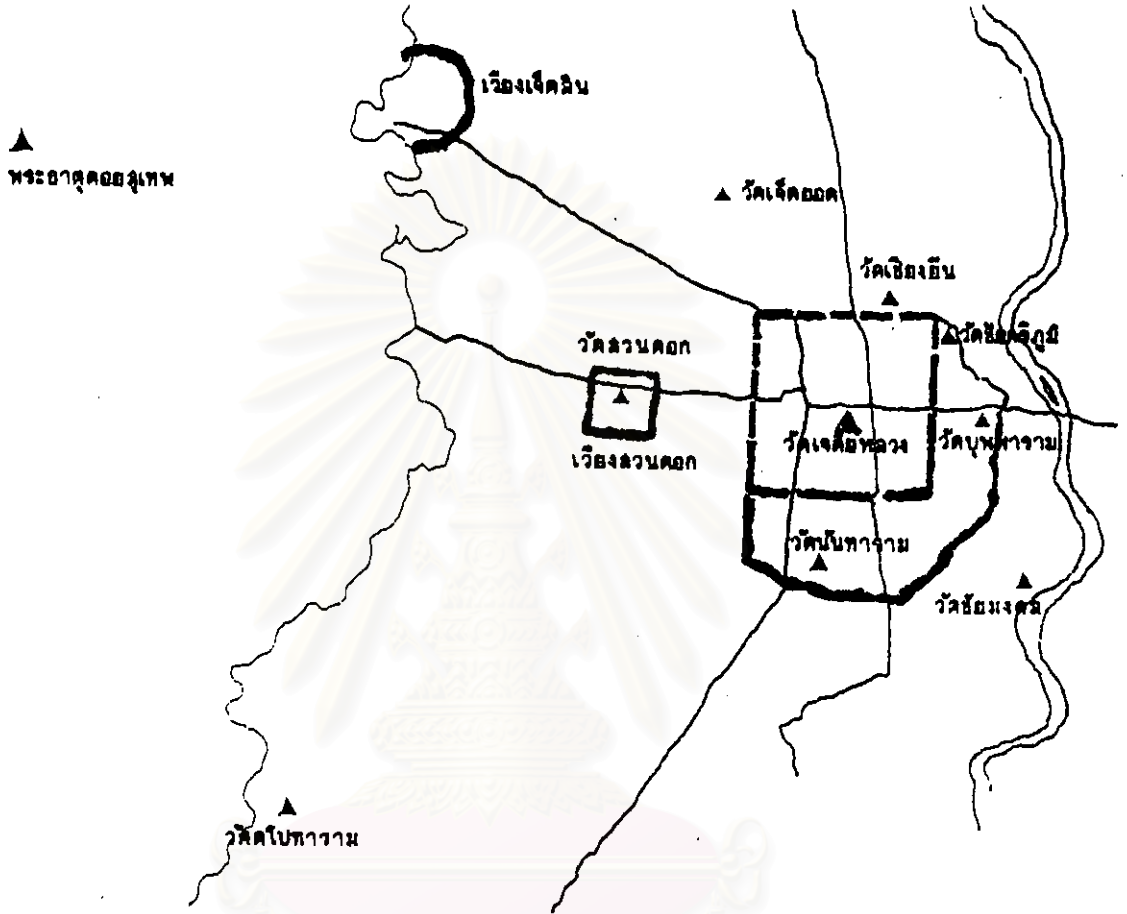
การเข้ามาของพุทธศาสนิกนิกายต่างๆ สู่ดินแดนล้านนาทำให้เกิดการตื่นตัวทางความคิด สติปัญญาและวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา ในยุคทองของล้านนา ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นผลสะท้อนถึงความรุ่งเรืองด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของเมืองในยุคนั้น มีการสร้างวัดขึ้นเป็นจำนวนมากทั้งจากกษัตริย์ ชั้นขุนปกครอง ทบตติและกลุ่มไพร่ต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงในพุทธศาสนาที่ฝังรากลึกเข้าไปในจิตใจและวิถีปฏิบัติจนอาจกล่าวได้ว่า ความหลากหลายของนิกายและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่อยู่กันอย่างสงบสุขหล่อหลอมจนกลายเป็นสังคมเมือง ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเฉพาะของตนเอง

แบ่งลักษณะของวัดที่สัมพันธ์กับลักษณะกายภาพเมือง

- วัดที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับคติความเชื่อเรื่องระบบจักรวาล โดยเมืองเชียงใหม่ในฐานะศูนย์กลางอำนาจในอาณาจักรได้ สร้างเมืองตามคติจักรวาลโดยเปรียบประดุจศูนย์กลางจักรวาลจึงมีความสำคัญที่สุด โดยมีเมืองบริวารอยู่รายรอบ ซึ่งเมืองเชียงใหม่ได้สร้างจำลองตามคติความเชื่อเรื่องระบบจักรวาล โดยมีพระเจ้าดิลกมุนี "บาทหลวงมุนี" ศูนย์กลางจักรวาลเป็นศูนย์กลางจิตใจอันสูงส่งและรายล้อมด้วยวัดบริวาร เปรียบประดุจดวงดาวน้อยใหญ่ 8 วัด ตามทศกษेत्रเมือง คือ วัดเชียงใหม่ วัดชัยศรีภูมิ วัดบุพพาราม วัดชัยมงคล วัดนันทาราม วัดโตโปกรม วัดสวนดอกและวัดเจ็ดยอด ด้วยคติความเชื่อดังกล่าว จึงมีสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ประจำเมือง ตั้งอยู่บริเวณกลางเวียง อันเป็นศูนย์กลางจักรวาล ได้แก่ เสาอินทขิล ต้นไม้ยาง กุมภัณฑ์ หอค้ำ (พระธาตุมุท) และวัดสำคัญ ทั้งนี้เพื่อสร้างสิทธิธรรมให้เมืองเชียงใหม่มีฐานะสูงเด่นเหนือเมืองบริวาร (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2539: 119)

- วัดที่สร้างแบ่งตามชนชั้นและศักดินา

กษัตริย์ ในอดีตกษัตริย์ถือว่าเป็นเจ้าของอาณาจักรโดยกษัตริย์จะสร้างวัดสำคัญประจำรัชกาลขึ้นอย่างน้อย 1 วัด ผลสืบเนื่องมาจากความเชื่อทางพุทธศาสนาและสร้างสิทธิธรรมในการปกครองอาณาจักร โดยกษัตริย์จะสร้างวัดและซ่อมแซมบูรณะวัดทั้งภายในและภายนอกอาณาบริเวณเมือง และภายในอาณาจักรล้านนา โดยกษัตริย์จะสร้างวัดและยกที่ดินให้เป็นที่ตั้งวัด (ที่ธรณีสงฆ์) และให้ "ข้าหลวงวัด" คือที่ดินที่กษัตริย์ถวายให้วัดเพื่อให้เป็นผลประโยชน์จากที่ดินแปลงนั้นได้ โดยมีการถวายแรงงานเพื่อไว้ใช้ทำประโยชน์บนที่ดินถ้ำปลา ไว้ปรานีปฏิบัติพระ ซ่อมแซมดูแลวัด เป็นต้น

สถาบันวิทยบริการ

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่าง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งวัดที่สร้างขึ้นเพื่อรองรับความเชื่อเรื่องระบบจักรวาล
 สัญลักษณ์ :

แผนผังที่
4.15

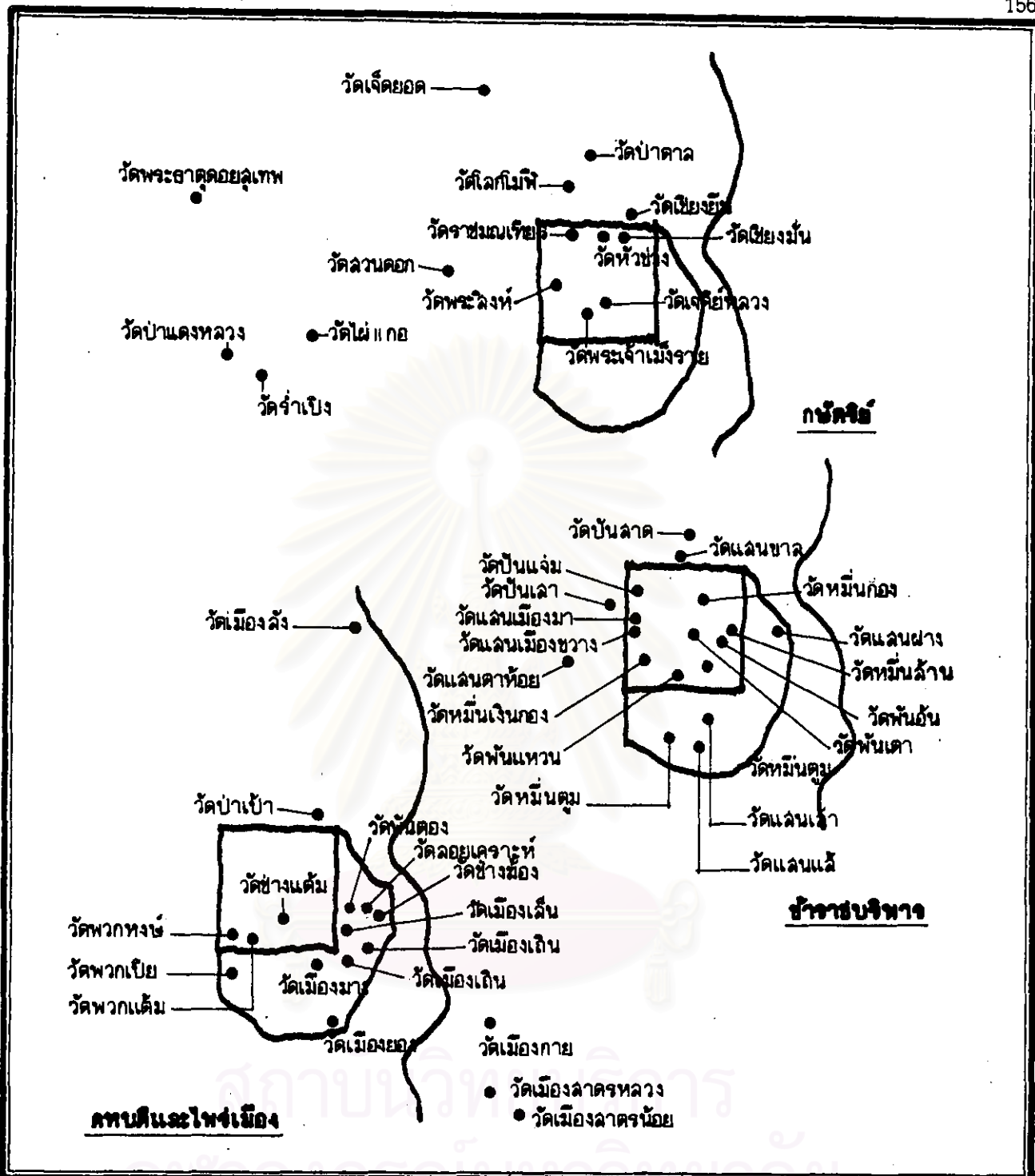
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา :

ภาพที่ 4.13 แสดงตำแหน่งวัดที่สัมพันธ์กับระบบศึกษาเมือง

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ชวง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ตำแหน่งที่ตั้งวัดที่สัมพันธ์กับชนชั้นทางสังคม

สัญลักษณ์ :

		แผนผังที่ 4.16
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง ภาควิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ที่มา : ปรับปรุงจาก อิลรา กันแดง

เช่น วัดเข็มนั่น วัดสี่เหลี่ยมพระ (วัดพระสิงห์) วัดเจดีย์หลวง วัดหัวข่วง (แสนเมืองมหาหลวง), วัดสวนดอก, วัดศรีชุมเมือง วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) วัดตโปทาราม เป็นต้น

ชนชั้นปกครอง ได้แก่ ชุมนองข้าราชการบริหารจะสร้างวัดที่เป็นศูนย์กลางชุมชนของตนที่พักอาศัย หรือตาม อำนาจ บารมี ที่เกิดจากความเชื่อเรื่องบุญที่ส่งผลต่อจิตใจและเป็นประเพณีนิยม โดยอ้างอิงจากชื่อของวัดที่ตั้งตามชื่อ ยศ ได้แก่ แสน เช่น วัดแสนตอห้อย วัดแสนเมืองขวาง เป็นต้น เช่น วัดหมื่นจุม วัดหมื่นทอง พัน เช่น วัดพันอัน วัดพัน เกวียน วัดพันแฉก

ชนชั้นและไพร่เมือง ได้แก่ คนมีทรัพย์สินและกลุ่มไพร่เมืองที่เป็นช่างเครื่อง ช่างเมืองงานปราชญ์ที่ใช้ในคุ้ม เช่น กลุ่มช่างทอง ช่างคำ ช่างซัก ช่างสาน พวกแตรม พวกฆ้อง จะสร้างวัดตามขอบเขตพื้นที่อาศัยในละแวกชุมชนของตน เช่น วัดพวกแตรม วัดพวกฆ้อง วัดพวกเบ็ญ วัดช่างสาน วัดช่างซัก

- วัดที่บ่งบอกถึงกลุ่มชาติพันธุ์หรือถิ่นฐานเดิมครั้งอพยพและภาคท้องถิ่น โดยอยู่พื้นที่รายรอบเมือง เชียงใหม่ เช่น ด่านกาศิได้ ได้แก่ วัดเชียงทอง วัดเชียงรุ่ง วัดเมืองเงิน วัดเมืองเงิน วัดเมืองยอง วัดพุทธาม วัดพวงเจ็ด วัดม่าน วัดม่านทุ่งช้างคสาน วัดเมืองสาบ วัดนันทาราม วัดสุพรรณ เป็นต้น ด่านตะวันออก เช่น วัดพุทธาราม (วัดเม็ง) วัดมหากัน วัดร้อยข้อ (ลอยเคราะห์) วัดแสนฝาง เป็นต้น โดยสร้างวัดไว้ในศูนย์กลางชุมชนหรือในละแวกชุมชนมากกว่าที่อื่นวัด โดยกลุ่มชนเหล่านี้ส่วนหนึ่งอพยพมาในสมัยพญางั้วราย และอีกส่วนหนึ่งเป็นกำลังคนที่ถูกรวบรวมมา ยุค เก็บผักใส่หีเก็บผักใส่เมือง ในสมัยพระเจ้ากาวิละ

- วัดที่อ้างอิงตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น

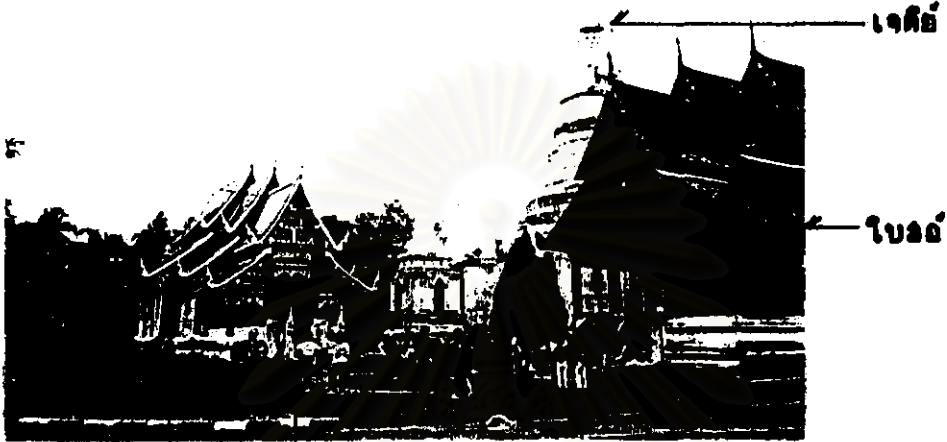
- วัดสะดือเมือง เป็นวัดที่บอกถึงตำแหน่งกึ่งกลางเมือง
- วัดหัวข่วง บอกถึงตำแหน่งส่วนหัวของพื้นที่สถานกว้างของข่วงเมือง
- วัดหัวฝาย บอกถึงตำแหน่งที่ตั้งของจุดเริ่มต้นฝายน้ำ เพื่อการชลประทานในพื้นที่เกษตรกรรมด่านกาศิได้เมือง

- วัดที่มีตำแหน่งที่ตั้งที่สัมพันธ์กับลักษณะทางภูมิศาสตร์ ได้แก่ วัดที่ตั้งอยู่ริมทางหลวง และวัดที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ วัดที่ตั้งอยู่บริเวณสี่ราบริมคันทองหง่า วัดที่ตั้งอยู่บริเวณป่าเขาที่มีลักษณะพันธุ์ไม้เฉพาะถิ่น (อิสรา กันแดง: 2535)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

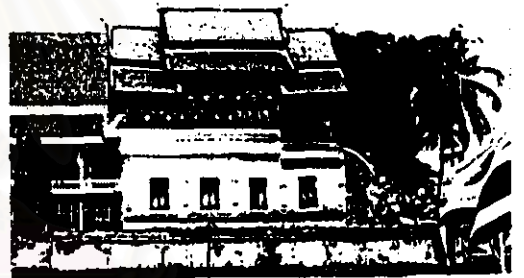
ข่วงวัด และข่วงแก้ว พบว่าวัดในเมืองเชียงใหม่และล้านนาได้รับคติแบบแผนทางพุทธศาสนาที่คล้ายคลึงกัน โดยลักษณะทางกายภาพของวัดไม่แบ่งแยกเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส โดยทั่วไปวัดให้ความสำคัญกับแนวแกนหลักของวัด ที่เน้นแนวแกนตะวันออก ตะวันตกจากห้องประตูทางเข้าวัด มาถึงวิหารและองค์เจดีย์ส่วนใหญ่อยู่แนวแกนเดียวกัน ซึ่งถือว่าเป็นเส้นแกนสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นศิริมงคลและความอุดมสมบูรณ์ แต่จะวัดจะวางผังสิ่งก่อสร้างอื่นอันเป็นองค์ประกอบต่างๆ ของวัดแต่ละแห่ง ไม่มีรูปแบบตายตัว แต่จะเหมือนกันเกือบทุกวัดในอดีตคือ ข่วง

องค์ประกอบสถาปัตยกรรม ในผังบริเวณเขตพุทธาวาส

ช่วงแก้ว
วิหารรายคำ

รูปแบบกรณีศึกษาวัดพระสิงห์

ช่วงแก้ว

หอไตร

แสดงช่วงแก้ว ของรับงานประเพณีสงกรานต์
มีการก่อกองทรายโดยคนในชุมชนทุกเพศทุกวัย
จะชกกันชนทรายเข้าวัด ใบงานพิธีทำบุญมี
การนำตุ๊กตากระดาษอุบลมาชก มีสีในถ้วยงาม
ผูกกับก้านเต่าช้างมาปักไว้ พอเสร็จงานพิธี
ทรายจะถูกนำไปใช้ใบกัจจองขององค์คือ นับว่าเป็น
กุโหลบายที่ลึกซึ้งทางพุทธศาสนา

ที่มาภาพ: นิตยสารฉลาดคิด

แก้ว" ที่มีลักษณะเป็นสานทราย ที่ได้รับศรัทธาเชื่อถือจากแนวคิดทางพุทธศาสนา มีพื้นที่โอบล้อมเขาสัตตปริมาตรและเขพระลุมภูอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล โดยช่วงแก้ว จะเป็นพื้นที่อุปมาประสงคิ์ใช้ประกอบกิจกรรมของพระสงฆ์ในศาสนาพุทธและสำหรับศรัทธาผู้ศรัทธาให้พื้นที่ได้มาทำพิธีกรรมทางความเชื่อและศรัทธาร่วมกัน โดยมีกิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อสองประเภท คือ ประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตและประเพณีทางศาสนาและความศรัทธา เช่น ประเพณีบวชลูกแก้ว ซึ่งในอดีตทนายวัยเด็กหรือวัยหนุ่มจะบวชเรียนเพราะเชื่อว่าได้อานิสงค์ ผลบุญอันยิ่งใหญ่ ซึ่งส่วนหนึ่งของพิธีกรรมจะใช้พื้นที่ของช่วงแก้วหรือเมื่อถึงวันสงกรานต์ ซึ่งถือว่าเป็นวันขึ้นปีใหม่ทางจันทรคติจะมีการอัญเชิญพระพุทธรูปออกจากวิหารมาไว้กลางช่วงแก้ว เพื่อให้ประชาชนสรงน้ำ และมีประเพณีมีการทนายเข้าวัด โดยมีกองทรายที่ศรัทธาผู้ศรัทธาคนยกกองเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา มีตุ๊กตากระดกที่ผลิตแตกต่างกันอย่างสวยงามมีขนาดปรับระดับไว้นับเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งเมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้วทนายเหล่านี้ยังเป็นประโยชน์แก่พื้นที่บริเวณวัด และสำหรับกิจของสงฆ์ โดยช่วงแก้วตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยแก่ชุมชนในเทศกาลสำคัญอื่น ๆ ได้แก่ งานบุญพระธาตุ งานบวชลูกแก้ว งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานบุญถวายข้าวเปลือกแก้ว เป็นต้น และสำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น ในเทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา หรือการประกอบพิธีเวียนเทียนเนื่องวันสำคัญทางในพุทธศาสนา และงานบุญสมโภชปลุกสร้างในวัดที่เรียกว่า "บอยหลอม" หรืองานอัปมงคล เมื่อพระภิกษุสงฆ์ที่มรณะภาพลงจะประกอบพิธีกรรมบนช่วงแก้วนี้ ซึ่งเรียกว่า "บอยลื้อ" เป็นต้น โดยช่วงแก้วจะรองรับกิจกรรมพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม ประเพณีตลอดทั้งปีเหมือนกับวัดของทุกชาติพันธุ์ในล้านนาอันเป็นความผูกพันอย่างลึกซึ้งระหว่างบ้านกับวัด คนกับพุทธศาสนา

- องค์ประกอบภูมิทัศน์ของช่วงแก้ว

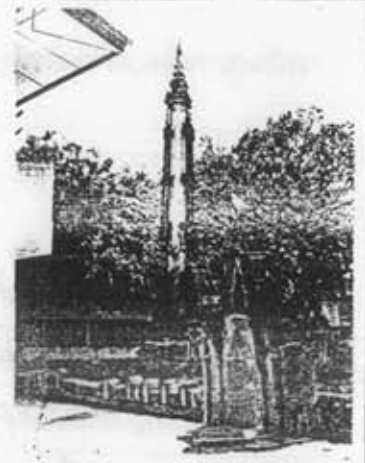
นอกจากองค์พระธาตุเจดีย์กับวิหารที่เป็นองค์ประกอบหลักของช่วงแก้วแล้ว ยังพบว่าวัดเกือบทุกแห่งในเมืองเชียงใหม่และล้านนา จะพบทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมได้แก่ โขงเข้าวัด ประติมากรรมสิงห์ หรือ กุมภัณฑ์ หออุทิศต์ เสาหินหักท้าวสี่ หอเลี้ยววัด บ่อน้ำและตอม่อบ่อน้ำสำหรับภิกษุ สงฆ์ ศาลาราย กำแพงวัด บงวัด พบหอไตรและมีหีบถ้ำข่อยแตกต่างกันของวัดแต่ละชนชาติได้แก่ เสาหงษ์วัดมอญ เสาหงษ์ตุงกระด้าง วัดของไตใหญ่ ส่วนเลี้ยววัดที่มีภายในได้ต้นโพธิ์หรือต้นไม้ใหญ่ภายในวัดนั้น มีที่ศรัทธาเชื่อถือเรื่องผี ที่ว่าวัดแห่งใดที่เจ้าอาวาสมรณะภาพภายในวัดเมื่อประกอบงานบอยลื้อเสร็จสิ้นลง จะทำหอเลี้ยววัดให้ดวงวิญญาณของเจ้าอาวาสที่มรณะภาพลงได้อาศัยและปากบักข้าวลงภายในบริเวณวัดต่อไป ส่วนองค์ประกอบด้านสภาพพื้นที่ไม่ก็ยังมีปลูกโดยรอบช่วงแก้ว และบริเวณวัดได้แก่ ต้นโพธิ์ ที่ชาวบ้านเรียกไม้ครึ้มทากโพธิ์ ต้นตาล ต้นลาน ต้นมะพร้าว ต้นขนุน โดยมีความเชื่อว่าเป็นไม้ที่จะมือกุลทูลเกล้าพระพุทธรูปให้คงอยู่ต่อไป และเพื่อให้อมถึงความเป็นสิริมงคลแก่ผู้ครอบครอง ไม้ผลต่างๆ ที่ปลูกดอ้วยชาวบ้านผ่านมาถวายวัดได้แก่ ลำไย มะม่วง ละมุด ฯ ไม้ธมและไม้หอมที่มีประโยชน์ในด้านเป็นยาสมุนไพร ได้แก่ ต้นเคียน บูบูนาค พิกุล จำปาลาว กล้ายต่างๆ โทสน์พื้นเมือง และยังมีพิธีกรรมนำไม้ค้ำไปปักยันกิ่งของต้นโพธิ์ ที่เรียกว่า "ไม้ค้ำ" เป็นพ่อนไม้ที่ที่มีความยาวพอสมควรตรงปลายมีง่ามไม้คล้ายตัววาย มีการแกะสลักลวดลายและประดับตกแต่งแตกต่างกันไป ลวดลายพื้นไม้ มีพิธีกรรมนำไม้ค้ำไปถวายมาจากศรัทธาผู้ศรัทธา เป็นการค้ำชูพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไป

หอกลองวัดหัวซวง

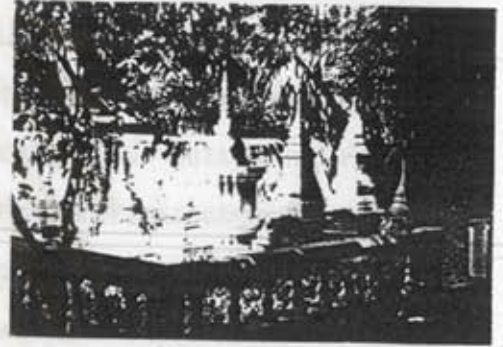
แท่นบูชาพระธาตุเจดีย์
วัดช้างม้อง

เสาตุงกระด้างวัดป่าเป้า

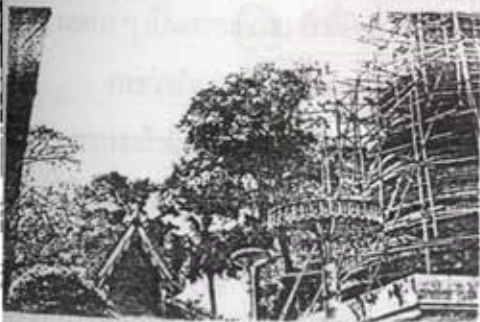

กุ้อฐิชาวบ้าน วัดช้างม้อง

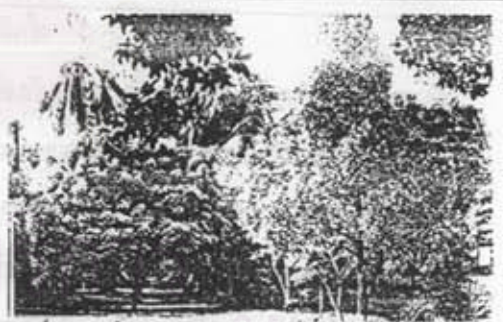

กุ้อฐิชาวบ้าน วัดช้างแด้ม

องค์ประกอบภูมิทัศน์ซวง

วัดน้ันทจรัม

วัดไชยงม้น

วัดตโธจรัม

วัดเจ็ดยอด

ต้นตาล ต้นไม้สูง

มะพร้าว ลำไย ชนุน

มีลระน้ำโบราณ ต้นโพธิ์

ต้นโพธิ์ ต้นตาล

ต้นชนุน

ภูมิทัศน์ชายขอบซวง

ด้วยที่ว่าต้นโพธิ์เป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าได้ใช้เป็นสถานที่ตรัสรู้ ซึ่งหากมองในแง่ปัจจุบันเป็นกุศโลบายในการดูแลรักษา ป้องกันกิ่งก้านต้นโพธิ์มิได้หักเสียหาย ขณะที่ยลมหาายุพัดรุนแรง

ด้านกายภาพ

ช่วงวัดหรือช่วงแก้วของวัดทางล้านนาจะไม่มีความชัดเจนในการแบ่งพื้นที่ของเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาส ซึ่งตามคตินิยมเชื่อของล้านนาแล้วคำว่า "แก้ว" ตามความคิดเห็นของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (2540) แปลว่า ดีเลิศ เยี่ยม เช่น นางแก้ว ช่างแก้ว ม้าแก้ว ลูกที่บวชใช้พ่อแม่เป็นลูกที่ดีเรียก ลูกแก้ว บริเวณรอบพระธาตุเรียกว่า "ช่วงแก้ว" พระบรมมหาราชวังที่เป็นเวียงของกษัตริย์ เรียกว่า เวียงแก้ว

จากการศึกษาพบว่า ช่วงแก้ว นั้นโดยสภาพพื้นที่ทางกายภาพจะครอบคลุมบริเวณที่ตั้งแห่งองค์พระธาตุเจดีย์ วิหารโดยรอบเป็นสถานโล่งกว้างลักษณะเป็นลานทรายหรือลานดินวัดบางแห่งจะมีลักษณะข้อปลีาย่อยทางกายภาพของ ช่วงแก้วแตกท่างกันออกไป เช่น อยู่บริเวณหน้าวิหาร หรือข้างวิหารด้านใดด้านหนึ่งตามลักษณะภูมิประเทศและความ เหมาะสมสอดคล้องทางด้านตัวสถาปัตยกรรมภายในวัด ซึ่งวัดในเมืองเชียงใหม่จะมีคติแบบแผนการสร้างวัดที่ไม่ตาย ตัวลานทรายของช่วงแก้วก่อเกิดขึ้นมาจากคตินิยมเชื่อทางพุทธศาสนาที่กำหนดสัญลักษณ์งานมณฑลสักการที่โอ่ล้อม ส่วนต่าง ๆ ของจักรวาล มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับสัญลักษณ์ทางประติมากรรมรูปพรรณนาคที่แทนสัญลักษณ์ของน้ำ ด้วย ทั้งยังเชื่อมโยงต่อแนวคตินิยมเชื่อส่วนต่าง ๆ ของศิลปกรรมและรูปแบบสถาปัตยกรรมภายในวัดด้วย พบว่า บทบาทของช่วงด้านกายภาพจะเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของวัดเป็นตัวจ่ายไปยังส่วนต่างๆ ภายในบริเวณวัดที่สัมพันธ์กับ ลักษณะรองรับกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่บริเวณวัดเป็นสถานที่อบรมสั่งสอนธรรมะ คุณธรรม จริยธรรม และศิลปะ วิทยาการต่าง ๆ เป็นสถานที่สงบ ถักดีลึชี่ รมเย็น ทั้งทางด้านกายและจิตใจ

การก่อเกิดช่วงแก้วที่มีลักษณะเป็นลานทราย นอกจากจะสัมพันธ์กับแนวคตินิยมเชื่อทางพุทธศาสนาที่เป็นนามธรรมแล้วยังพบว่าส่วนที่เป็นรูปธรรมของช่วงแก้วยังแฝงเร้นด้วยกุศโลบายอันล้ำลึกของภูมิปัญญาคนสมัยโบราณที่กำหนดให้พื้นที่เอนกประสงค์ส่วนนี้เป็นลานทรายมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงไปถึงขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีปฏิบัติของคนในชุมชนอีกด้วย ทั้งงานบุญประเพณี และงานเทศกาลที่เกี่ยวเนื่องกับชีวิต เช่น เทศกาลสงกรานต์ ที่มีการ ก่อกองทรายพอสรีจักรธรรมทรายเหล่านี้จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ซ่อมแซมพื้นที่ลานวัด และกิจของสงฆ์ต่อไป เป็นการ บริหารทรัพยากรที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบมีส่วนร่วมเชื่อมโยงไปถึงระบบชลประทานเหมืองฝาย ซึ่งงานประเพณีสงกรานต์จะตรงเดือนเจ็ดหรือเดือนเมษายน ช่วงนั้นในแม่น้ำ ลำห้วยจะมีปริมาณน้ำลดลงกว่าปกติ ทำให้ที่นทรายที่กักน้ำได้สะดวก เป็นการขุดลอกร่องน้ำให้น้ำไหลได้สะดวกขึ้นด้วย ทำให้เห็นว่าวิถีชีวิตของคนในสังคม ยุคเกษตรกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาและสิ่งแวดล้อมภูมิประเทศโดยรอบ มีระบบคิดที่อยู่กับธรรมชาติ อย่างสอดคล้องกลมกลืน จนพัฒนาการเป็นระเบียบแบบแผนวิถีชีวิตที่คนคิดของสังคมล้านนาด้วย

ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

วัดจะสัมพันธ์ในด้านสังคมการเมืองการปกครองของเมืองเชียงใหม่ในสมัยนั้นแยกออกได้เป็น 3 ประเด็น คือ ประการแรก วัดและข่วงวัดมีบทบาททรงรับกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองท้องถิ่น จากการศึกษาของสร้อยดี อ่องสกุล (2539) พบว่า ในสมัยพญาปกครองล้านนา (พ.ศ. 2101 - 2317) นั้นวัดและพระภิกษุมีบทบาทเป็นอย่างมาก เพราะสังคมเมืองช่วงนั้นเกิดความระส่ำระสายบ้านเมืองแตกความสามัคคีกัน อ่างถึงพระภิกษุวัดดวมดี (เจ้าที่หุด) เมืองเชียงใหม่ ฤทธิชยาออกมาเป็นเจ้าครองเมืองแทนเจ้าปัดใน พ.ศ. 2304 ครั้ง พ.ศ. 2306 พญาแก้วพมหายึดเชียงใหม่ได้กวาดล้างไปมากมาย หรือที่เมืองลำปางก็มีตมณูญาขงเป็นพระภิกษุวัดนายงได้แสดงตนเป็นผู้มีคุณสมบัติอันดีเยี่ยมจรรงตัวกันต่อต้านทั่วมหายศจากเมืองลำพูนที่ได้เข้ามาข่มเหงและบีบบังคับจากชาวบ้าน ซึ่งขณะนั้นเมืองลำปางไม่มีเจ้าเมืองนสการสู้รบกับทั่วมหายศ ปรากฏว่าตมณูญาขงและเสนาซ้าย - ขวา ซึ่งเพิ่งสละสิกขาเสียบชีวิตทั้งหมดหรือภริยาของพระภิกษุวัดตมณูเป็นผู้นำแก้ไขปัญหามืองลำพูนคุกคาม จึงจัดการให้ทานาภิพัยยังาสาลูตึก ซึ่งประสบผลสำเร็จ จะเห็นว่าบทบาทของวัดและพระภิกษุสงฆ์เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเมืองเป็นสถานที่ประชุมวางแผนเตรียมการด้านสงครามซึ่งช่วงวัดคงเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ด้วย ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ต่อชาวเมืองที่สามารถเป็นที่ปรึกษาช่วยแก้ไขปัญหามืองได้นอกจากกลุ่มของเจ้านครรัฐ ประการที่สองเป็นสถานศึกษาแหล่งความรู้ศิลปวิทยาการต่างๆ เริ่มจากเป็นที่ศึกษาพระไตรปิฎกศึกษาปริยัติธรรมศึกษามหาชาติ จะพบว่าในอดีตทางศิษย์ของเมืองแถบทุกพระองค์จะทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาทำให้พุทธศาสนาแผ่ขยายครอบคลุมผู้คนทั้งเมือง นับแต่สมัยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายเมื่อความเจริญด้านการศึกษาด้านพระธรรมวินัยเป็นอย่างสูง และมี การแต่งวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญหลายฉบับ เช่น จามเทวีวงศ์ สิงหิณนิทาน ชินกาลมสิปการณเป็นงานเขียนที่มีคุณค่าต่อการศึกษาระวัติศาสตร์ล้านนาอย่างมาก เสลินทรพิบินจักรวาลพิบิน สังขยาปกาสญิก มังคลัตถพิบิน ตำนานมูลศาสนา สังขยาปกาส ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานที่มีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในเมืองล้านนาที่ส่งผลเกี่ยวเนื่องต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมประเพณีของชาวล้านนาต่อการศึกษา ซึ่งการบวชในสมัยนั้นถือว่าบวชเรียนได้ความรู้แล้วยังถือว่าได้บุญทั้งตัวเองและพ่อแม่ด้วยในการมีความเชื่อในเรื่องชีวิตหลังความตาย ทำให้วัดเชื่อมโยงกับบ้านเห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการศึกษาวัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอน นอกจากเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจแล้วนอกจากนี้การก่อเกิดศิลปะในของกลุ่มช่างสกุลต่างๆ ในล้านนาก็เกี่ยวข้องก่อเกิดมาจากวัดและพุทธศาสนากลับมาตัวสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมทางพุทธศาสนา ในวัดนั้นมีภิกษุสงฆ์มีบทบาทอย่างสูงต่อรูปแบบงาน บางรูปยังเป็นช่างและถ่ายทอดความรู้ศิลปวิทยาการด้านงานช่างเหล่านี้สู่สามเณรและชาวบ้านในชุมชนด้วย จากบทบาทของวัดที่มีอบรมพระธรรมเพื่อให้เกิดปัญญา สมมติ หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงในทางธรรมแล้วยังให้ความรู้ในทางโลกด้วย ซึ่งกิจกรรมบางส่วนเหล่านี้สัมพันธ์กับข่วงวัดด้วย ประการที่สามเป็นสถานที่มีความหมายเฉพาะจากการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของเมืองเชียงใหม่จะพบว่า กษัตริย์ทุกพระองค์จะทรงสร้างวัดประจำพระองค์ขึ้นเพื่อทรงแสดงสิทธิธรรม

อำนาจกรรมในการปกครองอาณาจักรแล้ว วัดและช่วงวัดบางแห่งยังมีบทบาทเฉพาะตัวในด้านที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อ ที่เกี่ยวกับระบบทักษาเมือง เช่น วัดเขมยีน ที่ถือเป็นนครเมือง ในสมัยพญาเจดีย์พระขันธ์ กลุ่มขุนนางได้เชิญพระไชยเชษฐา (พ.ศ. 2089 - 2090) แห่งล้านช้างเข้ามาเป็นนัษัตริย์ปกครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวว่าก่อนที่พระองค์จะเสด็จเข้าสู่ตัวเมือง พระองค์ได้เสด็จมาสักการบูชาที่วัดเขมยีนมาก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคลหรือในสมัยพระยาภักดีและพระเจ้าพรหมชัยยัดเมืองเชียงใหม่ในยุคที่หนึ่งนั้น ในตำนานกล่าวว่าท้าวท้าวของพระองค์ได้เสด็จมาสักการบูชาที่วัดเขมยีนมาก่อนแล้วเคลื่อนทัพเข้าสู่ประตูหัวเวียง ทำให้เห็นได้ว่าบทบาทของวัดและช่วงวังจะสัมพันธ์กับคติความเชื่อดั้งเดิมแล้วยังสัมพันธ์กันอย่างมีระบบกับภาพพรมระดับเมืองและชุมชนโดยรอบทั้งในด้านวิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองการปกครอง

ด้านเศรษฐกิจ

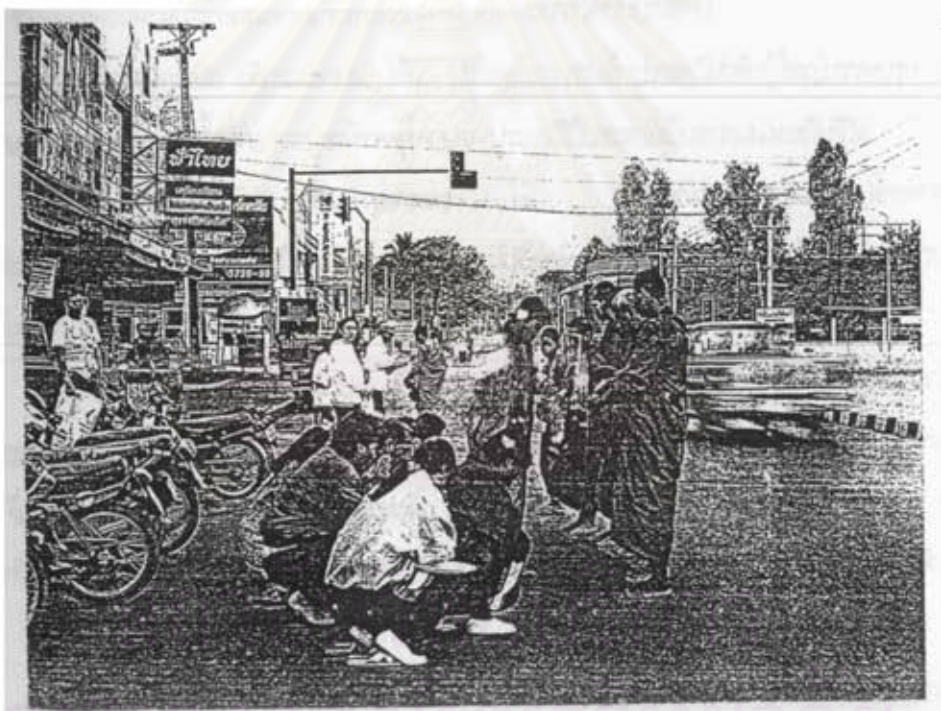
ในยุครุ่งเรืองหรือยุคทองของอาณาจักรของล้านนาเศรษฐกิจของเชียงใหม่พัฒนาขึ้นสู่ความเจริญสูงสุด (พ.ศ. 1914 - 2068) จากการศึกษาของปลาย้อ ทองสวัสดิ์ กล่าวว่า "ความเจริญทางเศรษฐกิจในสมัยรุ่งเรืองของล้านนาก็สามารถเห็นได้จากการสร้างวัดที่มีขึ้นมากมาย (จนกระทั่งเชียงใหม่มีวัดหลงเหลืออยู่ถึงทุกวันนี้ ทั้งที่ร้างและไม่ร้างรวมกว่า 200 วัด) มีการหล่อพระพุทธรูปในการสร้างวัดหลายแห่งนั้นยังมีการถวายที่ดินแก่ลพนา เพื่อผลประโยชน์ของวัดรวมทั้งถวายคน ชักพระเพื่อปฏิบัติรักษาทั้งวัดและพระภิกษุด้วย มีการสร้างปูชนียวัตถุขนาดใหญ่มากขึ้นเรื่อยๆ ที่ใหญ่ที่สุดคือเจดีย์หลวง ซึ่งมีการต่อเติมจนกระทั่งสูงประมาณ 70 - 80 เมตร ในปี พ.ศ. 2024 หลักฐานจากปูชนียวัตถุและปูชนียสถานเหล่านี้ รวมไปถึงความสำเร็จด้านอื่นๆ ของล้านนา อาทิการสร้างวรรณกรรมที่มีชื่อเสียงหลายฉบับล้วนเป็นเครื่องยืนยันความเจริญเติบโตและรุ่งโรจน์ทางเศรษฐกิจของเชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี (ปลาย้อ ทองสวัสดิ์, 2534: 19) ทำให้เห็นว่าบทบาททางเศรษฐกิจที่มีความมั่นคงส่งผลให้รูปแบบทางกายภาพของวัดได้รับอิทธิพลในการพัฒนาเป็นอย่างมาก ทำให้เห็นถึงช่วงวัดที่รองรับกิจกรรมในการขยายตัวทางสังคมในเรื่องการเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมการปฏิสังขรณ์และการก่อสร้างอาคารทางพุทธศาสนา ส่วนฮันส์ เพนซ์ ได้กล่าวในภาพพรมของสังคมล้านนาในยุคนี้ว่า "รองทัณฑ์เข้มแข็งพระภิกษุมีความรู้แตกฉานในพระธรรมวินัย กฎหมายที่เป็นธรรม ช่างฝีมือที่มีความสามารถและวิวัฒนาการด้านการจัดด้านเกษตรกรรม การชลประทาน เหล่านี้ทำให้เมืองเชียงใหม่และดินแดนล้านนาทั้งปวงกลายเป็นจุดศูนย์รวมแห่งอำนาจและวัฒนธรรมอันรุ่งเรือง" (ฮันส์ เพนซ์, 2526: 26)

ซึ่งได้อธิบายระบบสังคมของเมืองที่มีความสัมพันธ์กันในทุกด้านทั้งแนวแกนตั้ง และแนวแกนนอนของโครงสร้างทางสังคมที่ช่วงวัดมีส่วนสัมพันธ์ในฐานะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์รองรับกิจกรรม คติความเชื่อทางพุทธศาสนา ศาสนาตั้งเดิมและวิถีในการดำเนินชีวิตด้านวัฒนธรรมประเพณี

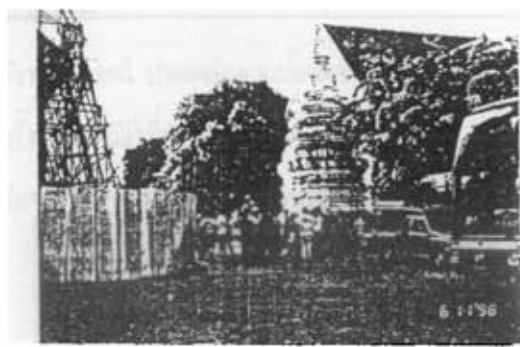
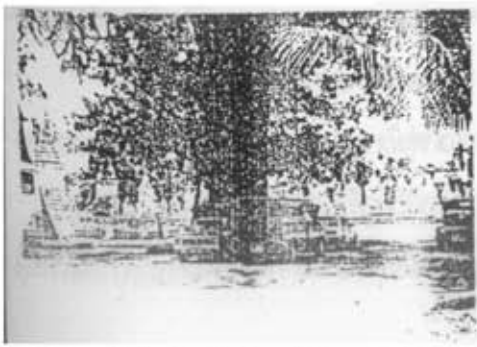
วัดพระธาตุคอกอสุภพ

แลคองให้เห็บถึงวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน
สังคองวิธีปฏิบัติศำพุทธศำลขำธิบไป
แม้ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิถีบของขมค้ำงเห็บ
เข้ำขำธิบทบขำทอขำงลู่ล่อเมืองเฮียงใหญ่
แลคพุทธศำ
สังคมใหม่

วัดสวนดอก

วัดเจติยทัฬง

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ

วัดและช่วงวัดของทางล้านนาและเมืองเชียงใหม่จะเกี่ยวข้องกับประเพณีวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรมีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปวัฒนธรรม และพุทธศาสนา ที่ผสมกลมกลืนในเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษยังมีพิธีกรรมปฏิบัติรวมกันอยู่ด้วยกันในช่วงเช้า ได้แก่ หอเลี้ยววัด อีกทั้งความศรัทธาทางพุทธศาสนาก็ทำให้เกิดระเบียบแบบแผนทางการปฏิบัติจนกลายเป็นงานบุญประเพณีต่างๆ ที่ผสมผสานกันในเรื่องวิถีชีวิตและความนิยมของคนในสังคมเมืองประเพณีอันดีงามต่างๆ เหล่านี้เป็นส่วนทำให้ความสัมพันธภาพระบบสังคมหรือภูมิปัญญาความภาคภูมิใจที่แน่นแฟ้นขึ้น งานพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ยังมีการเรียกขวัญกำลังใจในการให้ความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมการรำลึกถึงพระคุณบรรพบุรุษ พิธีกรรมที่ทำให้สุขภาพคนเรี้นแรง เป็นต้น ซึ่งแบบแผนเหล่านี้ได้รับการปฏิบัติสืบต่อมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของล้านนา

ช่วงวัดและช่วงเช้ามีบทบาทเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อทั้งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรง และทางอ้อมสามารถแยกลักษณะของงานบุญประเพณีที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งปีตามการนับเดือนของชาวล้านนา ซึ่งแต่ละเดือนจะมีการกำหนดงานประเพณีที่สัมพันธ์กันระหว่างวัดกับบ้านดังนี้

1. เดือนเจ็ดเหนือ (เดือนเมษายน) ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีดำหัวผู้ใหญ่บรรพบุรุษ ประเพณีบวชลูกแก้ว ประเพณีขึ้นผ้ากั้วสี่คือ การบวชหัวจตุโรทบาท ประเพณีเลี้ยงเซตาคือเป็นความมงคลกับชีวิต

2. เดือนแปดเหนือ (เดือนพฤษภาคม) ได้แก่ ประเพณีงานลอยกระทงงานสมโภชศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ประเพณีไหว้พระธาตุ ซึ่งมีการกำหนดสถานที่ตามปกติของแต่ละคนด้วย ประเพณีวิสาขบูชา ประเพณีขึ้นแขกแต่งงาน ประเพณีขึ้นบ้านใหม่

3. เดือนเก้าเหนือ (เดือนมิถุนายน) ได้แก่ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ย่า คือผีบรรพบุรุษ ชาวล้านนาเชื่อผีทางฝ่ายมารดาประเพณีนี้จะทำในบ้านทางฝ่ายภักดิ์ของสตรี ประเพณีผีอ่อนผีตม - ผีเม็ง ประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ ประเพณีจุดบั้งไฟ ซึ่งประเพณีนี้ยังคงสืบทอดกันมาอยู่สามแห่งคือ เชียงรุ่งสิบสองปันนา ชาวลาหู่ล้านช้างและชาวล้านนา ประเพณีเข้าอินทนิล สามประเพณีหลังนี้เป็นเรื่องที่สอดคล้องกับการจะเริ่มกำหนดเพื่อให้ได้รับความอุดมสมบูรณ์ในด้านเกษตรกรรม

4. เดือนสิบเหนือ (เดือนกรกฎาคม) ได้แก่ ประเพณีแหกนทว่านกล้า เดือนนี้จะมีประเพณีงานศาสนาหลายประเพณีคือ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีถวายผ้าอาบนั้นน ประเพณีงานขันข้าว ประเพณีการถวายเทียนเข้าพรรษา ประเพณีสามัคคีธรรมสมณการะ จูบาอาจารย์ ประเพณีอนุวัตจำศีล

5. เดือนสิบเอ็ดเหนือ (เดือนสิงหาคม) ได้แก่ ประเพณีการฟังเทศน์ ประเพณีบูชาแม่โพสพ ประเพณีจุดโคมไฟ ประเพณีลงแห่น้ำยวัก ประเพณีสู่ขวัญถวาย จะเห็นได้ว่าเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเป็นส่วนใหญ่

6. เดือนสิบสองเหนือ (เดือนกันยายน) ได้แก่ ประเพณีโลกะข้าว คนเผ่าจำศีล ประเพณีอุทิศส่วนกุศลถึงผู้ที่ล่วงลับ ประเพณีงานสลากภัตต์ ประเพณีชนกวาง

แสดงกองทหารที่ปักธงบน "ช่วงแก้ว"

แสดง การประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในงานประเพณีสงกรานต์

แสดง งานประเพณีรดน้ำดำหัววิภูลงถ้ำและมคณาชก

สถาบันวิทยาลัยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แสดง กลุ่มวีรบุรุษพุ่มฉาวแดงกาธด้วยชุดพื้นเมือง

ภาพที่ 4.17 แสดงกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนช่วงแก้วช่วงในงานประเพณีสงกรานต์

7. เดือนยี่งมเหนือ (เดือนตุลาคม) ได้แก่ ประเพณีงาน กฐินออกพรรษาถึง 15 ค่ำ ประเพณีตัดบาตรเทโว เดือนนี้เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาทั้งสิ้นเพราะเป็นเทศกาลออกพรรษา ส่วนการตัดบาตรเทโวนี้เมื่อตามความเชื่อที่ว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จจำพรรษาบนดาวดึงส์เพื่อเสกนาโปรตพระพุทธรูปการตากผ้าออกพรรษาจึงเสด็จกลับลงสู่โลกทั้ง สังกัสสนคร จึงเกิดประเพณีตัดบาตรเทโวโรหณะ เพื่อระลึกถึงโอกาสนี้ ชาวเชียงใหม่มีนิมิตพระให้เดินลงมาจากวัด บนครอยเป็นต้นว่าวัดฝายหิน โดยอัญเชิญพระพุทธรูปยืนอุ้มบาตรมาหน้าบวรแล้วใส่บาตรในปัจจุบันนิยมใส่บาตรด้วย ข้าวสารอาหารแห้ง

8. เดือนยี่งมเหนือ (เดือนพฤศจิกายน) ได้แก่ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีตามประเพณีโคมไฟ ประเพณี ปลอยโคมลอย ประเพณีผดุงค้ำป่า ประเพณีตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติ สำหรับประเพณีการลอยกระทงนั้นชาวล้านนา กระทำตามความเชื่อทางพุทธศาสนาเหมือนภาคอื่นๆ แล้วยังมีความเชื่อเรื่องการเซ่นไหว้บรรพบุรุษของทิวภูมิไชยด้วย เป็นเพราะการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับชาวม้งในสมัยพญามังราย

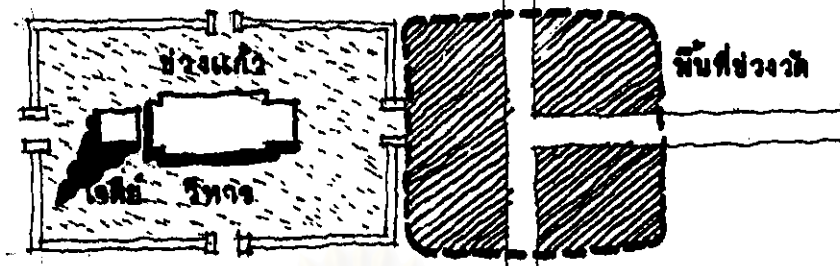
9. เดือนสามเหนือ (เดือนธันวาคม) ชาวบ้านเริ่มเกี่ยวข้าว (ข้าวนาปลัง) เดือนสามข้างแรมเกี่ยวข้าวนาปี

10. เดือนสี่เหนือ (เดือนมกราคม) เดือนนี้เสร็จสิ้นการเกี่ยวข้าวแล้ว มีการเก็บข้าวที่นึ่งสุก จึงเกิด ประเพณีทำบุญเรียกว่า ทานข้าวจี๊ข้าวหลาม มีประเพณีขึ้นบ้านใหม่ ประเพณีแต่งงาน

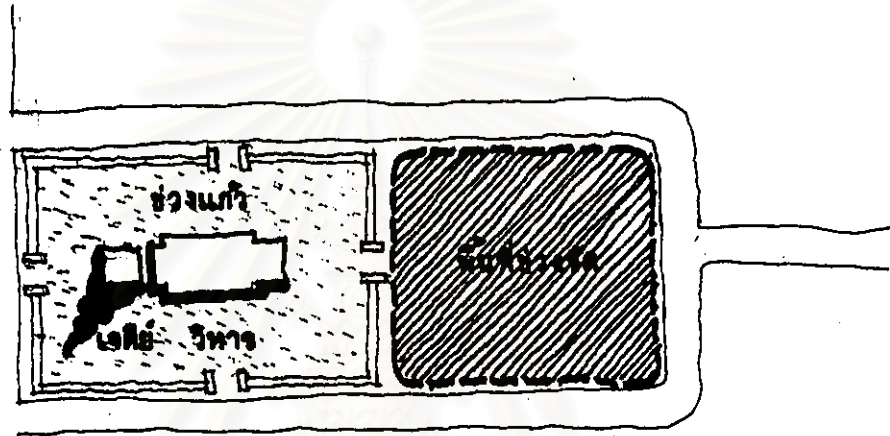
11. เดือนห้าเหนือ (เดือนกุมภาพันธ์) ได้แก่ ประเพณีวันมาฆบูชา ประเพณีมานบอยเป็นงานฉลองศาสนา- วัตถุและสมโภชศาสนสถานและมักนิยมปลงศพพระสงฆ์ (ปอยลือ)

12. เดือนหกเหนือ (เดือนมีนาคม) เริ่มมีงานบวชลูกแก้ว และอุปสมบท ชาวล้านนาถือว่าเป็นเดือนคู่ เป็นเดือนดี จึงนิยมจัดงานมงคล เช่น แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น (ศิลปวัฒนธรรมล้านนา, 2541: 16 - 19)

ระบบ : ช่างวัดหรือช่างแก้วจะเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมอยู่สองลักษณะคือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธ ศาสนาที่เป็นกิจของสงฆ์ ซึ่งวัดทางเชียงใหม่จะกำหนดรูปแบบการปกครองสงฆ์เป็นลำดับขั้นคล้ายกับภาคอื่นๆ มีการ กำหนดวัดศูนย์กลางและวัดบริวารในการปกครอง มีพระชั้นผู้ใหญ่ ดูแลเริ่มลำดับขั้นตั้งแต่เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะ อำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ทำให้วัดมีระบบการเชื่อมโยงทางการปกครองและกิจกรรมทางศาสนา ต่างๆ ในหน่วยย่อยคือตำบลวัดที่เป็นจุดศูนย์กลางจะมีความพร้อมในหลายด้านมีศักยภาพสูงกว่าวัดอื่นๆ เมื่อถึงวัน สำคัญทางศาสนา เช่น วันเข้าพรรษา หรือออกพรรษาจะมีการทำโสตเพื่อประกอบพิธีกรรม บรรดาพระภิกษุต่างวัด ที่ เป็นวัดบริวารก็จะเดินทางมาร่วมพิธีกรรมที่นี้ หรือการบวชลูกแก้ว (บวชเนร) ซึ่งทางเชียงใหม่และล้านนาให้ความสำคัญ กับประเพณี นี้มาก ก็จะประกอบพิธีกรรมที่วัดศูนย์กลางที่มีพระอุปัชฌาย์ เป็นพระชั้นผู้ใหญ่บวชให้แล้วจึงเคลื่อน ขบวนแห่จากวัดศูนย์กลางมายังวัดที่หมู่บ้านของเนรน้อยเองอีกครั้งซึ่งช่างแก้วจะรองรับการประกอบพิธีกรรมครั้งนี้ อย่างมากในขบวนแห่ตกแต่งอย่างหรูหรา ลูกแก้วจะมีหรือมีญาติพี่น้องพลัดกันให้ที่คือ บรรยากาศในขบวนแห่มี ความศรัทธาสันตานุสาสน์ บริเวณช่างวัดจะคร่ำคร่ำไปด้วยญาติพี่น้องและแขกทั้งหมู่บ้านซึ่งช่วยในงาน พิธีในครั้งนี้

รูปแบบช่ວงวัดที่เส้นทางสัญจรค้ำบ้าน

รูปแบบช่ວงวัดที่เส้นทางสัญจรโอบขนาน

หมายเหตุ

1. บทบาทวัดทางส่วนข้างจะให้ความสำคัญกับวิหารมากกว่าอุโบสถในด้านประโยชน์ใช้สอย
2. นี้อันที่ขุดขุดทอวาลกับพื้นที่ขุดขุดทอวาลไม่แบ่งแยกขอบเขตชัดเจน
3. ตำแหน่งช่ວงวัด ใฝ่มีรูปแบบและตำแหน่งที่แน่นอน นี้อันขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชน

การประยุกต์ใช้รูปแบบ “ ช่ວง ” กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : ความสัมพันธ์ระหว่างช่ວงแกวกับช่ວงวัด

สัญลักษณ์ :

ที่มา :

		แผนผังที่ 4.17
ภาควิชาการวางผังภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาส พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025		

ภายในช่วงเช้าจะมีการตั้งโต๊ะกระดานขนาดใหญ่เพื่อทำขนมพื้นบ้าน เลี้ยงแขกที่มาร่วมงาน มีการช่วยกันหั่นผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กหนุ่มสาว พื้นที่ช่วงวัดบางส่วนถูกกันให้เป็นผ่านข้างขอ (เวทียบสำน้ำ) ที่นำมกซ์บกล้อมให้ความสนุกสนานภายในงาน ส่วนกิจกรรมที่สองคือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมประเพณีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านและสัมพันธ์กับพุทธศาสนาด้วย ซึ่งประเพณีต่างๆ เหล่านี้ทำให้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างช่วงบ้านกับช่วงวัดและวัดเช่นประเพณีสมโภชศาสนาสถาน ประเพณีไหว้พระธาตุ เป็นต้นจะมีการเตรียมการตกแต่งเครื่องของบูชาที่บริเวณช่วงบ้านบางแห่งจะมีการทำต้นศรัททาที่ร่วมขบวนแต่ในงานพิธี จะมีการแต่งดาทำต้นศรัททาที่บริเวณช่วงบ้านของผู้ที่หนึ่งผู้ใดที่คนในละแวกบ้านใกล้เคียงจะมาร่วมกันลงมือทำ ต้นศรัททาที่จะร่วมขบวนแต่จึงเดิมเปี่ยมไปด้วยพลังศรัทธา ต่อพระพุทธศาสนา มีการตกแต่งอย่างสวยงามในหมู่บ้าน และในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างชุมชนวัดทางล้านนาจะมีระบบความสัมพันธ์กับช่วงวัดเรียกว่า “ระบบหัววัด” คือวัดที่พระภิกษุสงฆ์รู้จักกัน หรือผู้นำชุมชนและคนในหมู่บ้านรู้จักสนิทสนม มีความสัมพันธ์อันดีเยี่ยมก็จะมีไปมาหาสู่ต่อกันทั้งในด้านพุทธศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ พอแต่ละวัดมีการจัดทำบุญสมโภชนานขึ้นก็จะมีการส่งข่าวสารถึงกันให้มาร่วมงานประเพณี ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบวัดในเมืองเชียงใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในการปกครองระดับต่างๆ และที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนที่มีความเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับหน่วยย่อยไปจนถึงระดับเมือง ความสำคัญในฐานะเป็นวัดพิเศษเฉพาะแห่งหรือความสัมพันธ์อันดีกันโครงสร้างของคนในชุมชน

รูปแบบและองค์ประกอบ รูปแบบของช่วงวัดสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองลักษณะคือ พื้นที่วัดที่อยู่บริเวณในเขตกำแพงแก้ว ซึ่งถือว่าเป็นเขตพุทธาวาส จะเรียกว่าช่วงแก้ว ส่วนอีกลักษณะได้แก่พื้นที่วัดที่อยู่นอกเขตกำแพงแก้ว เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ที่ใช้ทำกิจกรรมระหว่างวัดกับชุมชนจะเรียกว่าช่วงวัด

ก. ช่วงแก้ว พื้นที่ช่วงแก้วจะอยู่บริเวณโดยรอบวิหารและองค์เจดีย์ ซึ่งทางล้านนาจะให้ความสำคัญกับวิหารมากกว่าโบสถ์ในเรื่องของการใช้งานและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพราะเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ที่คนทุกเพศทุกวัยสามารถใช้งานได้ทั้งกับโบสถ์ที่โดยรอบเป็นพื้นที่เขตพุทธาวาสที่คนทุกวัยเข้ามาในพื้นที่ พื้นที่ช่วงแก้วนอกจากอยู่โดยรอบฐานชุกชีวิหาร และองค์เจดีย์แล้ววัดทางเชียงใหม่และล้านนามีรูปแบบทางผังบริเวณที่ไม่ตายตัวแน่นอน ทำให้พบช่วงแก้วอาจอยู่บริเวณด้านหน้าวิหารหรือด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งแล้วแต่สภาพแวดล้อมของพื้นที่วัดแต่ละแห่ง ลักษณะทางกายภาพของช่วงแก้ว จะเป็นลานทรายเรียบ สะอาด มีต้นไม้ใหญ่อยู่ชุกชุกชอบช่วงแก้ว ที่เป็นไม้มงคลเกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนาด้วย เช่นต้นไช้ ต้นไทร ต้นตาล ต้นลู่ ต้นขนุน ต้นยางนา ฯลฯ

ข. ช่วงวัด พื้นที่ช่วงวัดส่วนนี้จะอยู่ด้านใดด้านหนึ่งตัววัดโดยกำหนดจากทิศทางแนวแกนของด้านหน้าวิหารที่หันไปทิศตะวันออก จะพบว่าพื้นที่ตั้งหลายลักษณะทั้งหน้าวัด หลังวัดและด้านข้างวัดที่มกจากปัจจัยทางสภาพภูมิประเทศและปัจจัยจากการตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับกิจกรรมของคนในชุมชนยุคเริ่มแรกที่มกตั้งหมู่บ้าน พื้นที่ช่วงวัดนี้เป็นพื้นที่เอนกประสงค์ของหมู่บ้านที่คนในชุมชนจะมาใช้ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ และทางพุทธศาสนาพื้นที่ช่วงวัดรูปแบบนี้ก่อเกิดและพัฒนามาจากเหตุผลอยู่ 2 ปัจจัยคือ

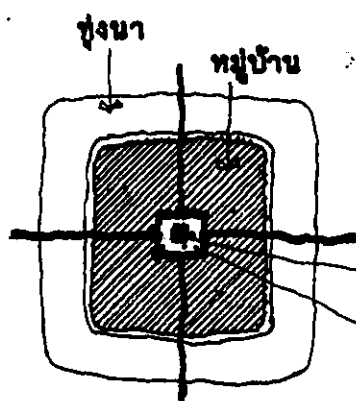
- พัฒนาการมาจากการเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตที่ได้รับคติความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีตด ผีเม็ง ผีแถนฟ้า ฯลฯ ที่พบทั่วไปในพื้นที่ลุ่มน้ำ กก อิง โขง จะพบว่าพื้นที่เขื่อนกาประสงค์ ส่วนกลางของหมู่บ้านที่เรียกว่า "ช่วงบ้าน" ใช้ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อมีสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณบรรพบุรุษที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน พื้นที่จะอยู่ใจกลางบ้าน ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เข้ามามีบทบาทสมทบลงไปบนพื้นที่ของคติดั้งเดิมมีการสร้างวัดและศาสนสถานขึ้น พื้นที่เขื่อนกาประสงค์ส่วนที่เกี่ยวข้องรองรับกิจกรรมเกี่ยวกับผีจึงเปลี่ยนแปลงไปรับใช้กับกิจกรรมทางพุทธศาสนาแทนมาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างวัดแล้วกำหนดกำหนดที่ดินและที่นา จำนวนหนึ่งให้เป็นสมบัติของวัด พื้นที่ลักษณะที่พบทั่วไปในวัดที่พระมหากษัตริย์และขุนนางที่สำคัญบางพระองค์ทรงสร้างวัดและกำหนดที่ดินชกทสบริวารมาเฝ้าดูแล้ว ซึ่งลักษณะพื้นที่ช่วงวัดที่เกิดจากเหตุหลังสองปัจจัยมีลักษณะทางกายภาพเหมือนกันคือเป็นสถานดินโล่ง ทรายขบมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาแก่บริเวณเป็นพืชพันธุ์ไม้ชนิดเดียวกันกับปลูกในพื้นที่ช่วงแก้ว พื้นที่ช่วงวัดบางแห่งจะเป็นศูนย์กลางของโครงข่ายเส้นทางสัญจรด้วย พื้นที่ช่วงวัดและช่วงแก้วในทางเขียงใหม่และล้านนาก็ยังมีความสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่อง ผีและวิญญาณอยู่ ซึ่งยังคงผสมผสานกับพุทธศาสนา สืบมาจากหลักฐานที่พบคือ หอเลี้ยววัด ในบริเวณช่วงแก้ว หรือหอเลี้ยวบ้านในบริเวณช่วงวัดซึ่งจะเกี่ยวข้องกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานยุคเริ่มแรกของหมู่บ้าน

สรุปบทบาทช่วงวัด

สามารถแบ่งลักษณะของช่วงวัดในเมืองเขียงใหม่ออกได้เป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

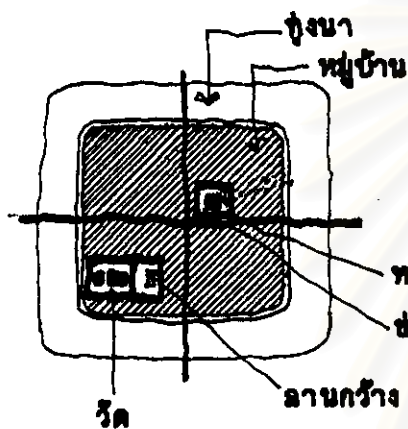
1. วัดและช่วงวัดที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเวียงชั้นในและชั้นนอกถือเป็นวัดคณาภิ
2. วัดและช่วงวัดที่ตั้งอยู่ชานเมืองเขตป่าถือเป็นวัดอรัญวาสี
3. วัดและช่วงวัดของหมู่บ้านชนบททางไกลตัวเวียง

1. วัดและช่วงวัดที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเวียงชั้นในและชั้นนอก การก่อเกิดวัดจะสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์และชนชั้นปกครอง ซึ่งถือว่ามีบทบาทและอิทธิพลอย่างสูงในดินแดนล้านนาคอรอบคลุมเข้าไปในวิถีปฏิบัติของคนในสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีและแบบแผนต่างๆ ในการดำรงชีวิตที่ผสมผสานกับคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษได้อย่างกลมกลืน กษัตริย์และชนชั้นปกครอง กลุ่มไพร่พลชาวบ้านร่วมกับลัทธิขินดูเพื่อเสริมความมั่นคงของราชบัลลังก์และอาณาจักรขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดแบบแผนในสังคมให้เกิดความสงบเรียบร้อย การสร้างวัดถือว่าเป็นส่วนรูปธรรมในทางปฏิบัติวัดหลักในเมืองใหม่ที่ถูกรื้อสร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้างสิทธิธรรมในการปกครองอาณาจักรล้านนา มีอยู่ 8 วัด ทั้งนี้สอดคล้องกับระบบภูมิจักรวาลที่กึ่งพื้นดินเรียกว่า "ระบบทักษาเมือง" อิทธิพลของคติในแนวคิดนี้เกิดขึ้นในสมัยหลังรัชกาลของพญามังรายสันนิษฐานว่า คติแนวคิดนี้เริ่มเกิดขึ้นในสมัยพญาแสนเมืองมาที่เมืองมิ่งกมลเจริญรุ่งเรืองมีเศรษฐกิจอยู่ในขั้นดี และเริ่มขยายอำนาจสู่อาณาจักรสุโขทัย โดยเขียงใหม่ได้กำหนดวัดเจดีย์หลวงแทนสัญลักษณ์ของเทพพระสุเมรุ โดยตำแหน่งของวัดต่างๆ จะถูกกำหนดเกณฑ์ตามบริวารต่างๆ ที่อยู่รายล้อมจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์กับกำแพงเมืองสี่เหลี่ยมชั้นในด้านเชิงสัญลักษณ์ของกำแพงหินเทพพระสุเมรุ

การวางผังหมู่บ้านที่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ

จุดศูนย์กลางหมู่บ้าน เป็นจุดรวมจิตใจของชุมชน สัญลักษณ์ที่ออกเป็นรูปธรรม ได้แก่ เสาบ้าน เลื่อนบ้าน ช่างบ้าน ใช้ของขบถกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต ในด้านกาบบวงลวงบูชา ระเบียบพิธีกรรม บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์

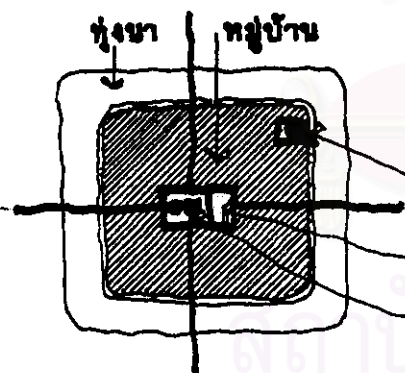

การวางผังหมู่บ้านเมื่อเริ่มรับอิทธิพลจากพุทธศาสนา

จุดศูนย์กลางจิตใจของหมู่บ้านมีเพิ่มขึ้นใหม่อีกแห่งเมื่อมีวัด ซึ่งสถานที่ทั้งสองยังเป็นทำเลที่เคารพนับถือของชุมชนร่วมกัน

ห้องน้า ใช้ประกอบพิธีกรรมบวงลวงบูชาเกี่ยวกับ "ผี"

ลานกว้าง ใช้ของขบถกิจกรรม พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

การวางผังหมู่บ้านที่ผสมกลมกลืนคติความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาจนเป็นระเบียบแบบแผนใหม่

ห้องน้าและช่างบ้าน ถูกลดบทบาทและความสำคัญลง

ช่างบ้านแห่งใหม่ มีอาณาเขตบริเวณพื้นที่โดยรอบวัด

วัด เป็นจุดศูนย์กลางจิตใจของชุมชนแทนที่ เลื่อนบ้าน ในการเป็นที่ชุมนุมปฏิบัติศาสนกิจและพิธีกรรมต่างๆ

การประยุกต์ใช้รูปแบบ "ช่อง" กับการพัฒนาที่โล่งในเมือง : กรณีศึกษาเมืองเชียงใหม่

แสดง : การวางผังหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อดั้งเดิม พุทธศาสนา
สัญลักษณ์ :

แผนผังที่
4.18

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขาการวางผังเมือง
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นาย พงษ์สิน ทวีเพชร รหัส 3971104025

ที่มา :

ส่วนตำแหน่งวัดอื่นๆ นั้นจะพบว่าเป็นทั้งจุดศูนย์กลางของชุมชนแต่ละชาติพันธุ์กับเป็นวัดที่ชนชั้นปกครองและคนดีผู้มั่งคั่งมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาจะสร้างเพื่ออุทิศถวายบุญไปในภพภาคหน้า ทำให้ตำแหน่งที่ตั้งวัดในเขตเวียงเชียงใหม่มีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปและพบเป็นจำนวนมาก จากการศึกษาพบว่าวัดหลากหลายนิกายและชาติพันธุ์ในเวียงเชียงใหม่มีลักษณะทางกายภาพที่คล้ายคลึงกันคือตัววิหารและเจดีย์จะอยู่ในแนวแกนด้านทิศตะวันออก-ตะวันตก ส่วนรูปแบบช่วงวัดที่อยู่ภายนอกเขตกำแพงแก้วไม่มีการยึดถือตามคติที่แน่นอนทำให้ตำแหน่งช่วงวัดตั้งอยู่หลายทิศทางโดยรอบวัด ทั้งนี้อาศัยความสะดวกเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและสอดคล้องกับเส้นทางคมนาคมทั้งทางบกและทางน้ำในสมัยนั้นและที่ตั้งชุมชนบ้านเรือน วัดบางแห่งที่สร้างขึ้นในสมัยหลังบางวัดจะไม่พบช่วงภายนอกวัด พบแต่ช่วงแก้วทั้งนี้สันนิษฐานว่าวัดที่สร้างใหม่ตั้งอยู่ใกล้วัดหลักที่สำคัญของชุมชนเดิมที่เป็นศูนย์กลางชุมชนอยู่ก่อน ทำให้กิจกรรมและพิธีกรรมทางพุทธศาสนายังคงถูกปฏิบัติอยู่ที่วัดหลักเดิมของชุมชน

2. วัดและช่วงวัดที่ตั้งอยู่ชานเมืองเขตป่า

วัดลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัยในรัชสมัยพญากือนา (พ.ศ. 1898 - 1928) วัดที่เป็นศูนย์กลางของนิกายนี้ ได้แก่ วัดอุปถัมภ์ ในยุคนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นต้นตอทางความคิดศิลปวิทยา วัฒนธรรมซึ่งนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาในยุคทองของล้านนา

ช่วงวัดลักษณะนี้มีรูปแบบเหมือนกับวัดแบบที่หนึ่งคือ ตำแหน่งที่ตั้งช่วงไม่ตายตัวแน่นอนปรับไปตามความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศโดยรอบ ซึ่งตามกฎปฏิบัติที่ตั้งของวัดก็มีข้อกำหนดให้อยู่ห่างจากตัวชุมชนเมืองเหมือนกับที่ตั้งของวัดป่าเมฆ่วงในเมืองสุโขทัยก็มีที่ตั้งทางทิศตะวันตกของเวียงเมืองเหมือนกัน

3. วัดและช่วงวัดของหมู่บ้านชนบทห่างไกลตัวเวียง

การก่อเกิดวัดในรูปแบบนี้มีอยู่ 3 ลักษณะ ดังนี้คือ

3.1 เป็นชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เดิมที่มีคติความเชื่อแบบผีบรรพบุรุษ หรือศาสนาแบบดั้งเดิมของตนเองทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนมีลักษณะเฉพาะมีจุดศูนย์กลางรวมจิตใจของชุมชนที่มีสัญลักษณ์แต่ต่างกันไป พอพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเข้ามาอิทธิพลต่อชุมชน พบว่าตำแหน่งที่ตั้งของวัดมีความแตกต่างกันออกไปตามระดับความเข้มข้นและระดับของการผสมผสานระหว่างคติความเชื่อแบบดั้งเดิมกับพุทธศาสนา พบว่า รูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งวัดดังนี้

3.1.1 ตำแหน่งวัดกับตำแหน่งจุดศูนย์กลางรวมจิตใจเดิมตั้งอยู่แยกห่างออกจากกัน

3.1.2 ตำแหน่งวัดกับตำแหน่งจุดศูนย์กลางรวมจิตใจเดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

3.1.3 ตำแหน่งวัดได้เข้ามาผสมกับตำแหน่งจุดศูนย์กลางรวมจิตใจเดิม ทั้งนี้จะพบว่าตำแหน่งจุดศูนย์กลางรวมจิตใจดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์จะกำหนดสัญลักษณ์เป็นเสาไม้บ้าน หอผีเสื้อบ้าน โดยมีพื้นที่โล่งรอบรับการประกอบพิธีกรรมที่เรียกว่า "ช่วงบ้าน" ดังนี้

รูปแบบข้อ 3.1.1 จะมีส่วนวัดกับช่วงบ้านแยกห่างออกจากกัน

รูปแบบข้อ 3.1.2 ช่วงวัดกับช่วงบ้านมีลักษณะพื้นที่ทับซ้อนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

รูปแบบข้อ 3.1.3 ช่างวัดได้เข้ามาแทนที่บทบาทจุดศูนย์กลางหมู่บ้านที่เป็นสัญลักษณ์ดั้งเดิม ช่างวัดเป็นพื้นที่อนุภาคประสงค์ครอบคลุมทั้งหมดคล้ายรูปแบบข้อ 3.1.2

ซึ่งหมู่บ้านชนบทในเมืองเชียงใหม่จะพบช่างวัดในรูปแบบที่ 3.1.1 มากที่สุด รองลงมาได้แก่ ช่างวัดแบบข้อ 3.1.2

32 เป็นชุมชนใหม่ที่ถูกก่อกำเนิดมาจากต่างเมืองอยู่ในฐานะชลยเป็นแรงงานให้แก่ราชสำนัก การตั้งถิ่นฐานชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้จะมีระบบคิดและคติแบบแผนเดิมอันเป็นโลกทัศน์ของแต่ละชนเผ่าเดิมติดตามนำมาปฏิบัติใช้ มักมีลักษณะเหมือนกันคือตำแหน่งที่ตั้งของวัดจะอยู่เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนชื่อของวัดมักจะนำเอาชื่อเดิมของวัดที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อพยพโยกย้ายมา ทั้งนี้สังเกตกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มาจากเมืองในแถบรัฐชานและเชียงตุง ซึ่งในสมัยนั้นก็ได้รับพุทธศาสนาไปจากเมืองเชียงใหม่และพุกามแล้วในช่วงราชวงศ์มังราย ช่างที่ถูกก่อกำเนิดออกมาสู่เชียงใหม่ก็เข้ามาในสมัยหลังยุคของพระยาท้าวละ ซึ่งกำหนดการตั้งถิ่นฐานชุมชนตามความสำคัญและความรู้เชี่ยวชาญของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีการกระจายตัวอยู่ทั่วเมืองเชียงใหม่ทั้งทางทิศเหนือและทิศใต้ รูปแบบช่างวัดก็มีตำแหน่งที่ตั้งไม่ตายตัวแน่นอน ทั้งนี้จะสัมพันธ์กับลักษณะภูมิประเทศโดยรวม

33 เป็นชุมชนใหม่ที่ถูกกำหนดให้ไปเป็นข้าทาสรับใช้ดูแลวัดหลวง ที่กษัตริย์เป็นผู้สร้างถวายไว้นอกเมืองแล้วกำหนดทาสป่านที่ดินและข้าทาสให้ปฏิบัติรับใช้วัด รูปแบบช่างของวัดและการตั้งถิ่นฐานชุมชนจะเหมือนกับข้อ 3.2 ทั้งนี้อาจจะนำเอาระบบคิดและคติความเชื่อดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองไปปฏิบัติร่วมกับกิจปฏิบัติทางพุทธศาสนาด้วย

บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

กษัตริย์และชนชั้นปกครอง

ในยุคแรกเริ่มสมัยพญามังรายพบว่าในเขตพระราชฐาน"เวียงแก้ว" มีวัดพระราชฐานอันได้แก่วัดสุทวาราสมีบทบาทคล้ายกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามของกรุงรัตนโกสินทร์ทำให้เห็นถึงการแบ่งลำดับชั้นของกลุ่มผู้ใช้และกิจกรรมในพุทธศาสนา วัดและช่างวัดสุทวาราสครองรับเฉพาะงานพระราชพิธีของกษัตริย์และราชสำนักเท่านั้นเพราะวัดตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นใน มีการควบคุมพื้นที่จำกัดคนเข้า-ออกส่วนกษัตริย์ในสมัยต่อมามักจะสร้างวัดหลวงประจำรัชกาลของพระองค์อย่างน้อย 1 วัด ซึ่งใช้ประกอบพระราชพิธีเป็นการส่วนพระองค์และในเขตศาลากลางวัดนี้คงจะรองรับในงานพระราชพิธีแต่มิได้หมายความว่ากษัตริย์จะทำบุญในงานพระราชพิธีอยู่วัดเดียว คงจะทำบุญกับวัดหลายแห่งตามแต่ช่วงเหตุการณ์สำคัญ เพียงแต่กำหนดเป็นสัญลักษณ์วัดสำคัญประจำรัชกาลเท่านั้น ส่วนชนชั้นปกครองก็จะมีลักษณะการปฏิบัติที่แตกต่างกันออกไปตามยศและตำแหน่งความสำคัญจะพบว่าวัดในเมืองเชียงใหม่มีชื่อวัดที่นำหน้าด้วยตำแหน่งยศ และชื่อผู้สร้างตาม เช่น แสน หมื่น พัน ร้อย เป็นต้น ในการทำบุญประกอบพิธีกรรมต่างๆในทางพุทธ

ศาสนากษัตริย์ และกลุ่มชนชั้นปกครองจะมอบบทบาทเป็นอย่างมากพร้อมกับพระภิกษุผู้ใหญ่ที่เป็นเจ้าอาวาสของวัดนั้นในการนำกลุ่มประชาชนที่อยู่อาศัยในชุมชนที่อยู่อาศัยและข้าทาสบริวารที่ติดตาม

พระภิกษุผู้ใหญ่ที่มีความสำคัญ

จากการศึกษาพบว่าในเวียงเวียงไคมีพระภิกษุผู้ใหญ่ที่บ่งและเจ้าอาวาสในพระธรรมวินัยพระไตรปิฎกและวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก ที่กลายเป็นพื้นฐานของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของล้านนา จะพบว่ากษัตริย์มักให้ความสำคัญกับพระภิกษุที่แตกฉานและเจ้าอาวาสในพระพุทธศาสนา หากกษัตริย์ทรงเลื่อมใสพระภิกษุองค์ใดแล้ว พบว่าจะมอบบทบาทต่อสถาบันกษัตริย์และความเป็นไปของบ้านเมืองโดยอิทธิพลของพุทธศาสนาส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมและลักษณะทางกายภาพเมืองดังปรากฏตำแหน่งที่ตั้งของตำแหน่งวัด วัง และหมู่บ้านซึ่งมีพื้นฐานส่วนหนึ่งมาจากคติทางพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่าพุทธจักรกับอาณาจักรมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นโดยลักษณะอันมีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อจริตแบบแผนในการหล่อหลอมคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขง่ายแก่การปกครองของกษัตริย์และราชสำนัก ส่วนคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษทำให้เกิดการประสานกลมเกลียวกันในหมู่เครือญาติและหน่วยสังคมระดับหมู่บ้านให้แน่นแฟ้นขึ้น

ขามเมืองทั่วไป

การเข้ามาใช้พื้นที่ที่ขามวัดพบว่าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอยู่ 2 ลักษณะคือ

- กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ เทศกาลงานบุญที่สำคัญต่างๆ ในรอบฤดูกาลที่จะสัมพันธ์กับวงจรการประกอบอาชีพในสังคมเกษตรกรรม

- กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตประจำวันงานเฉลิมฉลองการเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวพืชผลและตามลักษณะกิจกรรมที่สอดคล้องกับเทศกาลงานรื่นเริงต่างๆ ที่คนในชุมชนจะได้มาปะทะสังสรรค์กันที่บนพื้นที่ขามวัด ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าหากลักษณะของผังหมู่บ้านที่มีขามบ้านและขามวัดแยกห่างออกจากกันนั้นกิจกรรมเชิงพิธีเช่นสังเวียงบวงสรวงจะไปใช้จัดในบริเวณขามบ้าน เป็นพิธีกรรมเชิงความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับผีและไสยศาสตร์ พิธีกรรมสงบและดูศักดิ์สิทธิ์ ส่วนขามวัดจะใช้รองรับในพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและกิจกรรมเนื่องชีวิตที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรม ส่วนที่เกี่ยวกับงานรื่นเริง สังสรรค์ที่สนุกสนานสามารถสรุปได้ว่าพื้นที่แต่ละส่วนในหมู่บ้านและเมืองมีการกำหนดบทบาทความสำคัญ ตำแหน่งและระดับหน้าที่กันอย่างชัดเจน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการหล่อหลอมรวมระบบคิดจากอิทธิพลทางคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี ไสยศาสตร์ พระพุทธศาสนาและลัทธิขินดู

4.6 ช่างบ้าน

การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนภายในลัทธิมีรูปแบบและลักษณะที่คล้ายคลึงกัน โดยอยู่บนพื้นฐานด้านคติความเชื่อตามศาสนาดั้งเดิม พุทธศาสนา ลัทธิการถือผี และลัทธิพรหมณ์ ที่ได้ผสมกลมกลืนกันและการปรับเข้ากับสภาพธรรมชาติแวดล้อมของภูมิประเทศโดยรอบ ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบสังคมกสิกรรมที่แสดงออกมาเป็นรูปธรรมในการเลือกตำแหน่งที่ตั้งชุมชน การวางผังหมู่บ้านและการกำหนดรูปทรงบ้านเรือน

คติความเชื่อและศาสนาที่ส่งผลต่อลักษณะกายภาพชุมชน

การตั้งถิ่นฐานชุมชนของกลุ่มชนในลัทธิอยู่บนคติความเชื่อดั้งเดิม ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม การบูชาธรรมชาติ และปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติที่เชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ นั้นมีตัวตน ความรู้สึกเช่นเดียวกับมนุษย์ ความเชื่อเหล่านี้สืบทอดกันมาแต่โบราณ

กลุ่มชนต่าง ๆ ทำพิธีกรรมบูชาบรรพบุรุษสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ ความเป็นสิริมงคลของวิถีชีวิต กสิกรรม เช่น ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ แม่น้ำ พุทรา ต้นไม้ ป่าไม้ ขุนเขาและพื้นดิน โดยเชื่อว่า ทั้งมวลเป็นที่สถิตย์ของวิญญาณหรืออิทธิฤทธิ์มีอิทธิพลเหนือมนุษย์ที่จะดลบันดาลให้ทั้งคุณและโทษต่อวิถีชีวิต โดยการเลือกทำเลที่ตั้งชุมชนจะสัมพันธ์กับความเชื่อและสภาพธรรมชาติแวดล้อม (จูเลียส เอ็มมิงแฮม, 2536: 14)

โดยลัทธิการถือผีนั้นมิได้ปะปนอยู่กับความชั่วร้าย แต่เป็นการให้ความเคารพนับถือต่อบรรพชนผู้ล่วงลับที่ได้ประกอบคุณงามความดีไว้ โดยผู้ประกอบคุณความดีเหล่านี้จะได้รับการยกย่องและต้นสรวงบูชาเสมือนหนึ่งเทพประจำหมู่บ้านหรือที่เรียกอย่างยกย่องว่า "เลื้อบ้าน" โดยจะพบตามหมู่บ้าน ลัวะ ไตลื้อ ไตใหญ่ ไตยวน และกลุ่มชนที่อยู่ในพื้นที่บริเวณอาณาจักรใกล้เคียง

ซึ่งในการสร้างเมืองก็จะมีระบบทักษะเมืองตามคติความเชื่อแล้ว หมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านในเมืองก็จะมี "เลื้อเมือง" หรือ "เสาอินทิล" เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเมืองถือเป็นไขภูมิศูนย์กลางจักรวาล ที่สัมพันธ์กับระบบทักษะเมืองที่สะท้อนออกมาในลักษณะของการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่บ้านมีเลื้อบ้าน เมืองมีเลื้อเมือง โดยใจบ้านในหมู่บ้านอาจจะไม่อยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของหมู่บ้านเสมอไป การตั้งใจบ้านมาจากเหตุผลด้านคติความเชื่อเพื่อความอุดมสมบูรณ์ พุฒในวิถีชีวิตแล้วยังเน้นให้กลุ่มชนมีการกระชับสายสัมพันธ์ทางสังคมกับเครือญาติให้แน่นแฟ้นขึ้น โดยการประกอบพิธีกรรมที่มีระบบและรูปแบบจนหล่อหลอมทัศนคติ พฤติกรรมทางสังคมให้ออกมาในลักษณะรูปธรรมในผังหมู่บ้านและสิ่งก่อสร้าง

โดยต่อมาได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อของฮินดูและพุทธศาสนาทั้งจากนิยามมหายกัถ์ล้านนารับมาจากมอญ และพุทธศาสนิกนิกายเถรวาทที่รับจากลังกา โดยทั้งหมดเปลี่ยนแปลงทัศนคติความเชื่อเดิมอย่างค่อยเป็นค่อยไป และผสมผสานกลมกลืนจนเป็นระเบียบแบบแผนใหม่ โดยปรากฏหลักฐานการวางผังหมู่บ้านที่วัดกับใจบ้านยังเป็นที่เคารพนับถืออยู่ในฐานะเป็นศูนย์รวมจิตใจ ซึ่งเมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นก็ได้ปรับเปลี่ยนให้บทบาทของใจ

บ้าน ลดความสำคัญลงและให้ความสำคัญกับวัดเพิ่มขึ้น โดยการวางผังหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กลายเป็นรูปแบบใหม่ที่วัดเป็นศูนย์กลางหมู่บ้านและมีลานกว้างหน้าวัดไว้เป็นที่ชุมนุมปฏิบัติศาสนกิจและพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของชุมชน เหนือลานกว้างของหมู่บ้าน ลักษณะเป็นลานดินทูนแผ่นดิน พื้นเรียบสะอาดบริเวณโดยรอบมีต้นไม้ใหญ่ร่มรื่นและถือเอาต้นไม้ใหญ่ว่าเป็นสิ่งสิริมงคลของเหล่าเทวดาอารักษ์ที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครอง มาเป็นต้นยางนา ต้นลุง หรือต้นโพธิ์ ต้นไทร สำหรับต้นยางนา เมืองเชียงใหม่ถือเป็นไม้สำคัญที่เป็นองค์ประกอบสถาปัตยกรรม เรียกว่า “ไม้พันโคธนามเมือง” ซึ่งลานหมู่บ้านมีบทบาทเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์รองรับกิจกรรมทางพุทธศาสนาและกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน

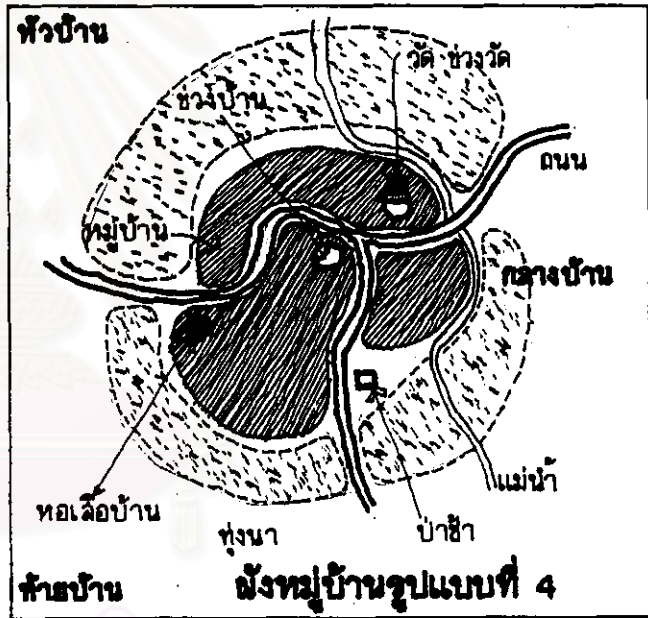
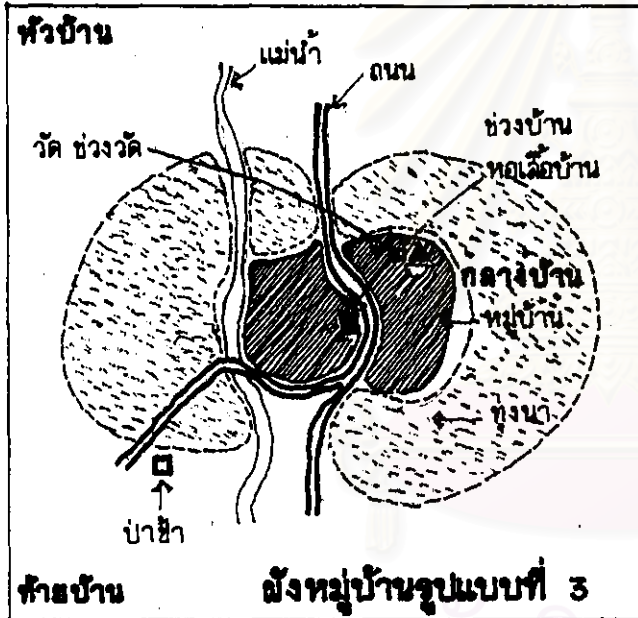
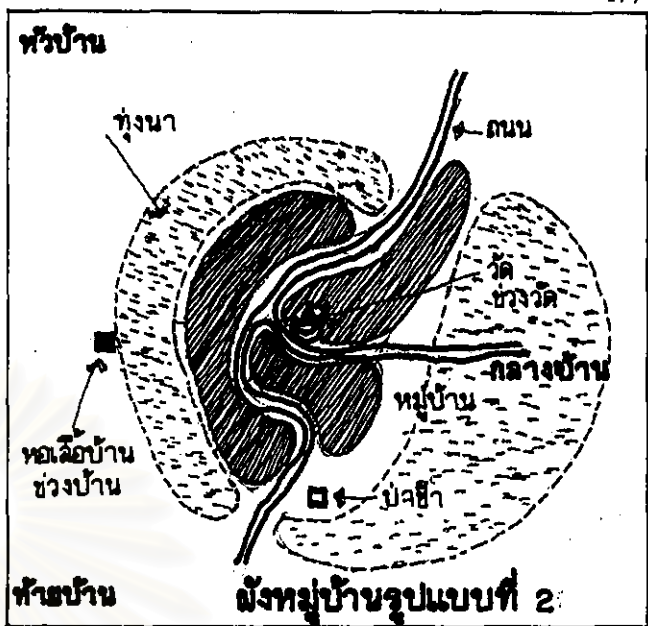
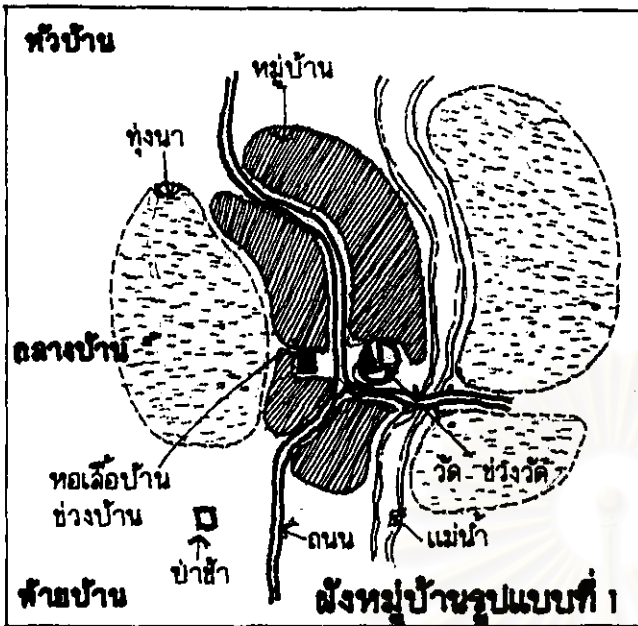
สำหรับในหมู่บ้านในเมืองเชียงใหม่ทั้งภายในเขตกำแพงเมืองชั้นในและกำแพงเมืองชั้นนอก ไม่พบเสาไม้บ้าน พบแต่เสื่อบ้านของแต่ละชุมชน ซึ่งสันนิษฐานว่าในการฟื้นฟูเมืองในสมัยพระบาทจักรีที่กำหนดเขตกำแพงเมืองที่ก่ออยู่ การตั้งถิ่นฐานของแต่ละชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ทำให้พบว่าชุมชนของไต่ยกานที่อยู่ในกำแพงเมืองชั้นในและชุมชนไต่ยกานที่บ้านฮ่อมไม่พบเสาไม้บ้าน อาจเนื่องมาจากการอพยพแบบ “ทศครัว” มาทั้งชุมชนและอาศัยในเขตเมืองจะนับถือศาสนาพุทธหรือศาสนาหลักเมือง ที่วัดเจดีย์หลวงแทนโดยถือว่าเป็นสิ่งสิริมงคลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองปกคลุมไปทั่วทั้งเมือง และคติความเชื่อในเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษมีมุมมองและความเชื่อที่แตกต่างกันไปจากชนชาติอื่น มอญ หรือลัวะ โดยพบเพียงแต่เสื่อบ้านและข่วงบ้าน

เมื่อเปรียบเทียบกับหมู่บ้านชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองจะพบหลักฐานที่ยังปรากฏชัดเจนอยู่หลายหมู่บ้าน ที่ยังคงสืบทอดประเพณีปฏิบัติเช่น หมู่บ้านได้อ้อที่ ต.สงวนเหนือ อ.ดอยสะเก็ด ที่มีเสาไม้บ้าน หรือหมู่บ้านลัวะ แม่ละอูบ ที่แม่ฮ่องสอนยังพบเสาเสกั้งและข่วงบ้าน มองชุมชนไต่ยกานที่อยู่รอบนอกเมืองเชียงใหม่ก็ไม่พบเสาไม้บ้าน พบแต่เสื่อบ้าน ทำให้เห็นความแตกต่างของรูปแบบการนับถือผีบรรพบุรุษของแต่ละชาติพันธุ์ ที่เข้ามาอาศัยในเมืองเชียงใหม่

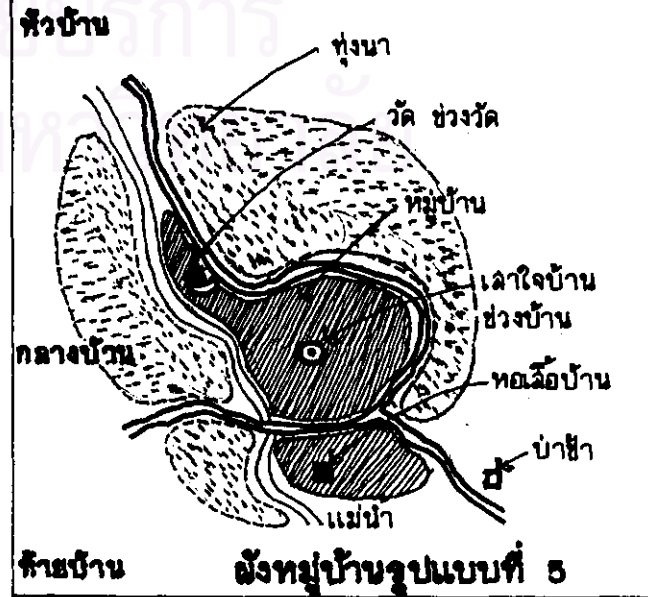
โดยการก่อเกิดข่วงบ้านเป็นผลมาจากคติความเชื่อในเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษของชนกลุ่มธรรม คู่การปฏิบัติเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม กลายเป็นรูปธรรมที่คนในชุมชนสะท้อนออกมาในวิถีชีวิต ซึ่งการประกอบพิธีกรรมต้องการพื้นที่โล่งกว้างในการรองรับผู้คนจำนวนมาก และพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในด้านสุขภาพบวงสรวง เช่น การบูชายันต์ดำกั่ว คายยาระบ่าวพื่อน ฯลฯ ทำให้ส่งผลต่อลักษณะกายภาพของหมู่บ้าน และชุมชนที่สัมพันธ์ต่อตัวเมือง

ด้านกายภาพ

ข่วงบ้านจะสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานชุมชนในรูปแบบได้แก่การวางผังหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผลมาจากคติความเชื่อของการนับถือผีบรรพบุรุษดั้งเดิมตามกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พบทั่วไปในพื้นที่อุทยานแห่งชาติที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งผสมผสานกับความเชื่อภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชนที่มีความรู้ความเข้าใจในโหราศาสตร์และระบบนิเวศของพื้นที่ที่กลุ่มตนเองเข้าไปตั้งถิ่นฐาน ทำให้มีการปรับตัวสอดคล้องกับธรรมชาติ นับตั้งแต่มีวิวัฒนาการจากการเป็นชนเผ่ายุคสังคมล่าสัตว์จนถึงสังคมเกษตรกรรมก็เริ่มมีการตั้งถิ่นฐานหลักแหล่งถาวรจนถึงการได้รับอิทธิพลทาง

แสดง : รูปแบบผังหมู่บ้านที่สัมพันธ์กับตำแหน่ง
 วัด ชวงวัด หอเลื้อยบ้าน ใจบ้าน ช่วงบ้าน
 บ่าซ้า หมู่บ้าน ทุ่งนา.

		แผนที่ 4.19
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง สาขการวางแผนผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย		
นาย พงษ์สิน หวีเพชร รหัส 3971104025		

ผังหมู่บ้านรูปแบบที่ 5

พุทธศาสนา ทำให้เกิดการเรียบเรียงแบบแผนความคิดความเชื่อเกี่ยวกับวิถีในการดำเนินชีวิตประจำวันที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมประเพณีในสังคมอย่างเป็นระบบ

ลักษณะช่วงบ้านที่สัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพและคติความเชื่อ

จากการศึกษาร่วมกับนวนิษฐ์ โอศิริ (2542) สามารถแยกลักษณะของช่วงได้ 5 รูปแบบดังนี้

1. วัด, ช่วงบ้าน, หอเลื้อยบ้าน อยู่ติดกับบริเวณศูนย์กลางหมู่บ้าน พบในหมู่บ้านลี้ละ มอญ ช่วงบ้านรูปแบบนี้พุทธศาสนาเริ่มเข้ามาอิทธิพลเฉพาะที่คติดั้งเดิมบางแล้วแต่ยังคงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งช่วงบ้านกับวัดอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงศูนย์กลางหมู่บ้านโดยถือว่าหมู่บ้านมีจุดศูนย์รวมจิตใจสองแห่งที่ชาวบ้านให้ความนับถือมีระดับความสำคัญแตกต่างกัน โดยพบว่าที่ตั้งเดิมของบรรพบุรุษยังให้ความนับถืออยู่ โดยเริ่มจากสายผีตระกูลเงี้ยวหรืออยู่ในเรือนเป็นผีผู้หญิง ส่วนผีผู้ชายอยู่บริเวณพื้นที่บ้านสร้างเป็นหออารักษ์ ต่อมาก็ให้ความสำคัญแก่ผีเจ้าหนี่ซึ่งเป็นวิญญาณบรรพบุรุษจะอยู่บริเวณหอเลื้อยบ้านที่ช่วงบ้านและที่ถือเป็นสูงสุดคือพระพุทธเจ้าที่มีตัวแทนสัญลักษณ์อยู่ที่วัด

2. วัดอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้าน ช่วงบ้านและหอเลื้อยบ้านอยู่ที่อื่น เช่น ขอบหมู่บ้านมักพบในหมู่บ้านไตยวน ช่วงบ้านลักษณะนี้ได้รับอิทธิพลทางศาสนาพุทธในคติแบบใหม่ที่มีความเชื่อเรื่องผีเป็นสิ่งชั่วร้ายที่แตกต่างจากการนับถือผีแบบดั้งเดิม ซึ่งได้รับจากสถาบันกษัตริย์ในยุคนั้น แต่จากปัจจัยข้อจำกัดในอดีตของการควบคุมและขยายแนวอำนาจสถาบันกษัตริย์ทำให้สังคมชนบทได้มีการผสมกลมกลืนคติความเชื่อดั้งเดิมของตนเองเข้ากับพุทธศาสนาจนมีพัฒนาการหล่อหลอมเป็นแบบแผนใหม่ จะพบว่าช่วงบ้านและหอเลื้อยบ้านในยุคนี้ถูกลดบทบาทและความสำคัญลงอย่างมาก ช่วงบ้านที่มีลักษณะเป็นลานเอนกประสงค์ถูกสร้างขึ้นอีกแห่งอยู่บริเวณใกล้วัดเพื่อรองรับกิจกรรมทางพุทธศาสนาแทน

3. หอเลื้อยบ้าน, ช่วงบ้านอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้าน แต่วัดตั้งอยู่ที่อื่น เช่น ตั้งอยู่ที่คนเหนือหรือทิศตะวันออก พบในหมู่บ้าน ไตลื้อ ไตยวน ช่วงบ้านรูปแบบนี้จะได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นตำแหน่งที่ถือเป็นจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในชุมชนใช้ประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเช่นสังเวช เพื่อความเป็นศิริมงคลของหมู่บ้านและทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองดูแลลักษณะเป็นลานดินกว้างสามารถรองรับคนในชุมชนได้เป็นจำนวนมาก มีสัญลักษณ์ของความเชื่อที่มีรูปแบบแตกต่างกันตามแต่ละชาติพันธุ์

4. ช่วงบ้านอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้าน วัดกับหอเลื้อยบ้านกระจายอยู่คนละทิศคนละทาง พบหมู่บ้านลี้ละ ลักษณะการวางผังหมู่บ้านแบบนี้เท่าที่สำรวจจากสถานที่ มักจะพบหอเลื้อยบ้านมีจำนวนมากกว่า 2 แห่งขึ้นไป ช่วงบ้านมีรูปแบบนี้สันนิษฐานว่ามีการเริ่มแรกการตั้งถิ่นฐานชุมชนที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อผีบรรพบุรุษและศาสนาดั้งเดิมมาก่อน โดยมีช่วงบ้านใช้เป็นลานประกอบพิธีกรรมของหมู่บ้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจ โดยคนในหมู่บ้านจะนับถือผีและสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติอีกหลายผี ทำให้หอเลื้อยบ้านอยู่กระจายตัวทั่วไป เช่น ผีขุนน้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีสายสกุล โดยที่ได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในภายหลังมีลักษณะผสมผสานระหว่างผีกับพุทธศาสนา

5 เสาโอบ้านอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้านโดยมีวัดและหอเลื้อบ้านอยู่อื่นๆ เช่น หมู่บ้านไช้ลื้อ ลักษณะการวางผังหมู่บ้านมีที่มากคล้ายกับช่วงบ้านรูปแบบที่ 4 เพียงแต่ช่วงบ้านลักษณะนี้ยังปรากฏหลักฐานศูนย์รวมจิตใจ อันได้แก่ เสาโอบ้าน ที่เป็นสัญลักษณ์ของการนับถือผีบรรพบุรุษที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ของตนได้ชัดเจน แต่พื้นที่ช่วงบ้านไม่ปรากฏชัดเจน

ซึ่งลักษณะกายภาพของช่วงบ้านทั้ง 5 รูปแบบ พบว่า เป็นลานดินโล่งกว้าง ชายขอบมักมีต้นไม้ใหญ่ซึ่งสอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมที่นับถือธรรมชาติด้วยให้ความร่มรื่นแก่สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวง จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพของช่วงบ้านไตยวน พบว่า อดีตเป็นหอเลื้อบ้านที่ทำด้วยเครื่องไม้รูปแบบคล้ายสถาปัตยกรรมเดียวกันพื้นที่ได้ถูกสูง เพื่อสำหรับไว้ัญเชิญดวงวิญญาณของผีเจ้านายเพื่อลงทรงตามเหตุการณ์ ความจำเป็นของบ้านเมือง ตรงเชิงบันไดจะพบเสาข้าง เสาไม้ ที่เป็นเสาผูกสัตว์พาหนะของผีเจ้านายที่ทรงใช้เป็นพาหนะในการเดินทางเหมือนกับเสาแห่งข้างแหล่งม้าของชนชาติมอญเพียงแต่ของชาติไตยวนมีสองหลัก บริเวณช่วงบ้านเป็นลานดินโอบล้อมหัวเลื้อบ้าน มีต้นไม้ใหญ่แทรกขึ้นปะปนในพื้นที่ช่วง

ด้านสังคมการเมืองการปกครอง

ช่วงบ้านจะสัมพันธ์ต่อโครงสร้างสังคมตั้งแต่ระดับหน่วยขนาดเล็กในหมู่บ้าน ซึ่งจากการศึกษาของรัศมีดี อ่องสกุล (2539) กล่าวถึงภาพโครงสร้างการปกครองของเมืองในอดีตที่มีพัฒนาการมาจากกลุ่มชนเผ่ามีลักษณะเป็นผู้นำชุมชนขนาดเล็กที่มีความใกล้ชิดระหว่างผู้นำกับประชาชน ซึ่งยกตัวอย่างจุดเริ่มของลาวงที่มีฐานะเป็นผู้นำชุมชนตำแหน่งเรียกว่า ปู่เจ้า เรียกกรรยาว่า ย่าเจ้า เพราะความจำเป็นที่ต้องมีประมุขผู้มีอำนาจจัดระเบียบสังคมการปะทะสัมพันธ์กันของคนในชุมชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมจารีต ประเพณี และศาสนา ซึ่งช่วงบ้านจะรองรับกิจกรรมชุมชนทางการปกครองด้วย โดยสภาพของสังคมในอดีตที่มีการนับถือผีบรรพบุรุษมีความสัมพันธ์ต่อการเมืองการปกครอง ดังการศึกษาของ จูเหลียงเหวิน พบว่าการนับถือผีประจำตระกูลนั้นในงานพิธีกรรมนี้จะช่วยยกระดับสายสัมพันธ์ทางเครือญาติให้แน่นแฟ้นถือฤกษ์กัน ไม่ว่าครอบครัวนั้นจะแยกออกไปเพียงไรสมาชิกของตระกูลก็ยังมีความรู้สึกผูกพันกัน (จูเหลียงเหวิน 2536: 19)

ซึ่งเมื่อผู้นำในชุมชนที่เคยประกอบคุณงามความดีแก่กลุ่มชนในหมู่บ้านได้เสียชีวิตลง ก็จะได้รับยกย่องโดยมีการรำลึกถึงคุณความดี อัญเชิญให้เป็นผีอารักษ์ของกลุ่มชนสืบต่อไป โดยอัญเชิญดวงวิญญาณให้มาสถิตย์อยู่บริเวณหอเลื้อบ้านในพื้นที่ช่วงบ้าน อารักษ์ของกลุ่มชนเหล่านี้ก่ออยู่ระดับหมู่บ้านจะเรียกว่า เลื้อบ้าน โดยผีระดับชั้นของผีบรรพบุรุษด้วย ถึงช่วงเวลาประกอบพิธีกรรม บวงสรวง ผู้คนในชุมชนหมู่บ้านก็จะมารวมตัวกันทำให้มีการพบปะสังสรรค์กันเกิดขึ้นอีกทางหนึ่งทำให้ช่วงบ้านในอดีตยังมีบทบาทเป็นสถานที่ประชุมของคนในชุมชน ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและปรึกษาหารือกันในวิถีชีวิตความเป็นอยู่รวมทั้งทางการเมือง

แสดง ชบวนของชาวบ้านเขิมเข้ามา
ช่วงบ้าน มีการก่อกองทรายเพื่อ
ปักคุดและมีการแก้คันหมากเบ็ง

แสดง เจ้าพ่อทำวรมหาพรมเข้าประ-
ทับข้างทรงเพื่อทำพิธีรดน้ำคำหัว
ตามประเพณีและบอกเหตุการฉม
ความเป็นไปของหมู่บ้าน

แสดง กลุ่มลูกหลานชาวเขิมเฝ้าวกับ
มีทุกเพศทุกวัยเข้ามาช่วยงานพิธี
เพื่อความเป็ยพิธีมงคลแก่ตนเองและ
ครอบครัว

ด้านเศรษฐกิจ

พื้นที่ชายขอบของช่วงบ้านบางแห่งยังรองรับกิจกรรมการค้าขาย ซึ่งมีลักษณะเป็นตลาดชั่วคราว ที่บรรดาพ่อค้าแม่ค้าจะนำเอาพืชผลทางการเกษตร และสินค้าของป่าและปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต มาวางขายตามพื้นดินหรือมีแคร์ไม่เตี้ย ๆ ตั้งและที่ทับด้วยภาชนะต่าง ๆ มีการกำหนดระยะเวลาช่วงเช้าที่เรียกว่า "ภาคเช้า" พอสายสินค้าจำหน่ายหมดก็จะหายไปกลับเป็นพื้นที่โล่งว่างตามเดิมหรือ "ภาคแลง" คือการกำหนดตลาดค้าขายช่วงเย็นก็มีลักษณะคล้ายกัน การค้าขายมีรูปแบบการค้าแบบยังชีพ ไม่หวังสะสมทุนกำไร เห็นถึงการใช้พื้นที่กับข้อบกพร่องรับต่อกิจกรรมต่าง ๆ

ด้านวัฒนธรรม ประเพณี คติความเชื่อ

ช่วงบ้านและเลื้อบ้านของชาวไตยวนทั้งในเมืองและชนบทมีระเบียบแบบแผนในการประกอบพิธีกรรมบางสรวงคล้ายคลึงกันอันเนื่องมาจากศาสนาดั้งเดิมเกี่ยวกับการนับถือผีโดยที่ได้อธิปไตยพลทางพุทธศาสนาแล้ว ก็สามารถนำมาปรับประยุกต์ผสมผสานเป็นแบบแผนใหม่ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นภาพโครงสร้างของชนลัทธิที่เป็นคนประนีประนอมเปิดรับสิ่งใหม่ปรับประยุกต์กับสิ่งเก่าได้เป็นอย่างดี สังคมอยู่กันอย่างสงบสุขมีสายสัมพันธ์แน่นแฟ้นผ่านกลุ่มเครือญาติ ซึ่งการประกอบพิธีกรรม บางสรวงอารักษ์บ้านที่ช่วงบ้านนั้นเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของคนในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเพื่อให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลได้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ จากการศึกษาพบว่า ชาวบ้านจะมีการกำหนดช่วงเวลาประกอบพิธีกรรมบางสรวงและแบบแผนที่สืบทอดมาจากคนโบราณรุ่นต่อรุ่น สามารถแบ่งช่วงเดือนและกิจกรรมได้ดังนี้

- เดือนเจ็ดเหนือ (เดือนเมษายน) ซึ่งเดือนนี้จะมีเทศกาลสงกรานต์วันเริ่มต้นปีใหม่คือวันที่ 13 เมษายนของทุกปีจะมีการมาออกกล่าวแต่ผีเจ้านายบริเวณของเลื้อบ้านในวันที่ 14 เมษายน (วันน่ำ) คนในหมู่บ้านจะมาชุมนุมกันเพื่อมากระทำพิธีมีการเชิญผีเจ้านายลงทรงมีการถวายขันข้าวดอก ดอกไม้ ขนมหวาน ของทงเหนือ วันที่ 16 เมษายน (วันปากปี) ซึ่งวันนี้ของชนลัทธิจะมีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่วัดซึ่งมีความสัมพันธ์กับการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับเลื้อบ้านที่ช่วงบ้านด้วย ซึ่งในตอนเช้าตรู่ชาวบ้านทั้งหมดจะนำข้าวดอกดอกไม้ หมากพลูเครื่องบูชาต่าง ๆ ไปทำพิธีที่วัดและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมนี้เรียกว่า "แปงบ้าน" คือการสร้างบ้านจำลอง มีการทำตะไมแล้วเอาอาหารคาวหวาน และเครื่องบูชาต่าง ๆ รวมทั้งรูปปั้นคนและสัตว์ วางไว้ในแต่ตะไมแล้วนำไปวางไว้ตามทิศทั้งสี่ของหมู่บ้าน เพื่อเป็นการทำบุญหมู่บ้านให้เกิดความเป็นสิริมงคลและป้องกันเหล่าภูตผีต่าง ๆ ที่จะเข้ามาในหมู่บ้าน พอประกอบพิธีกรรมนี้เสร็จสิ้นลงภายในตอนบ่ายจะมีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเจ้านายที่บริเวณช่วงบ้านที่มีความสัมพันธ์กับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวลัทธิคือ มีการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุที่นับถือในหมู่บ้าน เจ้าอาวาสและภิกษุของวัด ซึ่งคนทั้งหมู่บ้านจะมาร่วมกิจกรรมเชื่อมโยงกันหมดและเมื่อก่อนช่วงบ้าน จะมีการเตรียมการรดน้ำดำหัวผีเจ้านายมีการเชิญผีเจ้านายลงทรง บางแห่งในงานพิธีกรรมจะมีการนำเอาช่างซ่อมมาช่วยงานด้วย ซึ่งจะขอสะท้อนถึงเนื้อหาของวิถีชีวิตโลกทัศน์และภูมิปัญญาของชาวลัทธิอย่างครบถ้วน

- เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนมีนาคม) เดือนนี้ทางล้านนาจะมีการประเพณีพิธีกรรมเลี้ยงผี เริ่มตั้งแต่ระดับมีสายสกุลมีญาติบรรพบุรุษ ผีขุนน้ำ และมีเจ้ากษัตริย์ที่เสียด้านด้วยโดยคนในชุมชนจะนำเอาไข่ต้มและข้าวตอกคอกไปฝากถวายมีการเชิญผีเจ้ากษัตริย์ทรงเพื่อถามเหตุการณ์ความเป็นไปของหมู่บ้าน พบว่า บางหมู่บ้านทุกสองถึงสามปีจะต้องเลี้ยงหัวหมูพิธีกรรมเช่นสังเวณีจะแตกต่างจากชนเผ่าลัวะที่บูชาถวายหม้อที่ถวายแก่ผีปู่และย่าและ
- ช่วงเข้าพรรษาและออกพรรษา จะมีกษัตริย์นำเอาข้าวตอกคอกไปฝากสักการบูชาให้อยู่เย็นเป็นสุขแก่คนในหมู่บ้าน

โดยพิธีกรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านมีความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับผีบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมทำให้เกิดกิจกรรมเชื่อมโยงกันภายในหมู่บ้านอย่างเป็นระบบ ระหว่างบ้านกับวัดและในภาพรวมระดับเมืองที่มีความสัมพันธ์กันด้วย ซึ่งในเดือนกุมภาพันธ์จะมีพิธีกรรมเข้าอินทิลที่บริเวณวัดเจดีย์หลวงที่คนในชุมชนเมืองและนอกเมืองจะมาร่วมกันประกอบพิธีกรรมบริเวณช่วงวัดนี้ ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านในชนบทกับเมืองเชียงใหม่ที่ยังคงคติแบบแผนทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นเอกลักษณ์ของคนเชียงใหม่

ระบบ พื้นที่ช่วงบ้านในระดับหมู่บ้านนี้ได้รับคติความเชื่อและแบบแผนมาจากการนับถือผีบรรพบุรุษที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้าน ที่กำหนดพื้นที่ช่วงบ้านนี้เป็นศูนย์กลางที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีความสัมพันธ์กับลักษณะผังบริเวณของหมู่บ้าน และผังบริเวณบ้าน ช่วงบ้านในหมู่บ้านหนึ่งอาจจะมีถึงสองแห่ง ทั้งนี้มาจากการสืบสายผีบรรพบุรุษของคนในชุมชน ซึ่งมีที่มาของต้นตระกูลมาจากพื้นที่ที่ต่างกัน แต่ภายหลังผสานกันทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน พบว่าช่วงที่มีหอผีหรือเสียด้านสองแห่งในหมู่บ้านเดียวกันจะมีความสัมพันธ์กันด้านพิธีกรรม ช่วงบ้านรองรับพิธีกรรมความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ และมีเจ้ากษัตริย์ต่างๆ ในด้านความเป็นที่พึ่งทางจิตใจซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะปกป้องคุ้มครองดูแลรักษาหมู่บ้านและชีวิตลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัยจากสิ่งอัปมงคลต่างๆ และช่วยดลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลให้การประกอบเกษตรกรรมได้ผลอุดมสมบูรณ์และยังเป็นที่พักพิงที่ปรึกษาถามไต่เหตุการณ์ความเป็นไปของหมู่บ้าน ช่วงบ้านจะมีความสัมพันธ์ด้านพิธีกรรมประเพณีเข้าบทพุทธศาสนา ช่วงบ้านของแต่ละหมู่บ้านจะมีความสัมพันธ์กันในการประกอบพิธีกรรมด้านคติความเชื่อ ทั้งนี้ช่วงบ้านจะรองรับเฉพาะบรรพตคนในชุมชนที่เป็นลูกหลานสายผีที่เกี่ยวข้อง ช่วงบ้านไม่เชื่อมโยงกับช่วงวังเพราะอดีตชนชั้นปกครองกับไพร่เมืองและทาสมีการกำหนดเขตที่พักอาศัยและการตั้งถิ่นฐานแยกออกจากกัน ช่วงบ้านจะเชื่อมโยงกับช่วงหลวงยุคเริ่มแรกสร้างเมืองในเรื่องคติความเชื่อ เกี่ยวข้องกับผีของแผ่นดิน ที่สัมพันธ์กับลักษณะการตั้งถิ่นฐานชุมชน โดยมีความเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษที่มีหน่วยย่อยเริ่มมาจากสายผีตระกูลหรือก๊กผี ผีระดับหมู่บ้าน ที่หลาย ๆ หมู่บ้านร่วมกันเป็นสิ่งมงคลเมืองจะเรียกว่า ผีเสื้อเมือง เมืองเชียงใหม่แต่เดิมสันนิษฐานว่าเสื้อเมืองอยู่บริเวณจุดศูนย์กลางของช่วงหลวงและเมืองตรงกันวัดสะตือเมือง ช่างกลากลางน้า ต่อมาการเปลี่ยนแปลงแบบแผนทางคติความเชื่อรับพุทธศาสนาเข้ามาทำให้บทบาทของช่วงทั้งสองระดับเริ่มขาดความสัมพันธ์ลง บทบาทของช่วงบ้านมีลักษณะเป็นพื้นที่อนุภาคประสังคม ส่วนกลางของชุมชนที่เข้ามาใช้ในกิจกรรมต่างๆ ทั้งด้านคติความเชื่อด้านสังคม วัฒนธรรมประเพณีที่เหมือนกับช่วงวัด

และช่วงหลวง เพียงแต่บทบาทและลำดับความสำคัญของพื้นที่แตกต่างกันออกไป ตามลำดับชั้นของหน่วยการใช้พื้นที่ สัมพันธ์กับแต่ละกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้านและเมือง

รูปแบบและองค์ประกอบ รูปแบบของช่วงบ้านมีลักษณะเป็นพื้นที่กว้างขวางเป็นลานเอนกประสงค์ต่อการใช้รองรับพิธีกรรมและกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและทางด้านประเพณีวัฒนธรรม พื้นที่ช่วงบ้านจะสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพและคติความเชื่อ ดังได้อธิบายไว้ด้านกายภาพ ซึ่งมีอยู่ 5 รูปแบบ

ลักษณะของช่วงบ้านในเมืองเชียงใหม่จะมีรูปแบบไม่แน่นอนตายตัว มาจากปัจจัยทางสภาพแวดล้อมของพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาอยู่อาศัยที่คติความเชื่อในเรื่องผีบรรพบุรุษมีข้อเกี่ยวข้องในการประกอบพิธีกรรมต่างกัน และเหตุผลในทางการเมืองการปกครอง พื้นที่ช่วงบางแห่งเป็นจุดศูนย์กลางแยกหรือสี่แยกด้วย มีลักษณะเป็นจุดศูนย์กลางกิจกรรมของหมู่บ้านที่เส้นทางสัญจรเหล่านี้เชื่อมโยงไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆ ของหมู่บ้านทั้งหมดและพื้นที่ต่างหมู่บ้าน ลักษณะทางกายภาพเป็นลานดินเรียบ มีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงาอยู่ชายขอบช่วง มีตัวสถาปัตยกรรม ได้แก่ หอไม้ เป็นที่ประดิษฐานของวิญญาณบรรพบุรุษมี เส้าข้าง เส้ามัก ใช้เป็นที่ผูกขี้และมัดประกำของผีเจ้านายบรรพบุรุษ หอไม้เป็นหอชั้นเดียวยกใต้ถุนสูงขนาดและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมแตกต่างกันออกไป บางแห่งมีขนาดใหญ่รองรับผู้คนได้เป็นจำนวนมากบางแห่งมีขนาดเล็ก วัสดุในการก่อสร้างเป็นวัสดุพื้นถิ่นที่สามารถหาได้ในบริเวณโดยรอบหมู่บ้าน ซึ่งขนาดของพื้นที่ช่วงบ้านของหมู่บ้านแต่ละแห่งก็จะมีขนาดพื้นที่ไม่เท่ากันด้วย นอกจากเหตุผลในเรื่องกายภาพและการเมืองการปกครองแล้วที่มีส่วนเกี่ยวข้องคาดว่าสัดส่วนจำนวนประชากรของคนในชุมชนที่เข้ามาร่วมประกอบพิธีกรรมและใช้งานในพื้นที่จะมีอิทธิพลและเป็นตัวกำหนดขอบเขตพื้นที่ของช่วงบ้านด้วย ตำแหน่งของหอเลื้อบ้านเท่าที่พบจะตั้งอยู่บนช่วงบ้านเมื่ออยู่หลายลักษณะไม่เหมือนกันคือ อาจตั้งอยู่ตรงบริเวณจุดศูนย์กลางช่วง หรือถอยร่นไปอยู่ ณ มุมใดมุมหนึ่งของพื้นที่แล้วแต่สภาพพื้นที่และภูมิประเทศ แต่จะมีแบบแผนเหมือนกันในเรื่องแนวแกนทิศทางการวางตัวหอยจะกำหนดให้แนวอกไม้วิ่งไปในทิศทางเหนือ ใต้เหมือนนับคิดแบบแผนในการสร้างเรือนของคนล้านนา ที่สอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพภูมิประเทศและลักษณะของเมืองเชียงใหม่

สรุปบทบาทช่วงบ้าน

ดังที่กล่าวมาแล้วในเรื่องการตั้งถิ่นฐานชุมชน และตำแหน่งของจุดศูนย์กลางจิตใจ และสัญลักษณ์ทางคติความเชื่อที่สัมพันธ์กับพื้นที่ทุกส่วนของหมู่บ้าน สามารถสรุปรูปแบบของช่วงหมู่บ้านได้ 5 ลักษณะ ดังนี้

1. วัด ช่วงบ้าน หอเลื้อบ้าน อยู่ติดกับบริเวณศูนย์กลางหมู่บ้าน
2. วัดตั้งอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้าน แต่ช่วงบ้านและหอเลื้อบ้านอยู่ที่ตำแหน่งอื่น
3. หอเลื้อบ้าน ช่วงบ้าน อยู่ศูนย์กลางหมู่บ้านแต่วัดไปตั้งอยู่ตำแหน่งอื่น เช่น อยู่ทิศเหนือ หรือทิศตะวันออกของหมู่บ้าน

ออกของหมู่บ้าน

- 4 ช่างบ้านอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้าน วัดกับหอเลื้อบ้านอยู่คนละทิศ
- 5 เสาใจบ้านอยู่ศูนย์กลางหมู่บ้านโดยมีวัดและหอเลื้อบ้านอยู่ข้างๆ

จากการศึกษาของนายรัฐ โอศิริ (2542) กล่าวภาพรวมถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนไทลาว ว่าในภูมิภาคอีสานจะพบทั้งเสาใจบ้าน หอเลื้อบ้าน สานบ้าน อยู่รวมกันตรงกลางหมู่บ้าน และบ้านคนก็จะสร้างรอบๆ ในกรบวน 5 รูปแบบนี้ ในภาคเหนือแบบที่ 2 พบมากที่สุด รองลงมาแบบที่ 3 ทั้ง 5 รูปแบบนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญของคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผี และพระพุทธศาสนา ทั้งนี้หมู่บ้านที่ไม่มีวัดเป็นจุดศูนย์กลางชุมชนสันนิษฐานว่าเดิมนับถือคติความเชื่อเกี่ยวกับผี ช่างบ้านก่อเกิดขึ้นในกรบวนพิธีกรรมเช่นบวงสรวง ที่เกี่ยวข้องกับผีต่างๆ โดยเฉพาะต่อมากได้พัฒนาเป็นเหมือนศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ทั้งนี้พอพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้เข้ามาอิทธิพลเหนือกว่าคติความเชื่อเกี่ยวกับผี ตำแหน่งและสัญลักษณ์ของความเชื่อก็ได้ย้ายจากจุดศูนย์กลางไปยังตำแหน่งอื่นหรืออาจอยู่ติดกัน ทั้งนี้ขึ้นกับการผสมผสานและพัฒนาการของแต่ละชุมชนว่าได้รับเอาคติทางพระพุทธศาสนาได้มากน้อยเพียงใด

- พื้นที่เขตกำแพงเมืองชั้นในอันเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชนชาวไตยวนที่ถือพื้นที่ช่วงบ้านกับซ้อนกับช่วงหลวง ตรงบริเวณจุดสะดือเมืองบริเวณวัดสะดือเมืองใจกลางเวียงทั้งนี้สามารถอธิบายได้ว่าการอพยพและตั้งถิ่นฐาน ยุคแรกเริ่มตั้งแต่สมัยพญามังราย เป็นการเคลื่อนย้ายกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายชาติพันธุ์เหมือนในตอนยุคพระยาภิกษิยะ จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชนชาติหลักก็มีชาวไตยวนและละแวกที่ได้หล่อหลอมรวมกันทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นแบบแผนทางสังคมเดียวกัน ดังนั้นการตั้งถิ่นฐานของสังคมเมือง คนในพื้นทีเขตเวียง จะมีจุดศูนย์กลางจิตใจอยู่บริเวณสะดือเมือง อันถือเป็นพื้นที่ที่ประกอบพิธีกรรมเช่นสังเวียงบวงสรวงที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและลัทธิฮินดู ไสยศาสตร์ โดยตำแหน่งสะดือเมืองตั้งอยู่จุดศูนย์กลางเมืองนี้สัมพันธ์กับคติในการสร้างเวียงในระบอบภูมิจักรวาล

- พื้นที่เขตกำแพงเมืองชั้นนอกและรอบๆ เมืองถูกกำหนดให้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานเิงเมืองและชลยที่ถูกกาดตั้งนอก ทั้งในยุคราชวงศ์มังราย และยุคเจ้าผู้ครองนครของพระยาภิกษิยะพบว่ามีความหลากหลายในชาติพันธุ์ มีชาวไตยวนเชียงแสน ชาวหน่าน ชาวแพร่ ชาวม่่น ชาวไตใหญ่ ชาวคง ชาวไทเงิน ชาวยอง ชาวไทลื้อ ทั้งที่กล่าวมานี้มีความแตกต่างกันในทางวัฒนธรรมและคติความเชื่อ แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานมีความเหมือนกันนั่นคือ มีวัดเป็นจุดศูนย์กลางของชุมชนส่วนสัญลักษณ์และคติเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษอาจมีตำแหน่งที่ตั้งที่แตกต่างกันเป็นเพราะการตั้งหมู่บ้านถูกกำหนดโดยอำนาจรัฐที่เป็นของกลุ่มชนชั้นปกครองชาวไตยวน ที่พยายามครอบงำกลุ่มชนเหล่านี้ทั้งทางอิทธิพลของพระพุทธศาสนา กาลังทหารและวัฒนธรรม ทำให้รูปแบบของช่วงบ้านและหอเลื้อบ้านไปอยู่ตำแหน่งอื่นดังที่ปรากฏในลักษณะที่ 2 หลายยุคสมัยเมื่อกษัตริย์ของเชียงใหม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ผีก็ถูกกีดกันให้เป็นสิ่งชั่วร้ายทำให้บทบาทของผี และช่วงบ้านถูก ลดบทบาทลงไป ส่งผลต่อตำแหน่งที่ตั้งที่ถูกแยกไปอยู่ห่างจากวัดและหมู่บ้าน

- พื้นที่หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองเป็นหมู่บ้านชนบทจะพบช่วงบ้านที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานทั้ง 5 ลักษณะ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่แตกต่างกันอันได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีระบบคิดและโลกทัศน์ของแต่ละกลุ่มชน ระดับ

ความเข้มข้นของอิทธิพลทางพุทธศาสนาต่อการยอมรับของกลุ่มชาติพันธุ์ที่รับและผสมผสานกับคติความเชื่อแบบผีบรรพบุรุษดั้งเดิม การรับวัฒนธรรมที่สูงกว่าจากตัวเมืองเชียงใหม่และอาณาจักรใกล้เคียง มีผลโดยตรงต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนทั้งในส่วนตำแหน่งจุดศูนย์รวมจิตใจของหมู่บ้านอันมีสัญลักษณ์ที่แตกต่างกันออกไป ตำแหน่งชวงบ้าน ตำแหน่งวัดและชวงวัด ตำแหน่งของบ้านและเรือนชาวบ้าน ทั้งนี้หมู่บ้านดั้งเดิมที่อยู่ห่างไกลตัวเมืองจะมีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ยังคงเป็นสังคมแบบชนเผ่า มีการปะทะสังสรรค์ทางกลุ่มเครือญาติกับบริเวณชวงบ้านอยู่ในพิธีกรรมบวงสรวงเช่นสังเวทียกย่องกับผีเพื่อทำให้เกิดความแน่นแฟ้นกันทางสังคม ขนาดพื้นที่ชวงชวงแต่ละแห่งจะมีขนาดพื้นที่ไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการในการรองรับงานพิธีกรรม ที่สัมพันธ์กับจำนวนสัดส่วนประชากรในหมู่บ้านที่เข้ามาร่วมงาน ไม่มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนส่วนมากพื้นที่โล่งจะโอบล้อมตำแหน่งที่เป็นสัญลักษณ์ทางจิตใจทั้งจากที่ชาวบ้านสร้างขึ้น เช่น หอเลื้อยบ้าน เสาโอบบ้านและธรรมชาติ อันได้แก่ ต้นไม้ใหญ่ จอมปลวก เป็นต้น

บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

สถาบันภคัตริย์และชนชั้นปกครอง

เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับชวงในระดับเมืองตรงบริเวณอันเป็นที่ตั้งของระตือเมืองที่ถือเป็นจุดศูนย์กลางและจุดศูนย์รวมจิตใจของชาวเมือง ในด้านการเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเช่นสังเวทียบวงสรวงต่อเทพยดา ฟ้า ดิน ลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ทั้งอารักษ์และเจนนบ้าน เจนเมืองเชียงใหม่ ทั้งนี้ตำแหน่งระตือเมือง ยังสัมพันธ์กับตำแหน่งอันเป็นสัญลักษณ์ทางจิตใจภายนอกเวียง ในการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาเมือง อันได้แก่ อารักษ์ดอยหลวงเชียงดาว อารักษ์น้ำแม่ปิง เป็นต้น ทั้งนี้ในอดีตผีได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันภคัตริย์บางยุคสมัย ดังปรากฏถึงการทำพิธีเช่นสังเวทียบวงสรวงในงานพิธีเสร็จสิ้นลงจะมีการเชิญผีเจ้ากาย ผีบรรพบุรุษที่ดูแลปกป้องรักษาบ้านเมืองมาตามไม่เหตุการณ์ความเป็นไปของเมือง จะเห็นถึงสถาบันภคัตริย์ในเมืองเชียงใหม่นอกจากจะใช้กำลังทหาร พุทธศาสนา ไสยศาสตร์แล้วยังใช้ผีและคติความเชื่อแบบดั้งเดิมมาเป็นเครื่องมือในการปกครอง ในยุคสมัยการรวมประเทศราชเข้าสู่ส่วนกลาง เมื่อข้าทาสจากกรุงเทพฯ ขึ้นมาปกครองเชียงใหม่ได้มีคำสั่งห้ามมิให้มีการเชิญเชิญผีเจ้ากายอีกต่อไป ทั้งนี้เป็นผลเชื่อมโยงถึงการก่อกบฏพระยาผไทที่โด่งดัง อันเป็นผลมาจากการกดขี่เอารัดเอาเปรียบของหลวงสุโขทัย และกลุ่มอำนาจเดิมคือเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่สูญเสียผลประโยชน์ในทุกด้าน จึงทำให้ชวงที่เปรียบเสมือนศาลาประชาคมของเมืองถูกทำลายและจำกัดบทบาทลงไป

ชาวบ้านและชาวเมือง

ชาวบ้านจะเข้ามาใช้พื้นที่ชวงบ้านในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีและคติความเชื่อดั้งเดิม ทั้งนี้จะไม่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา กิจกรรมเช่นสังเวทียบวงสรวงก็เพื่อให้เกิดความสงบร่มเย็นแก่คนทั้งหมู่บ้าน ทำให้เกิดความกระชับแน่นแฟ้นทางสังคมและกลุ่มเครือญาติ ส่วนพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนั้นจะมีพื้นที่

และทำเหมืองย่อยออกไป อันได้แก่ ฝึทูนน้ำ ฝึทูนดิน ฝึเหมืองฝาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านแต่ละแห่ง ซึ่งพื้นที่ช่วงลักษณะนี้จะรองรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีโดยเฉพาะเป็นพิธีกรรมที่สงบและศักดิ์สิทธิ์

ส่วนพื้นที่ช่วงบ้านกับช่วงวัดซ้อนทับกันลักษณะกิจกรรมและกลุ่มผู้ใช้จะมีพระสงฆ์ และพุทธศาสนิกชนเข้ามา ร่วมในพิธีกรรม เช่น การทำบุญสืบชะตาหมู่บ้าน ทำให้เห็นถึงการยอมรับและผสมผสานระหว่างผีกับพระพุทธศาสนา ในสมัยหลังพุทธศาสนารุ่งเรืองในล้านนา มีการกำหนดข้อห้ามอยู่ภายใต้อิทธิพลของพระพุทธศาสนา ดังเช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่และย่าและ ต่าบลแม่เหียะ ที่สะท้อนถึงการผสมผสานคติความเชื่อได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ชาวบ้านจะมีการรับรู้ที่เป็นข้อกำหนดร่วมกันในสังคมว่าพื้นที่แต่ละแห่งมีระดับความสำคัญที่แตกต่างกันที่สัมพันธ์กับงานพิธีกรรมบางประเภท งานเทศกาลตามฤดูกาลที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมทั้งคติความเชื่อเกี่ยวกับผีและพุทธศาสนา ปัจจุบันเมืองเชียงใหม่ยังคงเห็นความสัมพันธ์ระหว่างช่วงบ้านกับช่วงเมืองอยู่ ถึงแม้ว่าช่วงหลวงจะถูกทำลายลงในเชิงพื้นที่แต่เชิงนามธรรมที่เป็นสัญลักษณ์ความเชื่ออันเป็นศูนย์รวมจิตใจของเมือง ได้ถูกแทนที่ด้วยเสนาหินศิลาในบริเวณวัดเจดีย์หลวง มีประชาชนทั้งในเมืองและนอกเมืองที่ทั้งไกลยังคงเข้าร่วมงานบุญฮอนหินศิลาอยู่

4.7 ช่วงเรือน

หมู่บ้านในล้านนาเป็นสิ่งมาฆะตกรรมที่มีลักษณะพึ่งพาตนเอง โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดกันมานำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตในเรื่อง การชลประทาน การเกษตรกรรมและหัตถกรรม โดยลักษณะรูปแบบหมู่บ้านล้านนาจะสัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่เป็นแบบสวนเกษตรผสมผสาน

ภายในบริเวณบ้านแต่ละบ้านจะมีเนื้อที่ว่างลักษณะเป็นลานกว้าง "ช่วงเรือน" ลักษณะเป็นลานดินขุมนั่นสะอาดเป็นพื้นที่เชื่อมเส้นทางสัญจรเข้าสู่ตัวเรือนและเชื่อมต่อไปยังช่วงเรือนข้างเคียงและถนนหลัก บริเวณโดยรอบช่วงเรือนมีลักษณะมีรั้วประกอบไปด้วยพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ได้แก่ ไม้ดอกไม้ประดับ ไม้ผลและพืชผักสวนครัวที่มีลักษณะสวนเกษตรผสมผสาน ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่เหล่านี้มีคุณสมบัติกันแดดกันลมตามฤดูกาลแล้ว ยังให้ร่มเงาแก่บริเวณช่วงเรือนและตัวเรือนทำให้มีบรรยากาศอยู่ในภาวะน่าสบาย บริเวณช่วงเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ในส่วนหน้าของบริเวณบ้านทางตัวติดกับถนนโดยตัวบ้านจะถอยร่นระยะเข้ามาปลูกชิดทางด้านหลัง ซึ่งช่วงเรือนจะสัมพันธ์กับองค์ประกอบของบ้านทำหน้าที่เชื่อมต่อไปยังยังซ้าว บ่อน้ำ และตอม่น้ำหรือห้องอาบน้ำสำหรับหญิงสาวที่ตั้งอยู่ใกล้บ่อน้ำ และส่วนท้ายบ้านที่เป็นลำเปิด เล้าไก่ คอกหมู คอกวัวและคอกควาย โรงเก็บฟางแห้ง ล้างหลุมและสวนครัว ซึ่งปลูกไว้รับประทานตามฤดูกาล

ช่วงเรือนเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน และกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี ที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม โดยกิจกรรมเนื่องวิถีชีวิตที่ใช้ช่วงเรือน เช่น เป็นพื้นที่เฝ้าแกะประสงค์ เป็นลานตากพืชผลทางการเกษตร เป็นที่เล่นของเด็ก ๆ หรือในอดีตหากบ้านใดเป็นที่พักอาศัยของ "ส่าคูกูเชิงตบ" จะใช้บ้านเป็นที่ฝึกฝนสอนนารชบวนท่าการ

ต่อสู้อ หรือสายเข็มมีสายเงินอยู่ชุดหนึ่งเรียกว่า "สายระฆังช่วงเชิง" อันหมายถึง กระบวนท่าที่เจ้าสำนักคิดประดิษฐ์ไว้เพื่อ การต่อสู้ในบริเวณช่วงที่มีระฆังขึ้นไว้ริมเงาเงา "ช่วง" นั้นเอง (วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ, 2533: 63-70)

ส่วนกิจกรรมทางศาสนา ประเพณี ที่ใช้พื้นที่ช่วง ได้แก่ การทำพิธีบวงสรวงบิรพรพฤษของภคภูมิคุ้มกันที่ นับถือ "นิมิต ผีเม้ง" จะใช้เป็นบริเวณปลูกประรำ หรือ "พำม" เมื่อที่อนนิและประกอบพิธีกรรมเช่นสรวง งานบวช หาก บ้านใดมีลูกชายอายุถึงเกณฑ์ที่จะบวชบวชจะใช้พื้นที่ช่วงสร้าง "พำมขอ" ไว้บริเวณชายช่วงที่มกรีนเพื่อให้ "ช่างขอ" ขึ้นไป ขับสำนักล่อมขวัญ "ลูกแก้ว" (นาค) เพื่อความบันเทิงในงาน และเป็นสถานที่แต่งดาเตรียมเครื่องบูชาและอาหารการกิน เมื่อสมโภชในบ้านเสียชีวิตลงจะใช้เป็นที่ตั้งปราสาทสำหรับบรรพทุกศพเพื่อชักลากไปสู่ป่าช้า ส่วนการแต่งงาน ก็จะใช้พื้นที่ ช่วงเป็นที่รองรับแขกและการประกอบพิธีการด้วย ซึ่งช่วงเรือนเป็นพื้นที่หือเนาะประสงคที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมกิจกรรม และวิถีชีวิตของชาวบ้านที่กลมกลืนกับระบบนิเวศทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมของถิ่นนา

ระบบ: ช่วงเรือนเป็นส่วนประกอบหนึ่งของผังบริเวณบ้าน ซึ่งสามารถแบ่งพื้นที่บ้านออกเป็น 3 ส่วนคือ พื้น ที่ช่วงเรือนซึ่งมีบทบาทเป็นพื้นที่เอนาประสงคส่วนหน้าถัดมาคือพื้นที่ปลูกเรือน และเรือนที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ประจำวันและส่วนพื้นที่เพาะปลูก สวนครัวและไม้ผล จะพบว่าเรือนทางลักษณะที่มีรูปแบบเป็นลักษณะเรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องลับ และเรือนนาคแล ต่างมีลักษณะทางกายภาพภายในผังบริเวณบ้านคล้ายคลึงกันนั้นคือมีตัวเรือนเป็นองค์ ประกอบหลักตั้งอยู่ใจกลางพื้นที่บ้านมีพื้นที่ช่วงเรือนวางตัวอยู่ส่วนหน้าตัวเรือน และพื้นที่เพาะปลูกพืชผักสวนครัวและ ไม้ผลอยู่ด้านหลังตัวเรือน ซึ่งช่วงเรือนจะมีบทบาทเป็นพื้นที่เอนาประสงคส่วนหน้ามีการรองรับกิจกรรมการใช้สอยแบบ กลางแจ้งที่รองรับกิจกรรมของผู้พักอาศัย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน ที่สัมพันธ์กับยุคสังค มเกษตรกรรมและด้านวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและพุทธศาสนา ช่วงเรือนจะเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่างเส้น ทางสัญจรกับประตูทางเข้าบ้านสู่เรือน และส่งต่อจ่ายไปยังพื้นที่ส่วนต่างๆ ภายในผังบริเวณบ้าน และบทบาทที่สัมพันธ์ กับพื้นที่บ้านข้างเคียง จะเป็นตัวเชื่อมกับช่วงเรือนที่มิชอบเขตติดต่อกันอีกด้วย ช่วงเรือนจะสัมพันธ์กับส่วนต่าง ๆ ของ พื้นที่กลางแจ้งแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กับรูปแบบแปลน ของตัวเรือนอีกด้วยในแง่ของการเชื่อมโยงต่อลักษณะกิจกรรมการ ใช้สอย ระหว่างส่วนกลางแจ้ง (out door) กับส่วนในร่ม (in door) อีกด้วยที่เอื้ออำนวยต่อลักษณะกิจกรรมการใช้สอย ของผู้พักอาศัยให้มีความสะดวกสบายและสอดคล้องต่อกิจกรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ช่วงเรือนยังเชื่อมสัมพันธ์กับช่วง วัดและช่วงเรือนในระดับหมู่บ้านด้วย ในเรื่องของประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและกิจกรรมวิถีในการ ดำเนินชีวิต ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์กันเป็นระบบพื้นที่ตั้งแต่ ช่วงเรือน ช่วงบ้าน ช่วงวัดและช่วงแก้ว ช่วงหลวง ในกา รรองรับต่อกิจกรรมการปะทะสังสรรค์ทางสังค ม วัฒนธรรมประเพณีและพุทธศาสนาของคนในสังคที่เชื่อมโยงกันทั้ง

นเขต

เรือนเครื่องฉับ ด้านนา

ชายขอบช่วงเรือนโดยรอบ 4 ม.ขึ้นไป
ด้วยไม้ผลนานาชนิด

รั้วไม้ไผ่ขัดแตะ

ช่วงเรือนพื้นที่เอนกประลงค์ระดับหน่วยครอบครัว
พื้นที่มีลักษณะเป็นลานดินแน่นเรียบ ละอาด

ภาพที่ 4.19 แสดงพื้นที่ช่วงเรือน

รูปแบบและองค์ประกอบ ช่วงเรือนของเมืองเชียงใหม่ มีขอบเขตที่ขึ้นอยู่กับหน้าตัวเรือนมีขนาดพื้นที่ที่ไม่แน่นอนตายตัวทั้งขึ้นอยู่กับรูปแปลงที่ดินด้วย การก่อเกิดช่วงเรือนมาจากความต้องการพื้นที่โล่งว่างที่ตอบสนองต่อการใช้สอยในกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวันในสังคมเกษตรกรรมจึงทำให้ขนาดของช่วงเรือนแต่ละครอบครัวมีสัดส่วนที่สอดคล้องกับกิจกรรมและพฤติกรรมที่ต้องการใช้งาน รูปแบบช่วงจากการศึกษาพบว่า มีลักษณะทางกายภาพเป็นลานดินแน่นเรียบสะอาดกับเป็นลานทรายเรียบสะอาด ทั้งนี้การที่มีวัสดุที่แตกต่างกันมาจากเหตุผลของลักษณะทางภูมิประเทศสภาพแวดล้อมที่ต่างกันของหมู่บ้านที่เกิดจากลักษณะของช่วงเรือนเดิมที่เป็นลานดิน มีพื้นที่ตั้งอยู่ที่ราบลุ่ม พอเข้าสู่ฤดูฝนเกิดน้ำท่วมขัง ทำให้พื้นที่ช่วงเรือนแฉะแฉะไม่สะดวกต่อการใช้สอย ทำให้มีการนำทรายมาถมปรับแต่งแก้พื้นที่ช่วงเรือน ช่วงเรือนเป็นองค์ประกอบหลักในทางภูมิทัศน์ของผังบริเวณบ้านเมื่อเป็นพื้นที่โล่งว่างที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ตัวเรือน ยุ้งฉาง โรงตากข้าว โรงเก็บพืช ผักเลี้ยงสัตว์ต่างๆ เช่น เป็ด ไก่ หมู โค กระบือ บ่อน้ำ ตอมน้ำ ล้าง และพื้นที่เพาะปลูกพืชผักสวนครัว และสวนไม้ผลพื้นถิ่นต่างๆ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อดั้งเดิมได้แก่ ส่วนเชื่อมไปยังท่าเหม่ง หอผีปู่ย่า หรือตำแหน่งเสาที่ขึ้นท้าวทั้งสี่ พื้นที่ช่วงเรือนโดยรอบขยอขยอช่วงจะมีไม้ผล ไม้ยืนต้นชนิดต่างๆ ปลูกอยู่รายรอบเกิดจากการปลูกของเจ้าบ้านแต่ละครอบครัว ที่เห็นความสำคัญของพืชพันธุ์ไม้แต่ละชนิด ทั้งนี้ไม่ได้เกิดจากธรรมชาติแต่เกิดจากการดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอควบคู่กับการดูแลรักษาความสะอาดของช่วงเรือนและตัวเรือน รวมทั้งสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ที่อยู่บริเวณบ้านด้วย ซึ่งจะสัมพันธ์กับคติความเชื่อในด้านประเพณีวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดเป็นแบบแผนในทางโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติในพื้นที่เขตร้อนชื้น เป็นลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรมและการวางผังบริเวณของตัวบ้านที่สัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ใหญ่ในระดับภาพรวมของเมืองต่อไป ซึ่งจากกฎเกณฑ์การวางผังเมืองเชียงใหม่ส่งผลออกมาต่อภาพรวมในลักษณะโครงข่ายทางสัญจรการแบ่งพื้นที่ภายในบล็อกของถนน ทิศทางการสัญจรของดวงอาทิตย์ ทิศทางลมหนาวและสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติส่งผลให้เกิดแบบแผนทางการปลูกสร้างบ้านเรือนแบบล้านนาที่สร้างขึ้นตามสภาพภูมิอากาศที่หนาวเย็นจึงมีรูปแบบเป็นเรือนที่วางตัวขวางตะวัน เพื่อรับแสงแดดเพิ่มความร้อนแก่ตัวเรือนที่ตัวเรือนบ้านผังบริเวณบ้านสัมพันธ์กันในลักษณะของตัวเรือนที่สร้างให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมธรรมชาติพื้นถิ่น โดยปรับใช้เข้ากับลักษณะในการดำเนินชีวิตในสังคมเกษตรกรรม การวางผังบริเวณตัวเรือนของบ้านทางล้านนามีลักษณะคล้ายกับบ้านของได้อี๋ที่สิบสองปันนา ดังการศึกษาของจูเหลียงเหวิน (2536: 85-86)

1. ครอบครัวผู้ท้าวอาศัยมีขนาดเล็กและมักเป็นครอบครัวเดี่ยว โดยลูกชายจะมีการขยายครอบครัวเมื่อแต่งงานไปอยู่บ้านฝ่ายภรรยากระยะหนึ่งแล้วจะมีการขยายขยายออกไปตั้งบ้านเรือนของครอบครัวตนเอง
2. เรือนของชนชาติไตสร้างบริเวณกลางพื้นที่บ้านด้วยจุดประสงค์ป้องกันภัยจากสัตว์ร้าย แมลงต่างๆ มีเรือนลักษณะใต้ถุนสูงไม่ได้ให้ความสำคัญกับการป้องกันภัยจากการรุกราน จึงมักจะสร้างเรือนกระจัดกระจายกันใหญ่ในบ้าน
3. บ้านและตัวเรือนของชนชาติไตมีลักษณะเปิดและให้ความสำคัญกับโลกภายนอก

ภาพที่ 4.20 แสดงพ่อเฒ่ากำลังหั่นใบยาใต้ต้นเจียนซิงเป็บพื้นที่
ใช้ลดอุณหภูมิจะลงค้ที่เชื่อมต่อกับช่วงบ้าน

ภาพที่ 4.21 แสดงสภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านฉานนา
ที่มา : บิดยงสารสารคดี

ภาพที่ 4.22 แสดงสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่และสภาพบ้านเรือน
 ที่มา : ดอยสูงปางดะ จ.น่าน พงษ์ประสิทธิ์

ภาพที่ 4.23 แสดงวิถีชีวิตชาวไร่และชนฮ่ามเผ่าเผ่าชาวไทที่บ้าน
 ที่มา : อ.วิภาณี อ.อดิศักดิ์

โลก ทั้งหมดนี้จะตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยของผู้พักอาศัยทุกกลุ่มทุกชั้นในบ้านหลังนั้น ช่วงเรือนที่สัมพันธ์กับคติสัญลักษณ์ มีส่วนมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา และคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษมีการผสมผสานกันได้อย่างเหมาะสมลงตัว โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าอาณาเขตพื้นที่บ้านจะอยู่ที่ช่วง มีตัวเรือนเป็นศูนย์กลาง ผู้ที่อยู่อาศัยในตัวเรือนและช่วงเดียวกันจะมีผู้ปกป้องจากผีร้ายประจำตระกูลประจำบ้านนั้น โดยมีกฎข้อกำหนดที่เป็นจารีตประเพณีปฏิบัติ ทั้งนี้ยังสัมพันธ์กับพิธีกรรมในการก่อสร้างเรือนอีกด้วย ที่หลายเป็นจารีตและประเพณีการปลูกเรือนที่มีปัจจัยมาจาก การถือโชคลงและโหราศาสตร์ อิทธิพลจากสภาพแวดล้อม สภาพดินฟ้าอากาศ อิทธิพลจากวัสดุก่อสร้าง ซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับตำแหน่งที่ตั้งของตัวเรือน พื้นที่ย่าง และอาคารสิ่งปลูกสร้างสำคัญอื่นๆ ภายในตัวบ้านอีกด้วย ขนาดของพื้นที่ช่วงแต่ละบ้านจะมีลักษณะและพื้นที่ที่ใกล้เคียงกัน ซึ่งพื้นที่บ้านของชาวล้านนาและเชียงใหม่โดยเฉลี่ยประมาณ 200 ตารางวา ถึง 1 ไร่ ปลูกบ้านชิดติดกันเป็นกลุ่มละเวกบ้าน โดยทั่วไปจะเป็นสถานดินหรือสถานทรายจะไม่นิยมปลูกหญ้า แบบสนามหญ้าของชาวตะวันตก

บทบาทต่อประโยชน์ใช้สอยและกลุ่มผู้ใช้

ช่วงเรือนจะถูกใช้สอยร่วมกับตัวเรือน ทั้งนี้เป็นผลมาจากลักษณะพฤติกรรมของชาวบ้านในสังคมเกษตรกรรมที่มีกิจกรรมในด้านการเกษตรและกิจการกรรม สามารถแบ่งลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ช่วงออกได้เป็น 3 ลักษณะคือ

1. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและกิจการกรรม ได้แก่ การตากพืชผลทางการเกษตร การใช้เป็นที่จอดเกวียนและมูลโค กระบือ และใช้เลี้ยงปศุสัตว์ และงานศิลปะหัตถกรรมต่างๆ
2. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและคติความเชื่อ ได้แก่ การรองรับจำนวนคนในครอบครัวและแขกหรือญาติพี่น้องในหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานทอนสลากพัฒนา งานทอดผ้าป่า งานบวช หรืองานอัฐมงคล เช่น งานศพ ทั้งนี้ยังใช้เป็นพื้นที่รองรับการบวงสรวงชั้นสังเวณีประจำตระกูล (ผีปู่ย่า) เป็นต้น
3. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนเล่นหยอการ พื้นที่ส่วนนี้จะถูกใช้เป็นที่พักผ่อนสำหรับคนในครอบครัวในบางช่วงเวลา หรือมีความสัมพันธ์กับคนต่างครอบครัว เช่น ถูกใช้เป็นสนามเด็กเล่นของเด็กๆ ในครอบครัวและละเวกใกล้เคียงกัน ทั้งการละเล่นแบบพื้นเมืองล้านนาต่างๆ ที่มีพื้นฐานมาจากคติความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มชนเผ่าที่มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่เป็นพักผ่อนของผู้เฒ่าผู้แก่สูงอายุ หรือเป็นพื้นที่ออกกำลังกายและฝึกฝีมือทั้งมวยและตบ หรือเชิงช่างแขนงอื่นๆ ที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อีกด้วย ทำให้เห็นถึงลักษณะกิจกรรมที่เกิดขึ้นกับห้องลงไปบนพื้นที่ช่วง ที่สัมพันธ์กับรูปแบบกิจกรรม ช่วงเวลาฤดูกาลกลุ่มผู้ใช้ตั้งแต่เด็กถึงผู้สูงอายุ คนในครอบครัวและละเวกบ้าน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาและผี หรือกิจกรรมที่เป็นวิถีการดำรงชีวิตในสังคมเกษตรกรรม

4. ตัวเรือนยึดถือแบบแผนปฏิบัติตามคติความเชื่อเรื่องทิศและโหราศาสตร์ที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ปรับให้เข้ากับลักษณะของภูมิประเทศได้อย่างมีเหตุผล

5. บ้านและตัวเรือนของชนชาติไตมีเส้นแกนเด่นชัดและการวางผังเป็นไปตามความต้องการและความพอใจของแต่ละครอบครัว

6. แผนผังของเรือนชนชาติไตมีบริเวณล้อมรอบกว้างขวาง สำหรับใช้เก็บเครื่องมือเครื่องใช้และพืชผลทางการเกษตรรังสัตว์ในเวลากลางคืนและปลูกผลไม้ บริเวณบ้านมีรั้วไม้ไผ่ล้อมรอบอีกชั้นจึงเป็นลักษณะทั้งเชิงบวกและลบ

7. บ้านของชนชาติไตสามารถถือถอนและถอดประกอบสร้างใหม่ขึ้นได้

8. ผังบริเวณบ้านมักจะใช้ช่วงเป็นพื้นที่ส่วนหน้าบ้าน ตัวเรือนอยู่กลางบ้าน พื้นที่ปลูกผลไม้ต่างๆ อยู่หลังบ้านมักตั้งบ้านใกล้แหล่งน้ำหรือมีการทดน้ำในระบบเหมืองฝายใช้

ทำให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่มีพื้นฐานการก่อเกิดมาจากลักษณะการดำเนินวิถีชีวิต ประเพณีทางศาสนา ระบบเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ตลอดจนความสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติแวดล้อมที่สะท้อนออกมาในรูปแบบในการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มตั้งแต่เมือง หมู่บ้านและบ้าน ที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนในอดีต

สรุปบทบาทช่วงเรือน

ช่วงเรือนในเมืองเชียงใหม่ในอดีตทั้งในเขตเมืองและชนบทมีลักษณะที่เหมือนกัน ทั้งนี้มาจากปัจจัยการหล่อหลอมร่วมกันทางสังคมและวัฒนธรรม ภาษาพูดและเขียน ทัศนคติและโลกทัศน์ตามแบบล้านนาที่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเกี่ยวกับผี โสยศาสตร์ ลัทธิฮินดูและพุทธศาสนา พบว่าช่วงเรือนเป็นผลก่อเกิดมาจากการสร้างที่พักอาศัยของคนล้านนาในสังคมเกษตรกรรม ที่สัมพันธ์กับหลักสำคัญอยู่ 2 ส่วน คือ "การออกแบบ" และ "คติสัญลักษณ์" จากการศึกษาของวิวัฒน์ เดมียพันธุ์ (2539:19-20) กล่าวถึง ความสัมพันธ์ในการใช้พื้นที่ของบ้านล้านนาทั้งในชนบทกับเมืองที่มีความเหมือนกัน นั่นคือ พื้นที่ระดับแรกคือ "ช่วง" เป็นพื้นที่ในระดับราบ กับพื้นที่ในระดับยกพื้นที่เรียกว่า "ชาน" ช่วงเป็นพื้นที่ปิดโล่งที่เป็นส่วนหนึ่งของขอบเขตบ้านแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างที่วางของชุมชน ทั้งในลักษณะที่เป็นโครงสร้างที่วางหมู่บ้านหรือกลุ่มสถาน เป็นโครงข่ายการสัญจรการพบปะสังสรรค์ของชุมชน ช่วงเรือนรองรับกิจกรรมการใช้สอยสารพัดประโยชน์ ข้อสำคัญที่สุดคือเป็นที่ตั้งของหน่วยองค์ประกอบต่างๆ ที่เรียกว่าบ้าน ลักษณะของช่วงจะสัมพันธ์กับลักษณะการวางผังบริเวณของบ้านในส่วนสำคัญอื่นๆ ตลอดถึงความสัมพันธ์กับกลุ่มบ้าน หรือหมู่บ้าน จะเป็นโครงสร้างอย่างหลวมๆ แบบธรรมชาติช่วงเรือนที่สัมพันธ์กับการออกแบบ คือ วิถีชีวิตของคนล้านนาในสังคมเกษตรกรรม ต้องการพื้นที่ใช้สอยทั้งในส่วนที่ปิดล้อมคือตัวเรือน กับส่วนเปิดโล่ง คือ ช่วงเรือน ทั้งพื้นที่ทั้งสองส่วนนี้มีความสำคัญและสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก การจัดรูปแบบช่วงและเรือนเกิดจากการเข้าไปแก้ไขปัญหาและป้องกันปัญหาในลักษณะกิจกรรมและวิถีชีวิตขณะนั้น ซึ่งระดับเทคโนโลยียังอยู่ในขั้นต่ำ มีการใช้เครื่องมือและเครื่องทุ่นแรงแบบง่าย ไม่ซับซ้อน อาศัยพลังงานธรรมชาติจากแสงแดด ลม น้ำ ไฟ ที่สัมพันธ์กับธาตุธรรมชาติทั้งสี่ของมวล

4.8 สรุปรูปแบบและบทบาทของในเมืองเชียงใหม่

ช่วงในเมืองเชียงใหม่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับคือ

- ช่วงระดับสาธารณะ (public) ได้แก่ ช่วงหลวง ช่วงบ้าน ช่วงวัด สุสาน
- ช่วงระดับกึ่งสาธารณะ (semi public) ได้แก่ ช่วงสิงห์ ช่วงเมรุ
- ช่วงระดับส่วนตัว (Private) ได้แก่ ช่วงวัง ช่วงเรือน

ทั้งนี้ช่วงทั้ง 3 ระดับที่กล่าวมายังสามารถแบ่งตามลักษณะของประโยชน์ใช้สอยได้ 2 รูปแบบคือ

- ช่วงที่รองรับประโยชน์ใช้สอยคงที่ (Positive Space) ได้แก่ ช่วงสิงห์ ช่วงเมรุและสุสาน ช่วงบ้านช่วงลักษณะนี้จะรองรับในกิจกรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อเกี่ยวกับผี และพุทธศาสนา ที่สัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

- ช่วงที่รองรับประโยชน์ใช้สอยไม่เฉพาะเจาะจง (negative space) ได้แก่ ช่วงเมือง ช่วงวัง ช่วงวัด ช่วงเรือน ช่วงลักษณะนี้จะรองรับในกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวิถีในการดำรงวิถีชีวิตประจำวันของกลุ่มคนในชุมชนเมืองที่มีความหลากหลายและซับซ้อนของกิจกรรมในด้านเกษตรกรรมและสิขกรรม การค้าพาณิชย์ การเมืองการปกครอง ศิลปะวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาและความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และผีบรรพบุรุษ การใช้สอยในพื้นที่จะขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและฤดูกาล (Time & space) ในสังคมยุคเกษตรกรรมทั้งนี้ช่วงทั้งสองรูปแบบก็มีความสัมพันธ์กันในเชิงพื้นที่และรองรับต่อกิจกรรมในด้านคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและผีและวิถีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตของชาวเมือง

เมืองเชียงใหม่ก่อเกิดมาจากพื้นฐานของเมืองที่เป็นศูนย์กลางการปกครองของอาณาจักรล้านนา ที่มาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจการค้าและความมั่นคงทางการทหาร ที่มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองสัมพันธ์กับระบบนิเวศวิทยาของภูมิภาคโดยรอบ ที่มาจากโลกทัศน์ของคนไตยวน และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่ติดตามขบวนทัพของพญามังราย ทั้งนี้โลกทัศน์หรือระบบความคิดของชาวเมืองมาจากพื้นฐานคติความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ไสยศาสตร์และพุทธศาสนาที่ผสมผสานกันอันเป็นพื้นฐานของความคิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้กำหนดและสะท้อนออกมาสู่รูปแบบในการดำเนินวิถีชีวิตทั้งในส่วนรูปธรรมและนามธรรม กลายเป็นจารีตประเพณีและข้อกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกันของสังคม ที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานชุมชนและการสร้างบ้านแปงเมือง มีความสัมพันธ์กับพื้นเมืองที่โล่งสำหรับการรองรับต่อกิจกรรมต่างๆ ของชาวเมือง

ช่วงทุกรูปแบบในเมืองเชียงใหม่มีการแบ่งระดับความสำคัญของการใช้พื้นที่มีบทบาททั้งในการรองรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านและชาวเมืองในสังคมเกษตรกรรม ทั้งนี้กลุ่มผู้ใช้พื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่สถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนา และประชาชนชาวเมืองทั่วไปที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาแต่ละฤดูกาล การก่อเกิดของช่วง มีมูลเหตุจากความต้องการพื้นที่รองรับจำนวนผู้คนในชุมชนเพื่อใช้ในกิจกรรมต่างๆ

ช่วงถูกสร้างขึ้นมากพร้อมกับโครงสร้างเมืองส่วนสำคัญต่างๆ อันได้แก่ พื้นที่ส่วนที่ออกแบบเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสถานการณ์ในสังคมกับพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นสัญลักษณ์ทางคติความเชื่ออันเป็นผลให้เกิดความแน่นเหนียวในสังคมและกลายเป็นจารีตประเพณีแบบแผนในทางปฏิบัติเพื่อความคุมสังคม ทั้งนี้เมืองเชียงใหม่ก่อเกิดจากโลก

ทัศน์ของคนในพื้นที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาดั้งเดิมและพุทธศาสนา เมืองถูกสร้างให้สอดคล้องกลมกลืนกับสภาพภูมิประเทศแวดล้อมมีระบบนิเวศวิทยาที่สัมพันธ์กับลักษณะพฤติกรรมของชาวบ้านและชาวเมืองทั้งที่ห่างในระดับและรูปแบบต่างๆ จะสัมพันธ์กับพื้นที่สำคัญเหล่านี้

1. สัญลักษณ์สิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจ ได้แก่ สะดือเมือง เสืออินทิล เสือโง้งบ้าน หอผีเสื้อบ้าน วัดทั้งนี้ก่อเกิดมาจากคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ไสยศาสตร์ ฮินดู และพระพุทธศาสนา พื้นที่นี้มีบทบาทรองรับพิธีกรรมเช่น สิ่งเวทย์เวทมนตร์

2. พื้นที่พักอาศัยในระดับต่างๆ ได้แก่ พระตำหนัก หอคำ อุ่มหลวง อุ่ม หมู่บ้านในเขตเวียงและชนบทห่างไกล มีการกำหนดรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีปัจจัยจากคติความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ พุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับระบบภูมิจักรวาลและเหตุผลทางการเมืองการปกครองที่เกี่ยวข้องกับลัทธิฮินดู มีการจัดระเบียบและความคุมสั่งคุมกับระดับความสำคัญต่อราชสำนัก

3. โครงสร้างที่เป็นศูนย์กลาง กำแพงเมือง ประตูเมือง สร้างมาจากปัจจัยในการป้องกันข้าศึกศัตรู กำแพงและระบายน้ำในการใช้อุปโภคบริโภค มีความสัมพันธ์กับพื้นฐานคติความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบภูมิจักรวาล

4. ตำแหน่งสุสาน มีการแบ่งระดับความสำคัญของพื้นที่ระหว่างสถาปัตยกรรมชั้นปกครองกับชาวบ้านทั่วไป อันมาจากพื้นฐานคติความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษและพุทธศาสนาการเมืองการปกครองที่หล่อหลอมเป็นจารีตประเพณีทางสังคม

5. พื้นที่เพาะปลูกเกษตรกรรม ตั้งอยู่รอบล้อมเมืองทั้งทางทิศเหนือ ใต้ และตะวันออก มีส่วนสัมพันธ์กับโลกทัศน์ของคนพื้นดินต่อการตั้งถิ่นฐานชุมชนและระบบชลประทานแบบเหมืองฝาย

6. แหล่งต้นน้ำลำธาร แม่น้ำ หนองคลองบึง สัมพันธ์กับลักษณะวิถีชีวิตในสังคมเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาอาศัยพลังงานธรรมชาติทั้งในการเพาะปลูก กสิกรรม การใช้อุปโภคบริโภค การใช้เป็นเส้นทางสัญจร ทั้งนี้เมืองเชียงใหม่มีเส้นทางแม่น้ำลำคลองที่มีอยู่อย่างมากมายกับส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นตามภูมิปัญญาท้องถิ่น

7. เส้นทางคมนาคม ทางบกและน้ำ โครงข่ายของถนน และแม่น้ำก่อเกิดมาจากการตั้งถิ่นฐานชุมชนเมืองที่สัมพันธ์กับพื้นฐานของคติความเชื่อต่างๆ ทั้งพุทธศาสนาและผีไสยศาสตร์ และการตอบสนองต่อลักษณะพฤติกรรมในการดำรงกิจกรรมและวิถีชีวิตของคนในสังคม

8. กาด (ตลาด) ในอดีตกาดของเมืองจะมีช่วงการค้าขายที่เป็นเวลาทั้งเช้าและเย็น เมื่อซื้อขายแลกเปลี่ยนกิจกรรมเสร็จสิ้นลงพื้นที่กาดก็รับกลายลักษณะไปรองรับกิจกรรมอื่นๆ ทั้งนี้พื้นที่กาดอาจทับซ้อนลงบนช่วงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งก็ได้ เป็นจุดศูนย์รวมกิจกรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับช่วงเวลา

9. พื้นที่ป่าเขาและดอยสุเทพ ชาวเมืองเชียงใหม่ถือเอาดอยสุเทพเป็นสัญลักษณ์พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งสถิตย์ของผีและวิญญาณบรรพบุรุษ แต่เมื่อไม่ได้เกี่ยวข้องกับลัทธิพเนทหรือลัทธิเจ้าบุญบาทของเขมรสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อดั้งเดิมของผีบรรพบุรุษของชนเผ่าที่สูง เช่น ลัวะและก่าอ่อม ทั้งดอยสุเทพและป่าเขายังเป็น

แหล่งอาหารต่างๆ ที่เป็นผลผลิตจากป่าและธรรมชาติเป็นปรากฏการณ์ป้องกันลมหนาว และรักษาทางด้านทิศตะวันตกของเมือง

ทำให้เห็นถึงภาพรวมของช่วงในระดับต่างๆ ว่าเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของโครงสร้างเมืองและมีบทบาทเป็นพื้นที่โล่งที่รองรับกิจกรรมและพฤติกรรมของชาวเมืองทั้งในแง่การใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวันและกิจกรรมนันทนาการสังสรรค์ของกลุ่มคนทางสังคมทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่สัมพันธ์กับการศรัทธาเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพระพุทธรูปศาสนา ทั้งนี้การก่อเกิดช่วงจะสัมพันธ์กับพื้นที่ปลูกสร้างที่สำคัญและโครงสร้างเมืองส่วนต่างๆ ในด้านการป้องกันปัญหาและการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานชุมชนอันเป็นเอกลักษณ์ของสายวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่และดินแดนในแถบล้านนา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย